MARKOPOLO SEYAHATNAMESİ

BİRİNCİ CİLT

Tercüman 1001 TEMEL ESER

Tercüman gazetesinde hazırlanan
bu eser Kervan Kitapçılık A. Ş.
ofset tesislerinde basılmıştır

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren, ona yön veren konularda **"Gerçek eserler"** elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş **-Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış-** binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız **"1000 Temel Eser"** serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve **"Tercüman 1001 Temel Eser"** dizisini yayınlamaya karar verdik. **"1000 Temel Eser"** serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

«Marko Polo'nun Gezileri» adlı eser, onüçüncü yüzyılın sonlarına doğru yayınlandığı zaman büyük ilgi gördü. Bunu sebeplerinden biri, Marko Polo'nun gezdiği yerlerde gördüklerini olduğu gibi yazması, söylentilerden çok müşahedelere önem vermesidir.

Denebilir ki, o yıllarda, hemen hiç bir seyyah, böylesine geniş bir ülkeler zincirini içine alacak geziye çıkmak cesaretini gösterememiştir. O yıllar için, dünyanın şaşılacak kadar büyük parçasını, gezip görmek; gördüklerini de yazmak çok önemli bir olay sayılır.

Kutup Denizi'nden Cava'ya, Himalayalar'dan Japonya'ya ve Hindistan'a kadar hayvan sırtında seyahat etmek, Vahşi hayvanlarla dolu ormanlardan geçmek, nice ırmaklar, dili, dini, töreleri apayrı ülkeler aşmak...

Arap seyyahları arasında Marko Polo'ya rakip olarak ancak ikiyüz yıl sonra İbni Batûta çıkmıştır. İşte, Marko Polo imkânsız denen olayı gerçekleştiren bir dâhîdir.

O yıllara kadar, Marko Polo'nun gezip gördüğü ülkeler Batı Hrıstiyan dünyası için tamamen yabancıydı. Hatta şunu da belirtmek yerinde olur ki, Marko Polo'nun geçtiği ünlü «Burma Yolu» yakın zamana kadar, II. Dünya Savaşı'na kadar batılılar tarafından geçilmemiştir.

Marko Polo'nun gezilerinin bir diğer özelliği de, yazarın, canlı üslubla gördüklerini, doğrudan hiçbir şey ilâve etmeden anlatmasıdır.

O çağlarda batı ile uzak doğu arasındaki ticaret bağları sık sık kesiliyordu. Gene de küçük İtalyan Cumhuriyetleri, mesela: Pisa, Cenova ve Venedik gibi, ülkelerin tacirleri her türlü tehlikeyi göze alarak karayoluyla uzak doğuya, Çin'e gidiyorlardı.

O yıllarda Doğu, ilmin merkeziydi adeta. Tıb, metafizik (felsefi) ilimler, kimya ve astronomi çok ilerlemişti. Bunun içindir ki, batılı yazar ve düşünürler, Arapça, Yahudice, İbrânice - Arâmice öğreniyorlardı.

Işte, böyle bir dönemde, Marko Polo biraderlerin yıllar süren Uzak Doğu gezisi, Marko Polo'nun görmüş oldukları ve işittiklerini doğrudan kaleme alması büyük önem taşır.

Doğu ile Batı, pek çok kişinin gözünde apayrı iki dünya idi sanki. Dili, dini, kültürü ayrı iki dünya.

Orta Asya'dan Uzak Doğu'ya doğru uzanan bölgede Türkler, ülkeleri istila etmişler, ülkelerde medeniyet yaratmışlardı. Bunların hemen yanında Moğollar vardı ki, onüçüncü yüzyılda henüz göçebe kavim halindeydiler ve yerleşik uygar toplumlara ayak uyduramadıkları için de yavaş yavaş geriliyorlardı.

Yıl, 1206 idi. Dördüncü Haçlı ordusu İstanbul'u ele geçirmişti. Bizans İmparatorluğu yok olma tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

İşte, aynı yıl, İstanbul'dan aşağı yukarı beşbin kilometre doğuda kutsal Karakurum düzlüğünde, gelenek ve törelerine göre toplanan Moğollar, kendilerine bir baş seçtiler.

Cengiz Han...

Bu büyük kaan, Moğolların başına geçer geçmez, üstün siyaset dehasını gösterdi ve oniki yıl gibi kısa bir süre içinde Çin'in kuzey bölgesini istilâ etti.

Cengiz Han'ın ele geçirdiği topraklardaki hakimiyeti kendisinden sonra gelen Büyük Hakan «Kubilay Han» zamanında büsbütün genişledi.

Marko Polo'un doğum tarihi kesin olarak bilinmez. Daha doğrusu eldeki kayıtlara göre, Marko Polo, babası 1269 yılında Venedik'e döndüğü zaman onbeş yaşında olduğunu belirtir. Bu bakımdan Marko Polo 1254 yılında doğdu kabul edilir.

Köklü bir aileden gelir Polo'lar. 11 inci yüzyılda Dalmaçya'dan Venedik'e göçetmişlerdir. 1094 yılında Domenico Polo Büyük Konsey'e bile seçilmiştir.

Bununla birlikte Polo kardeşlerin esas şeceresi 13 üncü yüzyılın başlarında belli olur.

Marko Polo'nun babası, Andrea Polo'dur. Marko, en büyük oğludur.

Marko Polo'nun ortanca kardeşi Nicolo, en küçük kardeşi de Maffeo' dur. Bütün Polo ailesi ticaretle uğraşırdı. Hatta Polo kardeşlerin bazısı, ticaret için dış ülkelere gider de uzun süre Venedik'ten uzaklaşırsa, diğer Pololar ticaret işiyle mükemmelen meşgul olurlardı.

İki kardeş, Nikolo ile Maffeo, , 1260 yılında Venedikten yola çıkar ve İstanbul'da yerleşip ticaretle meşgul olmaya başlar. Nicolo evlidir, karısını ve çocuklarını evde bırakmıştır. Maffeo ise bekardır.

Bir zaman İstanbul'da ticaretle uğraşırlar, bir ara Kırım'a bile geçip orada kalırlar. Hatta Marko Polo'nun kitabının ilk bölümünde belirttiği gibi, Volga ve Buhara'ya bile uzanır, oradan mal alıp İstanbul'da satarlar.

İki kardeş 1269 yılında Venedik'e döner. Nikolo Polo'nun oğlu Marko büyümüş, onbeşine gelmiştir. Buna sevinir ama, karısının öldüğüne de üzülür.

Uzak doğu o yıllarda birçok Venedikli'nin ilgisini çekiyordu. Uzak Doğuya gitmek oraları görmek isteyenler pek çoktu ama nedense kimse bu cesareti gösteremiyordu.

İki papaz, Friars Plano ile Williams Rubruquis 1246 ve 1253 yılında Uzak Doğuya gitmiş, yalnız Büyük Hakan ile görüşememişti. Batının bildiği sadece bu iki papazın anlattıklarıydı.

Polo kardeşler kafa kafaya verip Kırım, Volga ve Buharada gördüklerini uzun uzun konuşurlar, oralardan mal getirip satmanın kârlı olacağını düşünürlerdi.

Bunu üzerine dükkanlarını kapayıp uzun bir seyahate çıkmaya karar verdiler. Nikolo, oğlu Marko'yu da alacaktı. Böylece Polo kardeşler bir de onbeş yaşındaki Marko Polo, 1271 yılında Venedik'ten ayrıldılar.

Kesin olarak hangi ayda Venedik'ten ayrıldıkları bilinmez Polo kardeşlerin. Yalnız 1271 yılının aralık aralık ayında Sıvas'a geldiklerini Marko Polo kitabında yazar.

Polo kardeşler Sivas'ta fazla kalmadılar, oradan Mardin'e oradan da Musul'a geçtiler.

Nikolo Polo, Bağdat'a ve Hürmüz'e gidip oradan deniz yoluyla Hindistan'a gitmeyi düşünüyordu. Böylece bu yolu takip ederek Hürmüz'e vardılar.

Bakıp gördüler ki, Hürmüz'den gemiyle yola çıkmak imkânsız gibi; bir takım engeller vardı. Bunun üzerine karayolunu tercih ettiler.

Nikolo Polo şöyle düşünüyordu:

«Karayolu uzun ve tehlikelidir. Hele İran'dan geç-

mek. Yollarda çok haydut ve yağmacı var.»

Kardeşi is başka çare kalmadığını ifade ediyordu: Bir süre Hürmüz'de kaldılar, sonunda gene kuzeye doğru yola koyuldular.

Kirman ve Horasan'ı kazasız belâsız geçtiler. Çünkü Yollarda hayduta falan rastlamadılar. İran, Afganistan derken Badakşan, oradan da Pamir düzlüğüne ulaştılar.

Şurası gerçekten ilgi çekicidir:

Polo kardeşlerin daha onüçüncü yüzyılda aştığı bu yolu 1838 yılında Hindistan donanması subaylarından John Wood ancak katedebilmiştir.

Ve o zamana kadar da bu yolu aşan batılı çıkmamıştır. Pamir düzlüğünden sonra Kaşgar'a gelen Polo kardeşler uzun bir süre burada kaldılar.

Marko Polo zeki bir gençti, yolda geçtiği ve gördüğü kasaba ve şehirleri gözlüyor, bir kenara not ediyordu. Bunun yanı sıra da örf ve âdetleri, nasıl yaşadıklarını, şehirlerin maddi hayatını da incelemeden geri kalmıyordu.

Hatta Marko Polo çat-pat onların dillerini bile anlar olmuştu.

Büyük Hakan Kubilay Han, o vakte kadar batılılarla görüşmemiş, onları sarayına kabul etmemişti. Polo kardeşler Kubilay Han'ın sarayına kabul edilen ilk batılı idiler.

Polo kardeşler yirmi yıl kadar Doğu'da kaldılar.

Gezdiler, dolaştılar, Kubilay Han'ın yazlık sarayında av partilerine katıldılar.

Ne var ki, Polo kardeşlerin bu yirmi yılı nasıl geçirdikleri kesin olarak bilinmez.

Bir Çin kaynağına göre, Polo kardeşler, 1273 yı-

lında Sinag-yang-fu'nun muhasarası sırasında burada imişler. Hatta gene aynı kaynaklar bazı batılı mühendislerin bu muhasarada kullanıldığını kaydederler.

Başka bir kaynak da Marko Polo'nun, Kubilay Han'ın özel imtiyazına sahip bir elçi olarak bazı görevler yüklendiğini yazmaktadır.

Marko Polo'nun bu elçilik görevi ne mahiyettedir, kesinlikle bilinmez ama, şurası da, bir gerçektir ki, Marko Polo, kocaman Moğol İmparatorluğu topraklarında pek az kişiye verilen özel imtiyaza sahipti.

Polo kardeşler. Kubilay Han'ın hayatta gördüğü ilk Lâtin ırkından gelen kişilerdi. Marko Polo zekâsıyle Kubilay Han'ı cezbetmesini bildi, ve sarayda en önemli yerlerden birine geldi.

1292 yılı Polo kardeşlerin dönüş yılıdır.

Uzun deniz yoluyla Arghun Han'a bir de gelin götürdüler, Kitabında Marko Polo bu olayı uzun uzun ayrıntılarıyle anlatır.

Ve Polo kardeşler 1295 yılında Venedik'e dönerler.

Polo kardeşlerin yuvaya dönüşleri çok ilgi çekicidir. İlkin, ailesi artık Polo kardeşlerden ümit kesmiştir, ve onlara ölmüş yahut öldürülmüş nazariyle bakarlar.

Hatta karşılarına dikildikleri zaman tanımazlar bile, «Yok, siz Marko Polo değilsiniz» derler.

Komşular da şaşa kalırlar Pololar'ı görünce, inanmazlar.

«Sizler Tatarsınız, derler.» «Şu kılıkta hiç bir Venedikli görmedik.»

Polo kardeşler, Uzak doğudan getirdikleri nadide kıymetteki hediyeleri saçarlar eşe dosta, elmaslar, yakutlar, zümrütler, ipekli halılar serilir gözler önüne.

Sonra Polo kardeşler akıl almaz hikâyelerini anlatmaya başlarlar.

1298 yılında Marko Polo hapse atılır. Cenova'da

savaş sırasında esir düşer Marko Polo; o sıralarda Marko Polo, bir Venedik birliğine kumanda etmektedir.

1299 yılında yapılan bir barış anlaşmasıyle Marko Polo serbest bırakılır. Evine döner.

Ünlü gezilerin yazarı Marko Polo 1323 yılında vasiyetnâmesini hazırlar. Bazı kaynaklara göre de 1324 yılında ölür.

Milâddan sonra 1260 yılındaydı. Constantinopul'da son Latin İmparatoru II. Baldvin hüküm sürüyordu.

Nicolas Polo ile kardeşi Maffeo Polo, o günlerde, alış veriş yapmak için Constantinopul'a gelmişlerdi. Asîl, bilgili, halleri ve vakitleri yerinde iki Venedikli kardeşti Polo'lar; sık sık Doğu'ya gider, mal alıp satarlardı.

Constantinopul'da iken akıllarına bir fikir takıldı: Karadenizi geçerek Kırım'a gitmek istediler. Ticare yapacaklardı orada, mal alıp satacaklardı. Polo kardeşlere bu fikir parlak geldi. Altınlarını, mücevherlerini bir sandığa yerleştirdiler, bir gemiye binerek yola koyuldular.

Kırım'da bir zaman kaldılar, şehri gezip dolaştılar. Bir yandan da ne yapacaklarını tasarlıyorlardı. Sonunda Doğu'ya doğru gitmeye karar verdiler.

Soldaya'dan yola çıktılar, Kırım Denizi'nin kıyısından dolanarak bozkırı geçtiler, Volga nehrinin Aktuba kolu üzerindeki Saray şehrine geldiler.

Barka Han denen bir Türk hükümdar vardı burada, Kıpçak imparatorluğu ile Cuci ulusunun başıydı. Venedikli Polo kardeşleri çok iyi karşıladı, hallerini hatırlarını sordu, elinden geldiğince onları ağırladı.

Barka Han açık fikirli, ileri görüşlü bir hükümdardı, eli açıktı, yabancıları hoşnut etmek için çalışıyordu. Venedikli Polo kardeşler, Barka Han'ın iyi niyetli davranışı ve kendilerini cömertce ağırlaması karşısında il-

kin ne yapacaklarını şaşırdılar, sonra hükümdara, yanlarındaki çok kıymetli mücevherleri hediye ettiler.

Barka Han çok beğendi mücevherleri, elmasların pırlantaların ışıl ışıl parlayışı karşısında bir an kendinden geçti, Polo kardeşlerin bu eli açıklığından çok hoşnut kaldı. Hazinesinden onlara çok değerli hediyeler verdi.

Barka Han'ın daha kuzeyde, gene Volga nehri üzerinde Bolgara şehrinde büyük bir malikhanesi vardı. Barka Han, bir süre de Polo kardeşleri Bolgara'daki malikhanesinde ağırladı, tam bir yıl kaldılar Barka Han'ın yanında,

Derken, Barka Han ile Türk-Moğol İmparatorluğu Hülâgû savaşa tutuştular; her iki taraf da büyük birer ordu toplamıştı, çok kanlı geçti savaş, oluk gibi kan aktı, her iki taraf da çok kayıp verdi. Sonunda Barka Han yenildi.

Kanlı savaş sekiz ay sürdü, bu sekiz ay içinde de Polo kardeşler ne yapacaklarını bir türlü kestiremediler. Seyahat etmek çok tehlikeliydi; aslında Doğu'ya doğru gitmek istiyorlardı ama tehlikeyi de pek göze alamıyorlardı. Düşünüp taşındılar; geri dönemezlerdi, bunca yol almış, buraya gelmişlerdi. Sonunda yollarına devam etmeye karar verdiler.

Bolgara'dan yola çıktılar, Volga nehrinin sağ yakasında kurulmuş Ukaka şehrine geldiler. Ukaka, bir sınır şehriydi, artık Barka Han'ın topraklarından çıkıyorlardı. Volga nehrini geçtiler, önlerinde uzanan uçsuz bucaksız çöle girdiler. On yedi gün yol aldılar da çölde tek tük kümelenmiş göçebe Türk ve Tatarlar'dan başka bir canlıya rastlamadılar. Göçebe Türk ve Tatarlar da çadırlarda yaşıyorlardı.

Polo kardeşler çölü geçip büyük bir şehre Buhara'ya vardılar, Burak Han'ın hükmettiği topraklar da, çoğunlukla asillerin yaşadığı bir şehirdi. Polo kardeş-

ler, bir zaman orada kaldılar, ama gördüler ki, ne daha doğu'ya, ne de geri dönmeye imkânları var? Bunu üzerine Buhara'da yaşamaya karar verdiler. Üç yıl kadar kaldılar burada.

Günlerden bir gün, büyük hükümdar Hülâgû'nun elçileri şehri ziyaret etti. Polo kardeşleri görünce epey şaştılar. Çünkü o zamana kadar hiç batılı yahut Lâtin ırkından bir insan görmemişlerdi. Hemen Polo kardeşlerle dost oldular ve onlara şöyle bir teklifte bulundular:

«Bizimle birlikte geliniz, biz büyük hükümdar'ın elçileriyiz, Onun sarayına gidiyoruz. Sizi çok iyi ağırlıyacaktır.»

Polo kardeşler ilkin şaşırdılar böyle bir teklife. Ne var ki, teklif de hoşlarına gitmedi değil, «Sizinle Büyük hükümdara gideceğiz» dediler.

Elçiler çok memnun oldu:

«Büyük hükümdarımız şimdiye kadar Latin ırkından bir insan görmemiştir. Böyle bir kimseyle de çok tanışmak istiyor. Sizinle tanışmasından çok memnun kalacak, siz de büyük hükümdarımızın eli açıklığından memnun kalacaksınız. Bizimle seyahat ederken hiç bir tehlikeden korkmayın. Kimse sizin kılınıza bile dokunamaz»

Polo kardeşler, bunun üzerine, yol hazırlıklarına koyuldular; elçilerin Buhara'da zaten işi bitmişti. Vakit kaybetmeden yola çıktılar. Bir yıl gittiler, ilkin kuzeye doğru, sonra da kuzey doğuya doğru yol aldılar. Nice olaylar geçti başlarından, birbirinden güzel nice yerler, ve şehirler gördüler. Sonunda Büyük hükümdarın yaşadığı kente vardılar.

Yeryüzünde Moğolların hükümdarı, dünyanın dörtte biri genişliğindeki toprakların hakimi Han Latin ırkından iki kişinin geldiğini, kendisini de görmek istedi-

ğini duyunca çok memnun oldu. Hemen haber saldı «Tez getirin şu yabancıları» dedi.

Kubilay Han, Polo kardeşleri sıcak bir iigiyle karşılayıp buyur etti, elinden geldiğince ağırlamaya çalıştı. Bir yandan da durmadan soru soruyordu onlara:

«İmparatorunuz kimdir? ülkesinde otoriteyi ve adaleti nasıl sağlıyor? Nasıl savaşır, ordusu ne kadardır?»

Polo kardeşler, Türkçe'yi, az çok öğrenmişlerdi; Kubilay Han'a, uzun uzun anlattılar. askerlerinden, nasıl savaştıklarından ülkelerindeki idare tarzından bahsettiler.

Kubilay Han, daha sonra Papa'dan, kiliseden, Latinlerin an'anelerinden anlatmalarını istedi. Polo, kardeşler, büyük hükümdara istediklerini anlattı.

Kubilay Han büyük bir dikkatle Polo kardeşleri dinliyordu, hele Latinlerin gelenekleri çok ilgisini çekmişti, birden aklına bir fikir geldi:

«Polo kardeşler, sizi Papa'ya özel elçi olarak göndermek istiyorum, ne dersiniz?» dedi.

Polo kardeşler çok memnun oldular bu teklife, büyük bir zevk ve sevinçle bu görevi yerine getireceklerini söylediler.

Kubilay Han, bunun üzerine dedi ki:

«Yanınıza kumandanlarımdan birini vereceğim, size refakat edecek. Değerli bir kumandandır. Sağ salim gider ve gelirsiniz.»

Sonra kumandanlarından Kogatal'a hazırlanmasını emretti., Kogatal, Polo kardeşlerle birlikte Papa'ya gideceği için çok sevindi, hemen hazırlıklarını tamamladı. Sonra da Kubilay Han'a çıkıp «Hazırım Büyük Kaan,» dedi. «Elimden geldiği kadar bu görevi yapmaya çalışacağım.»

Kubilay Han, Papa'ya hitaben Türkçe bir mektup yazıp Polo kardeşlere verdi. Bir mektup da kumandan

Kogatal'a verdi. Mektupta aşağı yukarı şunlar yazılıydı:

«Dinine inanmış en az yüz kişiye ihtiyacım var; bu yüz kişi, zeki, bilgili, faziletli olmalı ve «Yedi sanat»ı iyi bilmeli. (1) Bunun yanı sıra karşısındaki budalayı ikna edebilmeli ve fikrî münakaşa sanatına iyice vakıf olmalı.»

Kubilay Han, Polo kardeşlere bir de altın plak verdi, altın plağın üstünde imzası ve sınırları içindeki herkesin bu üç elçiye yardım etmesi gerektiğini belirten emri yazılıydı.

Polo kardeşlerle Kogatal, büyük Kaana veda edip yola koyuldular. Bir zaman gittiler, ne var ki Kogatal ansızın hastalanıp yatağa düştü. Polo kardeşler birkaç gün, onun iyileşmesini beklediler ama Kogatal, çabuk iyileşecek durumda değildi, bunun üzerine yollarına devam etmeye karar verdiler.

Uzun bir yolculuktan sonra Layas'a geldiler. Üç yıl kadar sürdü bu seyahat. Layas'ta bir zaman dinlendiler sonra da Hayfa'ya geçtiler. Yıl 1269 idi. Hayfa''da, Papa'nın öldüğünü öğrenince bir zaman ne yapacaklarını bilemediler. Derken, Mısır ve havalesindeki en büyük dini lidere giderek durumu anlattılar, Kubilay Han'ın mektubunu okudular. Dini lider, henüz yeni bir Papa seçilmediğini söyledi, bir süre daha beklemelerini sağlık verdi.

«Polo kardeşler, bunun üzerine Venedik'e dönmeye karar verdiler. Ailelerinden kaç yıldır uzaktaydılar, yeni Papa seçilinceye kadar hiç olmazsa eş-dostlarını görürlerdi.

---

(1) Yedi Sanat: Orta Çağda, serbest öğrenimin bir diğer adıdır. Hitabet, mantık, gramer, aritmetik, astronomi; musiki ve geometridir. Seneca da beş sanattandan sözeder, bunlar gramer, musiki, astronomi, aritmetik ve geometridir.

Hayfa'dan, bir gemiye binerek yola çıktılar, Venedik'e geldiler. Üzücü bir haber Nicolas Polo'yu kedere boğdu, karısı ölmüştü, oğlu Marko Polo da 15 yaşında bir delikanlı olmuştu. Bir kaç yıl Venedik'te kaldılar, yeni Papa'nın seçilmesini beklediler.

Kubilay Han'dan ayrılıp yola çıkalı epey zaman geçmişti, yeni Papa hâlâ seçilmemişti, artık beklememeye, yola çıkıp Kubilay Han'a gitmeye ve durumu anlatmaya karar verdiler. Tam Hayfa'ya gelmişlerdi ki, Piacenza'lı Gregori'nin Papa seçildiğini öğrendiler Hemen yeni Papa Gregori'ye gidip, Kubilay Han'ın mektubunu verdiler. Papa X. Gregori, Büyük Kaan'ın mektubunu okudu, «Size ancak iki alim verebilirim,» dedi. «Biri Suriyeli William, diğeri de Vicenzalı Nicolaş. Her ikisi de alim, fâzıl kişilerdir.»

Polo kardeşler, bundan büyük memnunluk duyduklarını belirttiler, ve hemen yola çıkarak Büyük Kaan'a gideceklerini yeni Papa'ya söylediler.

İki din alimi, üç de Polo'lar Hayfa'dan yola koyulmuşlardı ki, kötü bir haber geldi. Hükümdar, Bunduktar, büyük bir orduyla Ermenistan'ı işgal etmişti, ve önüne gelen şehri yakıp yıkıp ilerliyordu. Polo kardeşler biran ne yapacaklarını şaşırdılar. İki din alimi, Bâbil hükümdarının zâlim hareketi karşısında korktular, Papa'nın Kubilay Han'a hitaben verdiği mektubu, Polo kardeşlere verdiler ve: «Kusura bakmayın, biz daha ileri gidemiyeceğiz» deyip geri döndüler.

Böylece Polo kardeşler ve küçük Marko Polo, çaresiz, Papa'nın emanetini alıp yollarına yalnız başına devam etmek zorunda kaldılar. yaz, kış geçti; sonunda Büyük Kaan'ın sarayına vardılar. Tam üç buçuk yıl sürdü bu seyahat, nice soğuk günler, nice kötü havalarla karşılaştılar. Büyük Kaan Polo kardeşlerin geleceğini işitmişti, hemen atlılar gönderdi onlara. Saraya, gelin-

ce de Polo kardeşleri bir hükümdarmış gibi karşıladı ağırladı.

Polo kardeşler ve küçük Marco, Büyük Kaan'ın huzuruna çıkınca yerlere kadar eğildiler, Papa'nın verdiği emanetleri takdim ettiler. Kubilay Han çok hoşnut kaldı bundan, çok memnun oldu. Bir ara gözü küçük Marco'ya takıldı.

«Kimdir bu delikanlı» diye sordu.

Nicolas Polo, yerlere kadar eğildi:

«Oğlumdur, efendim.» dedi. «Benim oğlum sizin de hizmetkarınız demektir.»

Kubilay Han güldü:

«Sarayıma hoş geldi.» dedi.

Marco Polo, zeki bir gençti, her şeyi çabuk öğreniyordu. Yabancı dil öğrenmeye de eğilimi vardı. Moğol geleneklerini de çabucak öğrendi, dillerini de öğrendi.

Kubilay Han, bu zeki genci çok seviyordu, hatta onun kabiliyetini görüyor, onun yetişmesi için gizliden gizliye yardım bile edioyrdu.

Bir gün Büyük Kaan onu çağırdı, ve «özel bir görevle uzak bir yere göndereceğim, ne dersin?» dedi.

Marco Polo hemen atıldı:

«Elbette giderim.»

Bunu üzerine Marco Polo yola çıktı, yolculuk altı ay sürdü, sonunda saraya dönüp durumu Büyük Kaan'a anlattı. Büyük Kaan Marco'nun görevi yerine getirmesinden. çok memnun kaldı Ona iltifat etti.

Büyük Kaan Kubilay Han, Marco Polo'yu çok seviyordu. «Bu kabiliyetli genç ileride büyük bir kişi olacak» diyordu.

Marco Polo, Büyük Kaan'ın yanında 17 yıl kaldı, özel görevlerle dış ülkelere seyahatler etti, elçi olarak birçok yerlere gitti, oraları yerinde görüp gezdi.

Büyük Kaan'ın, yabancıların gelenek ve hayatla-

rı üzerinde büyük ilgisi vardı. Marco Polo'yu elçi olarak bir diyara gönderdiği zaman daima çevreyi görüp tanımasını, sonra kendisine anlatmasını isterdi. Marco Polo dikkatli ve zeki bir insandı, gittiği yerleri, konuştuğu insanları aklında iyi tutar, keskin gözle onların yaşayışlarını incelerdi.

Bu yüzden de maiyeti içinde Kubilay Han, en çok Marco Polo'yu seviyor, ona değer veriyordu. En uzak yerlere o gidiyor, en güç işlere Büyük Kaan onu yolluyordu. Bu, saraydaki pek çok kişinin dikkatini çekiyordu. Onu kıskananlar, kimi zaman Büyük Kaan'a dedikodu ediyorlar, onu arkasından çekiştiriyorlardı.

Bunun üzerine Polo kardeşler ülkelerine dönmeye karar verdiler. Marco Polo, babasının ve amcasının bu kararına ilkin üzüldü ama sonunda uymak zorunda kaldı. Kararlarını Büyük Kaan'a açtılar, yurtlarına dönmek istediklerini söylediler.

Büyük Kaan Kubilay Han, oldukça yaşlanmıştı artık. Polo kardeşler, Büyük Kaan ölmeden yurtlarına dön mek istiyorlardı. İşte bu yüzden ,Kubilay Han'ın «Olmaz» demesine rağmen ısrar ettiler sonunda da Kubilay Han'ı razı ettiler.

Sonunda Büyük Kaan'a veda edip yola koyuldular Bir gemiye binerek Hind Denizini geçtiler, bu arada Cava adasına uğradılar. Orada çok kalmadılar, yollarına devam ettiler. 18 ay sürdü bu yolculuk. Yollarda çok sıkıntı çektiler, gemicilerin çoğu öldü.

Derken Pers topraklarına ayak bastılar. Oradan Kaikatu hükümdarının ülkesine geçtiler. Kaikatu onları iyi karşıladı, misafir etti. Polo kardeşler ve Marko Polo başlarından geçenleri ve Büyük Kaan'ı ona anlattılar. Kayikatu onları büyük bir ilgiyle dinledi, çok memnun kaldı.

Bir zaman hükümdarın Sarayında kaldılar. Sonra bir gün yola çıkmak istediklerini hükümdara söylediler.

Hükümdar onlara üzerinde emirleri yazılı 4 altın plak verdi. Altın plakların üstünde Polo kardeşlere yardım edilmesini emrediyordu.

Polo kardeşler hükümdara veda edip ayrıldılar. Yolculuk sırasında hükümdarın kendilerine verdiği üzerinde emirleri yazılı altın plakların çok yararını gördüler. Hükümdarın topraklarından ne istedilerse yerine getirildi; istedikleri zaman at verildi, istedikleri zaman yatacak yer sağlandı,

Günlerce yol aldılar, sonunda Trabzon'a vardılar. Trabzon'da kalmadılar. Constantinopul'a gittiler, oradan da bir gemiye binip Venedik'e vardılar. Yıllardan 1295 idi.

Şimdi Marco Polo'nun gezip gördüğü harikulade yerleri okuyacak, Polo kardeşlerin başından geçen olayları takip edeceksiniz.

BIRINCI BÖLÜM

MARCO POLO'NUN SEYAHATNAMESI ORTA DOĞU VE TÜRKMENLER

Seyahatnameye Orta Doğu ve Ermenistandan başlıyalım. İki Ermenistan var: Büyük ve Küçük Ermenistan.

Küçük Ermenistan'ın kralı sıkı bir düzen kurmuş, ülkesini gürültüsüz patırdısız idare ediyor. Fakat kendisi de Moğol İmparatorlarına bağlı. Toprakları oldukça geniş, ülkesinde irili ufaklı birçok köy ve kasaba var. Ekonomik bakımdan da oldukça zengin, türlü mahsül yetişiyor.

Ehlî ve yabani hayvanlar da bol diyebilirim; hele av meraklıları için bulunmaz bir ülke; yalnız iklimi sıhhate pek elverişli değil, insanı cansız-kansız hâle getiriyor. Eskiden bu ülkede yaşıyanlar, savaşçı ve hare-

ketli insanlarmış, şimdi ise tembel, korkak, içkiden başka bir şey düşünmeyen kişiler.

Deniz kıyısında Ayas denen kasaba var; önemli bir ticaret merkezi burası. Ülkenin diğer bölgelerinde imal edilen mallar, bu liman kasabasına getiriliyor. Ayas, dış ülkelere açılan büyük pazarlardan biri. Venedikli ve Cenovalı tacirler, mal almak için buraya geliyorlar. Hatta, ülkeyi ziyaret etmek isteyenler bile ilkin Ayas'a uğruyorlar, buradan ülkenin iç bölgelerine gidiyorlar. Bir kelimeyle Ayas, Küçük Ermenistan'ın en tipik bir kasabası.

Küçük Ermenistan güneyde, Suriye topraklarına kadar, kuzeyde de Karamanoğulları'nın ülkesine kadar uzanıyor. Türklerle kuzey doğu sınırında da komşu, Kayseri, Sivas gibi büyük şehirler bulunuyor sınırda. Batıya açılan tek liman ise dediğim gibi Ayas.

Şimdi de biraz Türkmenler'den bahsedeyim.

Üç grup insan yaşıyor Türkiye'de. Birincisi, Türkmenler. Müslüman ve çoğunluğu dağlık bölgelerde ve ovalarda yaşıyor. Zaten zengin yaylak ve mer'alar var Anadolu'da. Hayvancılık ve tarımla geçiniyorlar. Çok güzel at yetiştiriyorlar, sığırları da besili ve iyi evsafta.

Diğerleri ise Ermeniler ve Yunanlılar. Çoğunluğu kasaba ve şehirlerde yaşıyor; hemen hepsi de zanaatkar ve ticaretle uğraşıyor. Diyebilirim ki dünyanın en güzel halılarını bu insanlar dokuyorlar. Çok nefis ipekli ve müslin kumaşlar da dokuyorlar.

Anadolu'da pek çok büyük şehir var, başlıcaları Konya, Kayseri, Sivas, Anadolu'daki Türkmenler de Büyük Selçuklu hükümdarına bağlı.

Gelelim, Büyük Ermenistan'a.

Pek büyük bir ülke burası. Büyük Ermenistan'a girerken sınırda büyük geniş bir şehre varıyorsunuz: Erzincan. Dünyanın en iyi ve vasıflı kitap cildi burada ya-

pılıyor, halkı zanaatkar, çeşitli el işleriyle de uğraşıyorlar.

Halkın çoğunluğu Ermeni, aynı zamanda Büyük hükümdarına bağlı. Erzincan gibi pek çok büyük şehir var ülkede, Erzincanda da rûhânî liderleri yaşıyor. Diğer belli başlı şehirleri de Erzurum ve Erciyas. Trabzon'dan Tebriz'e giderken yol üstünde büyük bir kale var: Bayburt. Bu şehir de gümüş madenleriyle ünlü.

Yazları doğuda yaşayan göçebe Türk obaları buralara geliyor. Sebebi de şu: İklim yazları çok güzel, hayvanlar için de yemyeşil ovalar ve mer'alar var. Türkler, çoğunlukla yazı bu bölgede geçiriyorlar. Kışın ise iklim çok sert olduğu için Türkler güneye daha ılık bölgelere göç ediyorlar. Kışları çok karlı geçiyor, dondurucu soğuk oluyor. İşte bu yüzden Türkler kış başında hayvanlarını alıp, bol mer'alı ve yumuşak iklimli yerlere çekiliyorlar.

Büyük Ermenistan'ın hemen orta bölgesinde tam piramit biçiminde gökyüzüne dimdik yükselen büyük bir dağ var: Ağrı Dağı. Söylendiğine göre Nuh Peygamberin gemisi bu dağın tepesindeymiş. Bütün yıl, kar eksik olmuyor tepesinde, hep bembeyaz, bulutlu. Dağın etekleri ise yemyeşil, gür otlaklarla çevrili, Türklerin hayvanları otlatması için bulunmaz bir bölge.

Büyük Ermenistan'ın güney doğu sınırında Musul krallığı, kuzeyinde de Gürcistan var. İleride size bolbol Gürcülerden bahsedeceğim. Gürcistan sınırı yakınında çok büyük bir kuyudan, bir taşımda 100 gemi dolduracak kadar koyu bir sıvı fışkırır. Bu sıvı yemede kullanılmaz yanar ve bol ısı verir.

Bir de, develerde görülen bir deri hastalığında kullanılıyor. Bu luzûci sıvıyı hayvanın kaşınan yarası üstüne sürüyorlar, hayvan rahatlıyor. Başka yerlerde bulunmadığı için çok uzak bölgelerden gelip develerle bu sıvıyı taşıyorlar.

Şimdi azıcık da Gürcistanı anlatayım. Krallıkla idare ediliyor, krallarına da daima Melik Davit diyorlar, Büyük Selçuklu Hükümdarına bağlı krallar› onun teb'ası. Rivayet olunur ki, ilk zamanlarda, Gürcistan kralları hep, sağ omuzlarında bir kartal işaretiyle doğarlarmış.

Çalışkan, savaşçı cesur insanlar Gürcüler. Hristiyan ve Yunan kilisesine bağlı, Ortodoks. Çoğunluğu din adamlarının yaptığı biçimde saçlarını örüyor.

Gürcistan öyle bir bölge ki, Makedonyalı Büyük İskender bile geçememiştir buradan. Bir yanı deniz, diğer yanı dimdik dağlık çok dar ve tehlikeli bir geçitten geçmek gerekiyor. Büyük İskender bu dar tehlikeli geçitten geçemez, gene de herhangi bir saldırıdan korunmak için bir kale yaptırır. Bu kaleye Demir Kapı diyorlar. Bir avuç insan, koca orduları durdururmuş bu dar geçitte.

İskender'in yazdığına göre, Türkler'i işte bu iki dağ arasına sıkıştırmış. Aslında, İskender'in iki dağ arasına sıkıştırdığı Türkler değil, çünkü o devirde buralarda Türkler yoktu. Çeşitli ırklardan insanlar yaşıyordu.

Bölgede pek çok kasaba ve şehir var; ipekli kumaşları pek güzel ve ünlü. Bura halkı nefis ipekli kumaşlar dokuyor, ticaret ve el sanatları epey gelişmiş. Ülke çok dağlık, bu yüzden de savunması çok kolay oluyor, düşman kolay kolay istila edemiyor. Türkler bile Gürcistanı istedikleri gibi hakimiyetleri altına alamamışlar. Dağlar da sık ormanlarla kaplı, kolay geçit veren bir bölge değil hani.

Burada bir Saint Leonard manastırı var. Manastırın yakınında büyük bir göl var. Anlatırlar; ancak kutsal aylarda bu gölde balık yaşarmış, diğer zamanlar da esrarengiz şekilde balıklar kaybolurmuş. Efsanevî bir göl diyorlar.

Gürcistan iki deniz arasına sıkışmıştır, batısında Kara Deniz, doğusunda da Hazer Denizi var. Aslında göl, fakat denizden farkı yok, yüksek dağlarla çevrili, asıl denizle de hiç bir bağlantısı bulunmuyor. Bir kıyısından diğerine oniki günde gidiliyor. Birçok ada var Hazer Denizi'nde, hemen hepsi de meskûn; köyler, kasabalar, insanlar...

Bu irili ufaklı adalarda yaşıyanlar çoğunlukla doğudan kaçmış göçmenler, Moğolların zulmünden buraya sığınmışlar. Hazer Denizi, irili ufaklı balıkla dolu pek çok nehir de buraya akıyor; Fırat'ın bir kolu, Volga, gibi. Eskiden Cenevizli tacir ve gemiciler, Hazer Denizi kıyısında kurdukları tezgahlarda küçük tekneler inşa ediyor ve kıyıdan kıyıya mal taşıyorlardı.

Bu bölgenin belli başlı şehirlerinden biri de Tiflis. Civarında birçok küçük köy ve kasaba var. Bütün bunlar şehri çevrelemiş. Çoğunluğu Ermeni ve Gürcü, din bakımından da Hristiyan. Pek az da Yahudi yaşıyor. Tiflis, ipekli kumaşlarıyla ün kazanmış, bunun yanı sıra dokumaları da dış pazarlarda aranıyor. Halkı esnaf ve sanatkâr, küçük el imalathaneleri oldukça yaygın.

Ben, bu bölgedeki belli başlı şehirleri anlattım; aslında pek çok şehir var Gürcistan ve Ermenistan'da. Şehirlerde küçük el sanatları gelişmiş durumda; ileride bu şehirlerden de bahsedeceğim.

Şimdi Ermenistan'ın güney ve doğu bölgelerini görelim.

Ermenistan'ın güney ve doğu sınırında Musul krallığı var. Toprakları çok geniş, birbirinden farklı birçok topluluk yaşıyor bu topraklarda.

Çoğunluğu müslüman, Arap. Sonra Hristiyanlar yaşıyor fakat Roma Katolik Kilisesine bağlı değil bunlar, Jakobit yahut Nestoryanlar deniyor. Başlarında bir ruhani lider var, tıpkı Roma'daki gibi; doğudaki eyâ-

letlere, meselâ Hindistan'a, Bağdat'a rûhâni başkanlar gönderiyor.

Bu bölgenin dünyaca tanınmış kumaşı, olan muslin ipek ve altın ipliklerinden dokunuyor. Uzak bölgelerden gelen tacirler bu kumaşları çok beğeniyor ve gemiler dolusu satın alıp memleketlerine götürüyorlar. Bunun yanı sıra çeşitli malları da satın aldıkları oluyor.

Musul Krallığının dağlık bölgelerinde Kürtler yaşıyor. Kimi Müslüman kimileri de ortodoks. Dövüşken, atılgan insanlar; yalnız pek kanun nizam tanımayan takımdan. Sert karakterli, çoğu da kervanları soymayı iş edinmiş. Sizin anlayacağınız soygunculuk Kürtler'de bir meslek haline gelmiş.

Kısaca Muş ve Mardin'den de bahsedeyim sizlere. Musul Krallığının kuzeyinde olan bu iki şehir daha çok pamuklarıyla ünlü çok iyi kalite pamuk yetiştiriyorlar, dolayısıyle pamuklu dokumaları da birçok ülkede çok namlı. Halkın çoğunluğu tacir ve zanaankâr, el sanatları oldukça gelişmiş bu bölgede.

Şimdi Musul'u terkedelim de Bağdat'a kadar uzanalım.

Çok büyük bir şehir Bağdat, Müslümanlar'ın ruhani lideri burada yaşıyor; tıpkı Hristiyanlar'ın rûhâni lideri olan Papa'nın Roma'da yaşaması gibi.

Şehrin hemen ortasından büyük bir nehir geçiyor, çok geniş bir nehir bu, tâ Basra Körfezine kadar uzanıp orada denize dökülüyor. Bağdat'a mal almaya gelen tacirler çoğunlukla bu yoldan işliyorlar, Basra Körfezinden giriyor, Bağdat'a geliyorlar, yahut bunun tersi, Bağdat'tan aldıkları malı nehir yoluyla Basra Körfezine naklediyorlar, oradan da gemilerine yüklüyorlar.

Bağdat'tan yola çıktıktan tam onsekiz gün sonra Basra Körfezine varıyorsunuz. Oldukça uzun bir seyahat elbet, Gene de tacirler bu yolu tercih ediyorlar.

Körfezin hemen yakınında bir büyük şehir daha var: Basra. Şehrin çevresi orman, çok iyi cins ağaç yetişiyor burada.

Bağdat'ın bir özelliği de şu; şarktan gelen kıymetli taşlar, burada yontulup şekle sokuluyor. Uzak doğunun dünyaca maruf incileri, Bağdat'ta usta kuyumcular tarafından elden geçiriliyor, buradan da Avrupa'ya batı dünyasına götürülüyor. Diyebilirim ki dünyanın en usta ve meşhur sanatkârları buradadır; nefis ipekli kumaş dokuyorlar, altın ve simle işlenmiş nice harikulade elbise gördük, Venedikli ve Cenovalı tacirler, üzerleri şarkın göz alan incileriyle işli nefis elbiseleri kapışıyorlar adeta.

Bağdat, aynı zamanda büyük bir ilim merkezidir; İslâm dinini tedris eden pek çok ilim yuvası var burada; İslâm hukuku (fıkıh) öğretiliyor. Aynı zamanda müsbet ve tabiî ilimlere de önem veriliyor, astronomi, geometri, tıp ve tabiî ilimler çok ileri. Diyebilirim ki, bu diyarın en önemli, zengin ve büyük şehri, Bağdat'tır.

Bağdat'ta yaşayan halifelerin zenginliği dillere destan olmuştur. Hazinelerini anlata anlata bitiremezler. İşte size bir hikâye:

Olay, milâddan sonra 1258 yılında geçer. Kubilay Kaan'ın kardeşi Hulâgû, büyük bir ordu ile Bağdat üzerine yürür. Hulâgû, Büyük Kaan Kubilay'ın dört kardeşinden biriydi. Dört kardeş, zaptedeceği ülkeleri aralarında taksim etmişlerdi. Hulâgû Kaan'a da güney bölgesi düşmüştü. İşte Hulâgû, büyük bir ordu toplamış, güney illerini ele geçirmişti. Dünyanın en zengin şehirlerinden biri olan Bağdat'ı da zaptedmek istiyordu.

Böylece Bağdat önlerine gelen Hülâgû, kumandanlarını toplar ve şehri yakıp yıkarak değil de bir kurnazlıkla ele geçirmek istediğini söyler. Kumandanlar, beğenirler bu fikri derler ki: «Halife dünyanın en zen-

gin kişilerinden biridir. Yalnız çok hasistir, para harcamaya korkar. Hatta öğrendiğime göre, hazinesini büyük bir kulede saklarmış, askerlerine para bile vermezmiş. Asıl kuvvetimizi göstermiyelim, ormanda saklayalım, küçük bir orduyla şehri kuşatmaya gelmişiz hissini verelim, sonra da, kaçalım, bizim bozulup kaçtığımızı görünce Halife, hemen bizi yenmek için kovalayacaktır. Onu ormana cekelim, buradaki kuvvetlerimiz Halife'yi tuzağa düşürsünler.»

Hulâgû çok beğendi bu fikri, hemen tatbik edilmesini buyurdu.

Hulâgû'nun ordusunda 100 bin atlı vardı, atlıların büyük kısmı ormanda gizlendiler, piyadelerin de çoğu ormanda mevzilendiler. Sonra küçük bir kuvvetle Hulâgû, Bağdat'a saldırdı.

Halife, düşmanın geldiğini öğrenmiş gerekli hazırlığı yapmıştı. Baktı gördü ki Hulâgû'nun kuvvetleri sandığı kadar büyük değil, hiç önemsemedi bile; savaş fazla kanlı geçmedi, Hulâgû'nun askerleri isteksiz çarpışıyorlardı.

Halife, çok geçmeden Hulâgû'nun askerlerinin bozulup kaçtığını görünce, hiç durmadı askerlerinin başına geçip düşmana karşı taarruza geçti. Hulâgû zaten bunu bekliyordu, askerleri ormana doğru kaçtılar, halife kovaladı. Sonunda Hulâgû'nun tuzağına düştüler.

Halife neye uğradığını şaşırdı, kaçmak istedi ama tuzak iyi hazırlanmıştı, askerleri kılıçtan geçirildi, kendisi de yakalandı.

Hulâgû, istediği gibi Bağdat'a girdi, şehir yanıp yıkılmamış, savaştan zarar görmemişti. Halife'nin sarayına gelince gerçekten kumandanlarının dediği gibi halifenin bütün hazinesinin bu kulede saklı olduğunu gördü, pek de şaştı buna. Merak edip Halife'yi huzuruna getirtti.

«Ey Halife, söyle bakayım bana, niçin bunca kıymetli hazineni bu kulede sakladın? Sebebi ne ola ki? Benim, en büyük düşmanın olduğumu biliyorsun ki bütün ordumla, kuvvetimle seni ele geçirmek için Bağdat'a geliyorum. Niçin kendini ve ülkeni savunmak için kuvvetli bir ordu kurmadın, niçin dağ tepe hazineni bir kuleye yığdın da asker beslemedin ordunu genişletmedin?»

Halife, korkuyla önüne baktı, hiç bir karşılık vermedi.

Hulâgû, bunun üzerine.

«Anladım.» dedi. «Sen hazineni, hazinedeki elmasları, yakutları, incileri, ülkenden daha çok seviyorsun. O zaman sana bir ceza: Seni kuleye, hazinenin yanına hapsediyorum. Ama ne yiyecek ne içecek vereceğim. Çok sevdiğin elmaslarını, incilerini, ye.»

Halife'yi hazinelerinin bulunduğu kuleye hapsettiler. Ne yiyecek, ne içecek verdiler. Bir hafta sonra Halife aç susuz öldü.

Hikaye burada bitiyor. Eğer halife, incileri, elmasları, yakutları bu kadar çok sevmeseydi, hazinesini, asker beslemek için harcasaydı başına bu iş gelmezdi, hem hayatından olmaz hem de ülkesi istilaya uğramazdı.

Bağdat'tan sonra gideceğimiz yer, Tebriz. Ne var ki, Bağdat da zengin bir şehir, nakledilecek pek çok olay var. Onun için, izin verirseniz, kısa keseyim.

Size şimdi Tebriz'i anlatacağım.

Tebriz büyük bir şehir; Irak denen bölgede, civarında da pek çok şehir ve kasaba var.

Tebriz halkı ticaret ve el sanatlarıyla geçimini sağlıyor, nefis ipekli kumaşlar dokuyorlar burada; hem de bol miktarda kumaş dokunuyor. Tebriz, şark ile garbın ortasında şarktan gelip garba giden yolun üstünde; bü-

yük bir pazar burası. Hindistan'dan, Musul'dan, Bağdat'tan Hürmüz'den nice tacirler gelip mal alıyorlar.

Yalnız doğudan değil, Venedik ve Cenova'dan da pek çok tacir geliyor buraya; Tebriz, de yerli mamuller, bu bölgede imal edilmiş yapılmış mallar kadar dış ülkelerden ithal edilmiş nadide mallar da satılıyor, bulunuyor. Hele kıymetli taşlar bakımından doğunun en ileri gelen şehirlerinden biri, diyebilirim.

Tebriz, tacirler için bir cennet adeta, tatlı kârlar diyarı. Yalnız halkı oldukça karışık, her cins ve dinden insan yaşıyor burada. Birbirleriyle uyuşan da var uyuşmayan da var. Ermeniler, Ortodokslar, Hristiyanlar, Katolikler, Müslümanlar... Daha niceleri yaşıyor Tebriz'de.

Tebriz'de büyük bir manastır var: Saint Barsamo manastırı. Burada birçok din adamı, rahip papaz yaşıyor. Koyu dindar bu papazlar; boş zaman geçirmekten hoşlanmıyorlar.İşte bunun içindir ki, dua saatleri dışında kumaş dokuyorlar, yünlü kumaş dokuyup bu kumaşları ayin günleri satıyorlar.

Papazların dokuduğu bir cins yünlü kuşak da bu bölgede çok tutuluyor, romatizmaya iyi geliyormuş. Rahipler de ayin günlerinde kimi asillere bu kuşaklardan hediye ediyorlar, yahut kutsal günlerde kiliseye en çok iane veren kişiye birer yünlü kuşak veriyorlar. Yünlü kuşaklar, bele sarılıyor, birçok ağrıyı geçiriyormuş.

Şimdi İran'dan bahsedeyim.

İran'da güzel bir şehir var: Saba. Üç papaz burada yanyana büyük birer türbede gömülü, kubbeli damlı, çok güzel inşa edilmiş.

Üç papaz da henüz ölmüş de oraya uzatmışlar gibi; saçlı sakallı. Üçü de; birinin adı Baltasar, diğerinin Kaspar, üçüncüsünün de Melkiyor. Merakla bu papazların kim olduklarını öğrenmeye çalıştım fakat kimse

bilmiyordu, yalnız üçünün de bir vakitler kral olduğunu söylüyorlardı.

Sonunda hikayeyi öğrendim; anlatayım siz de öğrenin:

Bu hikayeyi öğrenmek için de üç günlük yola gitmek gerekti. Saba şehrinden çıktım yola, üç gün sonra Ateşperestiden kalesine vardık. Yani, sizin anlayacağınız, ateşe tapanların kasabasına.

Bura halkı niçin ateşe tapıyor, onu da nakledeyim. Vaktin zamanında üç kral varmış burada; günlerden bir gün, üç kral bir peygamberin doğduğunu ve mucizeler yarattığını duyar, ona tapmak için bir deneme yapmak ister. Bunun üzerine, bir altın bir tütsü bir de hastalıkta kullanılan macun alır, yola koyulurlar.

Altın, tütsü ve macun almalarının sebebi şu: Eğer çocuk altını alırsa, kral, tütsüyü alırsa, peygamber, macunu alırsa hekim olduğuna inanacaklar.

Çocuğun doğduğu yere varınca, içlerinden genci içeri girer. Bakar görür ki, çocuk kendi yaşında. ve kendisine çok benziyor. Çok şaşar buna, dışarı çıkar. Sonra ikinci kral girer; o da görür ki çocuk tıpkı kendisine benziyor ve aynı yaşta, o da şaşkın dışarı çıkar. Üçüncü kral ki, içlerinde en yaşlısı o imiş, girer bakar çocuğa Hayret, çocuk, kendisi kadar yaşlı ve öyle benziyor-ki, o da **şaşar dışarı çıkar.**

Sonra üçü de birbirlerine gördüklerini anlatır; İlkin gördüklerine inanmak istemezler, azıcık şaşırmış, düşünürler ve hep birlikte içeri girmeye karar verirler.

İçeri girip görürler ki çocuk henüz 13 günlük. Bunun üzerine çocuğa getirdikleri, altını, macunu ve tütsüyü verirler. Çocuk üçünü de alır, onlara sıkısıkıya kapalı kutu verir. Üç kral kutuyu alır ülkelerine dönerler.

Yolda giderlerken akıllarına kutunun içine bakmak gelir. Merakla kutuyu açarlar. içinde bir taş görürler.

Bir düşüncedir alır üç kralı; çocuğun, neden bu

taşı bir kutuya koyup verdiğini bir türlü anlayamazlar. Biri der ki:

«Verdiğimiz üç şeyi de aldı, o halde bu çocuk, hem kral hem peygamber hem de hekim olacak.»

Aslında çocuk taşı şu sebeple verir onlara; İnançlarınızda ve imanınızda şu taş kadar sert ve katı olun.

Bunun üzerine taşı, az ilerideki bir kuyuya fırlatıp atarlar. Birden kuyudan iri uzun alevler gökyüzüne doğru uzanmaya başlar. Üç kral korkar bundan, bir an ne yapacaklarını şaşırırlar. Sonra çocuğun peygamber olduğuna kâni olarak ateşten bir parça alır ülkelerine dönerler.

Sonra da bu ateşi en büyük kiliselerinin bir köşesine koyarlar. Halk bu kutsal ateşe tapmaya başlar. Dini bayramlarda kutsal günlerde, yiyeceklerini bu ateşte pişirirler.

İşte Ateşperestiden Kalesi halkının hikayesi. Şimdi tekrar İran'a dönelim.

İran çok büyük bir ülke, işte bu yüzdendir ki, burada 8 krallık var. Sıradan isimlerini sayayım: Birincisi, sınırda, Kazvin; ikincisi güneye doğru uzanıyor Kürdistan; üçüncüsü, Luristan; dördüncü krallık Şuristan; beşincisi Isfahan; altıncısı Şiraz; yedincisi Şabankara, sekizincisi de İran:n en doğusunda bulunan Tun ve Kain.

İran'da çok güzel ve cins at yetişiyor. Gerek İran'da gerek dış ülkelerde iyi fiyatla satılıyor bu cins atlar. Sonra İran'da iyi cins merkep de bulunduğunu söylediler, bu merkepler az yer çok yol alır diğer merkeplerden daha fazla yüz taşırmış. Hatta bir İranlı, merkeplerin at ve katırlardan daha çok işe yaradığını söyledi.

Bir tacir şöyle anlattı bana:

«Eşekleri diğer hayvanlardan daha çok tercih ediyoruz, çünkü burada yollar iyi değildir, yol üzerinde konaklayacağınız hayvana su vereceğiniz yerler azdır.

At hem fazla yük taşımaz hem su ister. Sonra bu sıcak çöl iklimine de pek dayanamaz. İşte bundan dolayı merkepleri mal taşımak için kullanırız.»

Hayvan pazarında merkep fiyatları at ve katır fiyatlarından daha yüksek. İran'da at ve katırın yanı sıra deve de kullanılıyor. Hem ucuz hem de dayanıklı bir hayvan deve; uzun yola susuz rahatça gidebiliyor.

Bununla birlikte İran'ın güney bölgesinde deniz kıyısına yakın yerlerinde, iyi cins atları yük taşımada kullanırken gördük. Bunun da sebebi, İran'ın güneyinde nemli bir iklim olması havanın boğucu sıcak olmaması.

İran'da yaşayan insanların çoğu vahşi; bizim anladığımız manada medeni, ve şehirli değil. Hiç yoktan birbirlerini vurup öldürüyorlar. Bir de gelip geçen tacirlere ve kervancılara düşman bura halkı; eğer bağlı oldukları derebeylerden ve büyük Moğol İmparatorundan korkmasalar yoldan geçen bütün kervanları yağmalayacaklar, bir tek kişi sağ bırakmayacaklar.

Hükümet çok sert ceza tatbik ediyor bu haydutlara. Hele yol kesip kervancıları öldürenleri, mallarını yağma edenleri hemen hiç müsamaha etmiyor, en şedid cezaları onlara veriyor. Sonra kesin emirleri var valilerin. Bir yolcu veya mal taşıyan tacir, bir yerden başka bir yere kervanıyle giderken, belli konaklama yerlerinde istedikleri at veya ihtiyacı olan şeyleri serbestçe olabilirlerdi.

Valilerin sert kanunlarına, şakilere tatbik ettikleri cezalara rağmen, şakiler İran'ın belirli bölgelerinde adeta cirit atıyorlar. Kervancılar bunun için özel muhafızlar tutuyor, «Pür silâh muhafızlar» tacirleri, yolcuları şakilere karşı korumaya çalışıyor.

İran'da şehir ve kasabalarda, çoğunlukla tacir ve zanaatkâr yaşıyor, el emeğine dayalı üretim yaygın. Çok nefis ipekli kumaş dokuyorlar, bu nefis ipekliler-

den üstü inci ve kıymetli taş işlemeli elbiseler yapıyorlar.

Pamuk da bu ülkede bol yetişen bir bitki; hem de iyi cins pamuk yetişiyor burada. Bundan başka, buğday, arpa, hububat, her tür mısır, şaraplık üzüm de bol miktarda yetiştiriliyor. Bazı kimseler, müslümanların şarap içmediklerini, dinlerinin bunu yasakladığını söylüyor; bu yüzden de iyi cins şarap imâl etmezlermiş.

İran'daki şehirler arasında en önemli olanlarından biri Yezid şehri; ticaret merkezi ve çok güzel bir şehir. Ticaret metaı içinde en önemli yeri tutan ipek ve ipekli kumaş; başlıca ihraç malları içinde de büyük bir yer tutuyor. Halkı Müslüman, sakin, nisbeten sessiz.

Yezid şehrinden çıkan biri, yedi günlük uzun bir yolculuktan sonra Kirman krallığına varır. Yolculuk epey zor geçer yol üstünde barınak bulabileceğiniz ancak üç kasaba vardır; bir de seyrek de olsa, kimi yerde küçük vahalara rastlarsınız.

Kirman, İran'ın doğu sınırındadır; eskiden saltanat babadan oğula geçerd iburada, Moğollar buralara hakim olduktan sonra bu usülden vazgeçirdiler; yalnız Moğollar dilediklerine bu bölgelerde dirlik ve timar veriyorlardı. Bu da böylece devam edip gitti.

Kirman, bilhassa, savaş silahları imalinde önde gelen bir şehir; oklar, yaylar, eğerler, kılıç, kalkan, mızrak, atlı askerler için türlü silâhlar imâl ediliyor burada; kadınları da ince iğne işlerinde çok usta doğrusu. iğne ile öyle güzel işler işliyorlar ki, insan hayranlıktan saatlerce kendisinden geçiyor.

Kirmanlı kadınlar ince el işlemelerinde usta, dedim; buranın asilleri için çamaşır ve elbise dikiyor, üstlerine de türlü güzellikte işler işliyorlar. Kirmanlı kadınlar, yalnız elbise üstlerine motifler değil, yastık ve yorgan kılıfları üzerlerine de birbirinden güzel desenler işliyorlar.

Kirman'dan yola çıktınız mı en az yedi günlük bir ovada gidersiniz. Hem de ne gidiş; ne bir köy ne bir kulübe; ova hafiften dağlıktır, çok seyrek de sulak bir iki yere rastlarsınız. Gene de atla yolculuk yapmak zevklidir burada. Bir zamanlar, insanlar yaşarmış bu bölgede, köyler çiftçiler varmış, sonradan çekilip gitmişler. O da soğuktan olacak, çünkü dondurucu zehir gibi yakıcı bir soğuk var.

İzin verirseniz size Kirman'da başımdan geçen bir olayı nakledeyim. Kirman halkı iyi yumuşak, azıcık tembel; daha çok barış içinde yaşamayı istiyorlar, fakat başkalarına da yardımdan pek hoşlanmıyorlar. Bunu gören kral günün birinde, alimleri din adamlarını toplar ve der ki:

«Beyler, Bir şey var ki, bir türlü sebebini anlıyamıyorum. Şu komşumuz İran'da insanlar nasıl birbirlerini boğazlayacak kadar vahşi oluyorlar da bizim halkımız birbirlerine yardım elini uzatmaktan bile çekiniyorlar?»

Alimler, din adamları bir zaman düşünürler sonra da:

«Bize kalırsa bunun sebebi, iki ülkedeki toprakların farklı oluşudur» derler.

Kral bunun üzerine, en güvendiği adamlarını İsfahan'a gönderir.

İsfahan, İran şehirleri içinde adam öldürmede, soygunda türlü kanunsuz işlerde ahlaksızlıkta başta gelen bir şehirdir. Adamlar İsfahan'dan, develer yükü toprak alır, Kirman'a taşırlar. Sonra da toprağı sarayının avlusuna, büyük kabul salonuna serptirir üzerine de kalın kalın acem halıları döşetir. Böylece misafirleri hem halının altında toprak olduğunu anlamazlar, hem de adi toprağa basmamış olurlar.

Derken, bir tören düzenler, misafirleri gelir, avludan geçip salona girerler; yenilir içilir, eğlenilir. Kral

merakla bekler, bakalım ne vakit kavga edecekler diye. Çok geçmez yiyip içen misafirleri sudan sebeblerle birbirlerine sataşmaya, kavgaya başlarlar. Hani kralın sarayında olmasalar birbirlerini öldürecekler nerdeyse. Kral bunun üzerine, alimlerin ve din adamlarının söylediğine inanır, kötülüklerin topraktan geldiğini kabul eder.

Kirman'dan çıkıp iki gün kadar giderseniz, büyücek bir şehire varırsınız: Kamadin. Bir vakitler bu şehir çok büyükmüş, güzelmiş. Fakat Moğol istilasına uğramış, Moğollar da yakıp yıkmışlar, güzelim şehri mahvetmişler. Yalnız buraları çok sıcak, pek yaşanır gibi değil.

Rudhbar'dan bahsetmek istiyorum.

Buğday, mısır hububat yetişiyor burada; elma ve diğer meyveler de lezzetli, bol. Sıcak iklimi olduğu için hemen her türlü sebze ve meyve var. Hele bizim soğuk iklimli memlekette yetişmeyen sıcak ülke bitkileri ve meyveleri bol bol yetişiyor.

Gittiğiniz hemen her yerde büyük koyun keçi sürülerine rastlıyorsunuz. Otlakları zengin, yemyeşil. Bura halkı kuş avlayıp yemiyor, bu yüzden kuşlar da çok, Rudhbar'da. Alaca renkli, tüyleri siyah beyaz kuşlar, hemen her tür kuş var.

Öküzleri biraz acaip. Bakınız anlatayım: Çok iri, ve süt beyazı. Boynuzları kalın, fakat sivri değil. Kılları düz, ve kısa. Omuzları arasında hafif bir hörgüç var, sonra uysal hayvanlar, sırtına bir şey yüklerken tıpkı develer gibi yere çöküyorlar çok da güçlü hayvanlar hani.

Bir de burada öyle iri koyunlar gördüm ki, şaştım. Kuyrukları kalın, büyük, yağ dolu. Bura halkının başlıca gıdası diyebilirim.

Rudhbar'da kasaba ve şehirler kalın surlarla çevrili, ilk bakışta sık sık düşman taarruzuna uğrayan şehir intibaını veriyor insana, sebebini sordum anlattılar:

«Efendim, civarımızda pek çok soyguncu, eşkiya, yaşar, sık sık şehirlerimize kasabalarımıza taarruz ederler. Onlardan korunmak için şehirlerimizi böyle kalın surlarla çevirdik. Sonra bunlar çok vahşi insanlar. Moğol ve Hindli karışımı, bu memleketi talan ediyorlar. Derileri koyu renk, öyle karanlıkta hiç görünmüyorlar. Burnunuzun dibine yaklaşsa ancak farkediyosunuz.»

Karaunas, yani az önce bahsettiğim haydutlar, işte bu bölgeyi haraca bağlamışlar.

Çok zalim oldukları için ellerine geçirdikleri şeyi yakıp yıkıyorlar, şehirleri yağmalıyorlar, zengin kişileri esir edip ya fidye istiyorlar, yahut esir olarak satıyorlar.

Krallarının adı, Nigudar. Sert zalim bir kişi. İşi, yağmalamak.

Onunla ilgili bir hikaye anlatayım.

Kral Nigudar, yanına 10 bin adam alır, Çağatay Kaan'ın sarayına gider. Çağatay Kaan onun amcasıdır. Bu yüzden, sarayında bir süre kalır.

Sonra kendisine bir plan hazırlar. Niyeti Hindistan'da verimli mümbit bir bölgeyi ele geçirmek, ve taht kurup hüküm sürmek. Bunu üzerine, adamlarıyla yola koyulur; Badakşan ve Paşay ülkelerinden geçer, Keşmir'e gelir.

Yolda pek çok asker ve hayvanını kaybeder; yol dar geçitler tehlikeli olduğu için zayiatı yüksek olur. Sonunda Hindistan'ın Dilivar «bugün Lahor» bölgesine varır. Şehri zapteder, Asidin Sultan adlı eski hükümdarı başka yere sürer çıkıp tahtına oturur.

Lahor güzel bir şehirdir, ancak zalim Nigudar şehrin altından girip üstünden çıkıyor, karşı koyanları öldürüyor. Sonra eski hükümdar Asidin Sultan zenginmiş onun da bütün servetini ele geçiriyor.

Nigudar'ın asıl işi de, zaman zaman askerlerini toplayıp sefere çıkmak, yani yağmaya çıkmak Hatta 30 veya 40 günlük seferlere bile çıkıyor. Bu arada en

çok tercih ettiği bölge, Rudhbar imiş. Sebebi de kışın iklimin mutedil geçmesi, ve Hürmüz'e gelen Avrupalı tacirler. Diğer bir sebebi de şu: Rudhbar'ın cennet misali çayırları ve otlakları var; tacirler hayvanlarını satmadan önce, bu bölgeye geliyor ve hayvanlarını semirtiyorlar. Yani Nigudar için bulunmaz bir nimet. İşte bu zamanı kollayan Nigudar, Rudhbar bölgesine geliyor, ne kadar sürü var alıp götürüyor.

Rudhbar'dan yola çıkıp güneye doğru giderseniz, denize ulaşırsınız. Burada güzel bir liman şehri vardır: Hürmüz.

Şimdi de azıcık buradan bahsedeyim.

Rudhbar oldukça dağlık bir bölgedir, deniz seviyesinden 1500 metre yüksekte, ovalar da var ama yüksekte, bunlar. Rudhbar'dan geçersiniz, sonra hafif bir dağlık böige gelir; dağlık bölgede yol pek kolay geçit vermez. Bir de tehlikelerle doludur.

Haydutlar, eşkiya takımı, soyguncular, eli silah tutan ne kadar kötü varsa, bu dar geçitte, pusu kurar beklerler. Zengin tacirleri, mal yüklü kervanları buldular mı, üzerlerine saldırırlar.

Bu tehlikeli geçitten de geçtiniz mi, hafif bir dağ aşarsınız sonra da Hürmüz ovasına varırsınız. İki gün kadar gidersiniz bu ovada, nehirler akar burada, kuşlar boldur, av hayvanları boldur. Cennet gibi yeşildir her yer.

Yolculuğunuz sonunda denize varırsınız, daha doğrusu Hint Okyanusuna.

Kıyıda büyük bir liman şehri vardır: Hürmüz. Pek çok tacir gelir Hindistan'dan buraya, gemiyle getirdikleri kıymetli taşlar, inciler, zümrüt ve yakuttan bilezikler, broşlar, ipekli kumaşlar, üstleri altın işlemeli elbiseler... Daha nicelerini bu limana boşaltırlar.

Hürmüz'de böyle kıymetli taş ve elbiseler için pazar kurulur, doğudan gelen tacirler mallarını burada sa-

tarlar. Bu malları satın alanlar da kervana yüklerler mallarını, buradan İran'a , Anadolu'ya götürürler.

Hürmüz, bir krallığın merkezidir, civarda irili ufaklı birçok kasaba, köy ve küçük şehir vardır. Büyük bir ticaret merkezidir. Hürmüz hükümdarının adı Ruemadan Ahmed'dir.

İklimi iyi değildir; sıcak ve sıkıcı bir havası var. Sıhhatli olmayan bir kişi Hürmüz'de kolay kolay yaşayamaz. Bir de garip bir adet var burada; bir tacir öldü mü, hükümdar, ölenin nesi var nesi yok müsadere ediyor.

Gemileri de oldukça acaip. Bizim memlekette tekneleri çiviyle yaparlar, burada öyle değil işte; tahtaları, sağlam sicimlerle birbirine bağlıyorlar. Bu sicimler Hindistan cevizi ağacından kopardıkları liflerle pekiştiriliyor. Yani, kendilerine has bir biçimde tekneleri dikiyorlar. Sonra da direkleri güvertesiz tekne bunlar.

Bununla birlikte bu tekneler tuzlu suda hiç bir şey olmuyor, yani tahtaları birbirine bağladıkları ipler tuzlu sudan mutazarrır olmuyor, tersine epey dayanıyor.

Tekneye mal yükledikten sonra üstünü bir deri ile örtüyorlar. Daha üstüne de atları çıkartıyorlar. Atlar da bura tacirlerinin Hindistan'a satmak için götürdükleri hayvanlar. Bu arada şunu söyleyeyim; ben bu teknelere pek güvenemedim. Konuştuğum kişiler teknelere fırtınalı havalarda bir şey olmadığını söyledi, fakat inanmadım ben. Bu teknelerle Hint Okyanusunda seyahat etmek oldukça tehlikeli gibi geliyor bana, hatta pek çoğunun Hint Okyanusunun o müthiş fırtınalı havalarında, sulara gömüldüğünü söyliyebilirim.

Hürmüz halkı, çok esmer, kapkara; hemen hepsi Müslüman. Yazları Hürmüz dayanılmaz derecede sıcak oluyor, bunun için de bura halkı yaz gelip koyu sıcaklar bastı mı, şehirden yüksek yerlere taşınıyorlar. Burala-

rı yeşillik, Hürmüz'ün az ilerisindeki tepeler, sulak da, şehre nisbetle epey serin oluyor.

Hürmüz şehrinin dışında, nehirler var, nehirlerın de kolları var. Halk yazın koyu sıcağından kurtulmak için, nehrin kıyısında çukurlar kazıyor, üstünü de yapraklarla örtüyor. Böylece korkunç sıcaktan az da olsa kurtulmaya çalışıyor bu çukurlara girerek.

Hele yazın belirli günlerinde çölden doğru esen bir yel var ki, şehrin üzerine çöktü mü nefes bile alamıyorsunuz. Bura halkı, yazın çölden doğru esen yel için «Ölüm rüzgarı» diyor. Hiç boş bulunmaya gelmiyormuş, insanı ansızın yakaladı mı, nefessiz bırakıyormuş.

Bu bölgede ve şehirde yaşayan insanlar, ölüm rüzgarının ne zaman eseceğini adeta biliyorlar. Yel, sıcak çölden doğru esmeye başladı mı hemen boğazlarına kadar suya dalıyorlar, yelin geçip gitmesini bekliyorlar.

Ölüm rüzgarının ne kadar sıcak olduğunu bir olayla anlatmaya çalıştılar:

Kirman hükümdarı, günün birinde Hürmüz hükümdarına kızar, sebebi de şu: Hürmüz hükümdarının her yıl ödemekle mükellef olduğu vecibesini yerine getirmemesi. Bunun üzerine kumandanlarını toplar, durumu anlatır.

Kumandanları, yazın sıcak sıcak «Ölüm rüzgarı» esti mi, şehirde hemen kimsenin kalmadığını, işte o zaman bir taarruzla Hürmüz'ü ele geçirebileceklerini anlatırlar. Kirman kralı, bu planı beğenir, sonra 1600 atlı ile 5000 piyadeyi, Hürmüz'e gönderir.

Kirman kuvvetleri, yolu şaşırırlar, geceleyin şehre varacakları yerde sabahın erken saatlerinde şehrin yakınındaki bir ormana ulaşırlar. Gün ışırken ormandan çıkarlar; ne yazık ki, «Ölüm rüzgarı» çölden doğru esmeye başlamıştır. Kızgın yel gelir, Kirman kuvvetleri-

nin üstüne çöker bütün ağırlığıyla; bir asker bile kurtulmaz «Ölüm rüzgarı»ndan, hepsi ölür.

Bir gün sonra durumu öğrenen Hürmüz halkı düşman cesetleri kokmasın diye, hemen gelir ve ölüleri gömer.

Hürmüz halkı, ekim ayı içinde buğdayı ve diğer ürünleri eker, mart ayının sonlarında da toplar. Bu, meyvelerde de böyledir, daha mart ayı gelmeden olurlar; burada konuştuğum kimseler, bunun sıcaktan ileri geldiğini söyledi.

Azıcık da kederli şeylerden sözedeyim.

Burada bir adam öldü mü, yakınları bir yas tutuyorlar ki, görülmeye değer hani. Kimi kadınlar, Ölen kocaları yahut erkek kardeşleri için en azından dört yıl yas tutuyorlar, ve günde bir defa ibadet ediyorlar. Bu da şöyle oluyor. Bütün aile bir yerde toplanıyor, amcalar, dayılar, teyzeler hep birlikte yüksek sesle ölen kimse için ağlayıp bağırıyorlar ,adeta kendilerini kahrediyorlar.

Bir şey daha dikkatimi çekti; memlekette ölüm oldukça yüksek, bu yüzden de hemen her gün birkaç ailenin evinde böyle yas ayinleri yapılıyor. Hatta ölü evinde bağırıp çağırmayı, kendisini kahretmeyi iş edinmiş kadınlar var; birinin evinde yas tutulacak mı, o kadınları para ile eve çağırıyorlar, kadınlar da sanki kendi ölüleriymiş gibi bir güzel bağırıp haykırıyor, kendilerini kederden kahrediyorlar.

Hürmüz şehrini oldukça uzun anlattım ya, ne ise. Şimdi memleketin kuzeyini anlatacağım; Hindistan'dan da ileride bol bol bahsedeceğim için burada sözünü etmiyorum.

Şimdi Kirman şehrine dönelim. Hürmüz ile Kirman şehri arasında bir yol var; Hürmüz'den hareket edersiniz, bu yolu geçer Kirman'a varırsınız, buradan da İran'ın kuzeyine çıkarsınız.

Hürmüz ile Kirman arasında bir düzlük uzanır gider; yeşillilikle dolu bir vadidir burası; çok da verimlidir hani, toprağı da bir hayli münbittir. Yer yer kaynaklar vardır yol üstünde; pınarlardan kaynaklardan tatlı su fışkırır; kimi kaynaktan da sıcak su akar.

Yol boyunca karşılaştığınız kasabalar ve köylerde de meyve ve sebze boldur; yalnız buğday unundan yapılmış ekmekleri azıcık acı buldum, sebebini sordum «Buranın suları oldukça acıdır, bu acı sulardan, burada yetişen buğdaylar da acı oluyor,» dediler.

İşte anlattığımız gibi, bu bölgede yetişen buğday, suların kireçli ve acı olmasından dolayı, kekremsi ve acı oluyormuş. Yalnız, Hürmüz ve Kirman'da gördüğü'n sıcak su banyolarından bahsetmek isterim, çünkü, yaşlılar ve hastalar için şifalı su akıyormuş buralarda. Hele deri ve cilt hastalıklarına çok iyi geliyormus.

Hürmüz'den Kirman'i geldik ya; artık İran'ın kuzeyine doğru çıkabiliriz. Kirman'dan hareket ettikten sonrr en az yedi gün geçit vermeyen ıssız ve vahşi bir yolda gidersiniz. Yolculuğunuzun nasıl geçeceğini, durun daha geniş anlatayım.

İlkin üç gün yol alırsınız da bir akar suya rastlayamazsınız; ara sıra su birikintisi görürsünüz, fakat içmek ne mümkün? Yemyeşil, pis bir rengi vardır, zehir gibi de acıdır hayvanlar bile içmez bu suyu. Hele bir yudum içmek cesaretini gösterin, on defa kusarsınız.

Kirmandan yola çıkanlar iste bu yüzden ihtiyatlıdırlar, yanlarında en azından üç günlük su bulundururlar. Hayvanları için de su alırlar yanlarına, yoksa hiç su kalmaz, hayvanlar da pis su birikintisinden birkaç yudum alırlarsa, hemen hastalanırlar.

Bu üç günlük yolculuk sırasında bir akar suya rastlamadığınız gibi bir Allah'ın kuluna da rastlıyamazsınız. Ipıssızdır her taraf, bir ölüm sessizliği çökmüştür. Vahşi hayvan falan da yaşamaz buralarda;

Derken gürül gürül derinden derine akan bir su sesi duyarsınız. İlkin sesin nereden geldiğini pek anlıyamazsınız, sonra yer altında bir suyun aktığını farkedersiniz. Az ilerlersiniz, bu defa karşınıza büyük çukurlar çıkar, çukurlarda pırıl pırıl tertemiz su vardır, yeraltından akan su yumuşak toprak bulunca burasını oymuş, çukurlaştırmıştır. Bu çukurlar da bir havuz haline gelmiştir.

Yol boyunca tertemiz su dolu çukurlara rastlanır, kimi büyük kimi küçüktür su dolu çukurların; gök mavisi serin su içinizi ferahlatır, aydınlatır, tertemiz sudan içince kanınıza bir canlılık dolar. Hayvanlarınızı da burada sularsınız, onlar da canlanır.

Ne yazık ki tertemiz suyun bulunduğu yer çabuk sona erer, ve gene ıssız, ara sıra rastladığınız pis yosun renkli su birikintisiyle dolu araziye dalarsınız. Gene, sessizlik, uzanır gider. Bir canlı yoktur, hayvan falan da yoktur etrafta, yalnız tek tük yabani bir merkep uzaklardan ansızın belirir, sonra hayal gibi kaybolur. Üç dört gün sürer bu yolculuk, sonunda Kuh banan şehrine varırsınız. Bu şehir Kirman hükümdarına bağlı değildir.

Kuh banan büyük bir şehirdir, halkı Müslümandır. El sanatları oldukça ilerlemiştir.Hele madenî eşya yapımında bir hayli ileridir. Civarda bol miktarda demir ve diğer madenler vardır. Halk bunu iyi değerlendirir. Hele iyi kalite çelik eşyaya bayılırsınız. Bir de ayna yapımında yekta doğrusu, çok iyi cins ayna gördüm buranın pazarlarında.

Kuh banan şehrinden kuzeye doğru giderseniz, gene ıssız bir çöle dalarsınız. Ne ağaç, ne at, ne su... Canlı bile yoktur burada. Sekiz gün kadar sürer bu yolculuğunuz. Ara sıra yemyeşil yosunlu su birikintisine rastlarsınız, fakat içilmez bu su birikintisi, zehir gibi acıdır, insanın midesini kavurur.

İşte bu yüzden yola çıkanlar yanlarında bir hafta

yetecek kadar su alırlar. Hatta hayvanları için bile su alırlar, çünkü mecbur kalmadıkça hayvanlar da bu pis sudan içmezler, içen hayvan da hastalanır.

Sekiz günlük yolculuktan sonra Tunakayin ülkesine verırsınız. Nüfusu kalabalıktır buranın, pek çok da şehir ve kasaba vardır. İran'ın kuzey bölgesinde ve sınırındadır.

Bu bölgenin bir hususiyetinden bahsedeceğim: Tunakayin, gözün alabildiğine uzanan bir memleket, dümdüz, dağlık ve inişli yokuşlu değil, İşte bu dümdüz ülkede, biz Hristiyanların Güneşin ağacı, yahut «Kuru Değnek» diye bellediğimiz bir ağaç var. Şimdi size azıcık bunu anlatayım.

Çok büyük, kocaman gövdeli bir ağaçtır bu. Yapraklarının bir yüzü yeşil, bir yüzü beyazdır. Kestaneye benzer bir meyvası vardır, fakat içi boştur. Etrafında hiç bir ağaç göremezsiniz. En azından 150 kilometre ötesinde ancak bir ağaca rastlayabilirsiniz. Bura halkı, bu ağacın bulunduğu yerde Büyük İskender ile Darius'un savaştığını söylediler.

İklim yumuşaktır, ne çok sıcak ne soğuk. Bu bakımdan mahsul de iyi yetişir. Halkı Müslüman. Tip itibariyle de temiz yüzlü insanlar, bilhassa kadınları çok güzel.

Şimdi buradan daha ilerlere gidelim. Size Mulehet diye anılan bir memleketi anlatacağım.

Mulehet, büyük bir memleket. Çok eski devirlerde *dağların şeyhi burada yaşarmış. Bakın, size hikayesini* anlatayım.

Dağların şeyhi dedim ya, kendi dilinde adı, Alaaddin. Yaşadığı iki dağ arasında, diyebilirim ki, dünyanın en büyük ve en güzel bahçesini yaptırmış. Binbir çiçek varmış bahçesinde, türlü güzellikte ağaçlar da varmış. Bahçesinde bir de saray varmış ki, gören kendisini cennette sanırmış.

Altınla bezenmiş bu sarayda yok, yokmuş; insanı büyüleyen bütün güzellikler sarayda ve bahçesinde toplanmış sanki. Sarayda altından dört çeşme varmış ki, birinden şarap, birinden bal, birinden süt, birinden de billur gibi su akarmış.

Birbirinden güzel huriler misafirleri karşılar, gönüllerini hoş ederlermiş, raksedip şarkı söylermiş.

Dağların şeyhi, sarayıyla bahçesinin «Cennet» olduğuna inandırmış adamlarını; Hazret-i Muhammed, ölüp de cennete gidenlerin hurilerle yaşayacağını, musluklardan bal, şarap, süt ve billur gibi su akacağını söylemiş ya; işte, dağların şeyhi, saray ve bahçesini Hazret-i Muhammed'in tasvir ettiği gibi «Cennet misali» yapmış, buraya gelen de kendisini cennette hissetmeye başlamış.

Dağların şeyhinin bir başka düşüncesi daha varmış; hususi olarak yetiştirmek istediği kişileri bu bahçeye kabul edermiş, o da bu bahçeyi görünce cennete geldim sanırmış. Şeyhin asıl maksadı, özel olarak bir kişinin aklını fikrini bozmak istedi mi, hemen bahçeye davet edermiş, bir zaman orada eğlendirirmiş.

Buraya kadar iyi de hikayenin bundan sonrası pek kötü: ihtiyar şeyh, birini öldürtmek istedi mi, hemen maiyetinden güvendiği bir kişiyi sarayına çağırırmış; davet edilen de güzel huriler arasında günlerini geçirirken, cennete geldim sanırmış.

Bu adamları da şöyle seçermiş: Ülkesinde yaşayan 12 ile 20 yaş arasındaki gençleri toplamış, ve sarayında, şatosunda onları kendi akidelerine göre yetiştirmeye çalışmış. Telkinle şatodaki hayatın cennet olduğunu ve Hazret-i Muhammed'in tasvir ettiği gibi, cennette yaşamak isteyenlerin buraya geleceklerini onların kafalarına sokmuş. Birine bir iş yaptırmak istediği zaman da onu, bu bahçeye getirtirmiş. Bahçeyi gören hurilere vurulur oradan ayrılmak istemezmiş hiç.

Şeyh üçer beşer gençleri sarayında toplar, onları kötü emellerine göre yetiştirir, ilkin yeni gelenlere afyon verir, afyonu yutan, bir güzel kendisinden geçer, sızar uyur. Uyuyanı efsanevî bahçesine koyar, orada hurileri gören, türlü içkiyi içen, cennete geldim sanır. Böylece gençleri kendisine «Bende kılan» şeyh dilediğinde onları kirli işlere gönderir.

Şeyh birini, kendisine hasım bir hükümdarı yahut *bir valiyi ortadan kaldırmak istedi mi, yetiştirdiği gençlere* gizli talimat verir, sonra da onları salar. Talimatı alan *gider, ne yapıp edip* kurbanını öldürür. Bundan kurtulan olmamıştır şimdiye dek.

Bu inanç öylesine yayılmış ki, korkudan, dağların şeyhine yıldan yıla para öder olmuşlar komşu hükümdarlar ve valiler. Böylece şeyh dilediğince yaşamasını sürdürmüş.

Dağların bu korkunç şeyhini ortadan kaldıranı öğrenmek istersiniz elbette, onu da anlatayım.

1262 yılında Hülagû Kaan, günlerden bir gün, korkunç şeyhin yaptıklarını duyar. İrkilir önce, haberi kendisine söyleyenlere inanmak istemez pek; birkaç kere üstü üstüne anlattırır. Adamları, bir bir, şeyhin yaptıklarını sarayı ve bahçesini Hülagû Han'a naklederler. Büyük bir ilgiyle dinler.

Sonunda emir verir: «Yerle bir edilecek bu saray»

Büyük bir ordu kurulur, ordu şeyhin sarayına doğru yola çıkar, şatoya varınca muhasaraya alır.

Üç uzun yıl, muhasaraya aldıkları kaleden ses çıkmaz; şeyh direndikçe direnir, bir türlü de teslim olmaz. Hülagû Han'ın ordusu da üç uzun yıl kaleyi almadan çekilip gitmez. Sonunda kalede yiyecek içecek tükenir, teslim olmak zorunda kalırlar.

Şeyh ve adamları kılıçtan geçirilir, kalede taş üstüne taş bırakmazlar. Böylece şeyh ile kiralık katillerinin hikayesi de sona ermiş olur. (*)

(*) Müellifus «Dağların Şeyhi» diye bahsettiği şahıs Hasan Sabbâh'dır. Fâtımî hanedanı ile arası bozulan bu zat, daha sonra, kazvi'nin kuzey batısındaki Alamut (Kartal Yuvası) kalesini zaptedmiş ve dillere destan olan yalancı Cennetini burada kurmuştur. «Haşşâsiyyûn» adlı tarikatın kurucusudur. Bütün melanet ve kötülüklerini, bu tarikatın gölgesinde işlemiş olup Hulâgû emrindeki Uragol ordusu tarafından (1124) yılında öldürülmüştür. Faâliyetleri tamamen İslâm'ın dışında sapık ve çarpık bir istikâmette cereyan etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

UZAK DOĞU YOLLARINDA

Şeyhin ve kiralık katillerinin yaşadığı korkunç kaleden doğuya doğru yola koyulursanız, dümdüz yemyeşil bir ovaya ulaşırsınız; yemyeşil ova gözün alabildiğine uzanır gider, ara sıra küçük basık tepeler çıkar karşınıza. Tepelerin eteklerinde zengin otlaklar diz boyu yeşil otlar, bol meyve ağaçları vardır.

Savaşa giden askerlerin en sevdiği yerlerden biridir burası; her şey öylesine boldur ki, askerler renk renk yeşil otlar ve ağaçlar arasında kendilerini cennette sanırlar; iyice de dinlenirler.

En azından bir haftada alabilirsiniz bu yemyeşil, ağaçlı ovayı. Çok sayıda köy ve kasaba karşınıza çıkar. Halkın hemen hepsi müslümandır: yalnız kaleden yola koyulup yemyeşil ovada giderken birden ağaçların seyrekleştiğini, otların cılızlaştığını farkedersiniz, sonra da kendinizi çölde bulursunuz.

Yemyeşil ovadan sonra karşılaştığınız çöl sizi azıcık şaşırtır; çölde bir dikili ağaç bile bulamazsınız, su da yoktur. Bu yüzdendir ki, yiyecek ve içeceklerinizi hesaplı olarak yanınıza almak zorundasınız. Hayvanlar da epeyce güçlük çekerler; neyse çöl o kadar büyük de-

ğildir, sonunda küçük vahalar çıkar karşınıza, siz de hayvanlarınız da içecek su bulursunuz.

Korkunç kaleden yola çıktıktan tam bir hafta sonra Şibargan şehrine varırsınız. Bölgenin en büyük şehirlerinden biridir. Ne isterseniz bulursunuz bu şehirde; her şey öylesine boldur. Bir de diyebilirim ki, dünyanın en lezzetli kavunu burada yetişir. Halk, bunu bildiği için yetiştirdiği kavunu ülkenin dört köşesine satar; yalnız hemen hiç bir yerde kavunu kuruttuklarını görmedim, bir şehirde kavunu dilim dilim kesiyorlar, sonra da güneşte bir güzel kurutuyorlar, baldan daha tatlı oluyor hani; kavun kurusunu bir burada yedim.

Şehrin girdisini çıktısını sonra anlatacağım. Burada kısaca, bura halkının hayvan yarışlarına bayıldığını ve kuş avına çok düşkün olduğunu söyliyeyim.

Şimdi sizlere ,Balkh (Belh) şehrinden sözedeyim.

Çok büyük ve güzel bir şehir Balkh; söylediklerine bakılırsa eskiden daha büyük ve güzelmiş; nefis bahçeleri, güzel konak ve evleri varmış. Tatar ve diğer istilâcılar şehri ele geçirince yakıp yıkmışlar önlerine gelen yerleri, ne bulmuşlarsa alıp götürmüşler.

Şehri gezerken koca koca konak ve saray yıkıntıları çıkıyor karşınıza, çoğu nefis mermer yıkıntıları, anlıyorsunuz ki, çok eskiden Tatarlar buraya gelmeden önce, mermer yıkıntılarının yerinde muhteşem bir saray yükseliyordu, istilâcılar şehri ele geçirince sarayları, konakları yerle bir ettiler, kıymetli hazineleri ülkelerine taşıdılar.

Şehir halkı Müslüman; bir söylentiye göre, Büyük İskender ordusuyla tâ buralara kadar gelmiş ve III. Darius'un kızıyla burada evlenmiş. Bir de halk şunu belirtiyor; Balkh şehri, İran'ın doğu sınırında imiş ve buradan sonra bütün topraklar Kubilay Han'ınmış.

Bu şehirden çıktıktan sonra tam on iki gün yol alırsınız; yol boyunca bir canlı varlık çıkmaz karşınıza,

ıpıssızdır ortalık, derin bir sessizlik her yanı kaplamıştır. Kuzey doğuya doğru giderseniz, sonunda Talikhan şehrine varırsınız.

Yol boyunca bir Allah'ın kuluna bile rastlayamayışımızın sebebini rehberim genç çocuğa sordum. O da:

— «Bir zamanlar bu bölgeyi haydutlar, soyguncular istilâ etmişti. Baktılar ki, başa çıkamıyacaklar, bunun üzerine, bütün köy halkı selameti dağa çıkmakta buldu. Halk yalnız soyguncular ve haydutlardan bıkmamış, zaman zaman ülkeyi istilâ eden komşu düşmanlardan da yaka silker olmustur.

«Peki, düşmanların sık sık ülkeye saldırmasının sebebi nedir?»

Genç rehberim kaygısızca omuz silkti:

«Ülkemiz aslında zengindir; suyu boldur, zengin pınarlarımız vardır. Sonra av hayvanları bakımından da zengin bir ülke sayılırız.»

«Ya halkın dağa çıkması?.

«Bunu sebebi, dediğim gibi ülkemiz zengindir, fakat halkımız kötü ruhlu insanlardan korkmuştur bir kez; her gün haydutların korkusu ile yaşamaktansa dağda ıpıssız yerlerde yaşamayı tercih etmiştir.»

Balkh şehrinden yola çıkıp da on iki gün seyahat edersiniz ya; bir şeyi daha unutmamanız lâzımdır. Bu on iki günlük seyahatte bir Allah'ın kuluna rastlamadığınız gibi, yiyecek bir şey de bulamazsınız. İşte bu yüzdendir ki, Balkh şehrinden yola çıkan bir kişi yanına yedek yiyecek ve su almalıdır.»

On iki günlük seyahatten sonra bir şehre varırsınız: Talikhan. Burası büyük bir pazardır, daha çok tarımsal ürünlerin alınıp satıldığı bir pazar:

Bu bölgenin hususiyetlerini söylemeden geçmiyeceğim: Bölgenin güneyinde çok zengin tuz yatakları vardır. Hatta diyebilirim ki, ülkenin dört köşesinden bu

zengin tuz yataklarından yararlanmak isteyen tüccar gelir buraya.

Bembeyaz kaya gibi uzanıp gider tuz yatakları: bilek kalınlığında demir çubuklar kullanırlar tuz çıkarmak için, dediklerine bakılırsa dünyanın en nefis tuzu çıkarmış burada. Zaten bunun için ülkenin dört köşesinden buraya akın ederlermiş. Tuz yataklarını geziyoruz, rehberim merakla bembeyaz kaya gibi uzanıp giden tuz yataklarına bakmaya başladı:

«Bana kalırsa, bütün dünyanın insanları biraraya gelse bu kadar tuzu yiyip bitiremez.» dedi.

Talikhan'dan yola çıkıp doğuya doğru üç gün giderseniz meyve ve üzüm bağlarıyle ünlü bir ülkeye varırsınız. Burası ürünü bol bir tarım ülkesidir. Nüfusu da bir hayli yoğundur hani; şehir ve köyleri epey kalabalıktır. Halkı müslümandır.

Yalnız şunu da ifade edeyim ki, bura insanları hem sert hem de sinirli. Sıcak kanlı oldukları için de çabuk adam öldürüyorlar. Bir garip yanları da şu: Başlarına türbân gibi bir şey sarıyorlar; adeta bir sarık. Aslında çok iyi avcı hepsi de, zaten geçimleri de avcılıkla falan. Yalnız oldukça ilkel bir yaşantıları var. Avladıkları hayvanların postlarını giyiyorlar. Bu işte de oldukça ustalar, en sert deriyi bile yumuşatmasını biliyorlar. Dericilik üstüne bir tek diyebilirim.

Buradan üç günlük yoldan ötede büyük bir şehir vardır: İşkaşam. Şehrin hükümdarı, öyle başına buyruk bir kişi, İşkaşam'ın civarındaki dağlarda daha nice köy ve kasabaya sahipmiş.

Şehir oldukça büyük dedim. Tam ortasında büyük bir nehir geçiyor. Şehir halkı avcılığa çok düşkün, bunun için de akla gelen yolları deniyorlar.

Halkın çoğunluğu ırgat ve hayvan güdücüsü, şehrin civarındaki dağlarda yaşıyorlar. Dağlarda da mağa-

ralarda yaşıyorlar, in gibi oymuşlar toprağın içine girmişler.

İşkaşam şehrini de kısaca geçtim, ileride geniş olarak anlatacağım. Şimdi size Badakşan veya Balaşan kentinden söz edeyim.

Bu şehir halkının kendisine has bir lehçesi (dialektiği) var. Diğer illerde konuşulan dile pek benzemiyor. Halk Müslüman. Ülke bir hayli büyük. Dediler ki, hükümdarları, Büyük Pers kralı Darius'un kızıyla, Makedonyalı Büyük İskender'in sülalesinden imiş. Böyle söylediler.

Ülkede, çok değerli ve güzel bir taş çıkarıyorlar: Yakut.

Şehire yakın kayalık bir dağ var; kayalık dağda derin bir tünel kazıyorlar, tıpkı gümüş madenini çıkaran madenciler gibi. Bu dağın adı Sighinan imiş. Değerli taş da sadece bu dağda bulunuyormuş. Yalnız, hükümdarın özel izni olmadan kimse bu dağdan kıymetli taş çıkaramazmış. Hatta bu dağın yakınına bile sokulamazmış. Yoksa cezası ölümmüş. Hükümdar gerek gördüğü zaman kendi adamlarını ve işcilerini bu dağa yollar, onlar da emir gereğince ne kadar kıymetli taş çıkarmak icabederse o kadar yakut çıkarırlarmış.

Hükümdar hazinesi veya dost ve komşu hükümdarlara hediye göndermek için değerli taşlara ihtiyaç duyarsa, hemen emir verir, adamlarını Sighinan dağına yollarmış. Hükümdar, çok büyük titizlikle gümüş ve değerli taşların çıkarılmasını bir de şu sebeble yasaklamış: Eğer herkes kazmayı küreği kapıp Sighinan dağına gider ve kıymetli taş ve maden çıkarmaya kalkışsa, yakutun da gümüşün de değeri düşer.

Bunu, hükümdara kendisine yakın müşavirlerinden biri söylemiş ve «Böylece bir mal nadirse kıymeti yükselir» diye bu kararı almasını tavsiye etmiş. Müşavirin söylediği de şu:

«Hükümdarım, memleketimizde Tanrı büyük bir lütufla böyle kıymetli madenleri barındıran bir dağ ihsan etti bizlere. Yalnız bu dağdaki kıymetli taş ve madenleri her önüne gelen çıkarırsa nice olur halimiz. Yakutları, gümüşü, ve diğer kıymetli taşları çıkarır sonra da bunları pazarlara, komşu ülke pazarlarına götürüp satarlar.»

Hükümdar dikkatle dinler:

«Peki buna ne yapalım?»

«Yapılacak tek şey, çok sıkı kayıt koymaktır ve herkesin o dağa gidip kıymetli taş ve gümüş çıkarmasını yasaklamaktır. Ağır cezalar verelim, böylece yakut ve gümüş çıkarmak sadece sizin inhisarınızda olsun.»

Hükümdar bunun üzerine, Sighinan dağına gidip yakut veya gümüş çıkarmayı yasaklar ve izinsiz o dağdan kıymetli taş cıkaranlara ağır cezalar verir.

Size Sighinan dağındaki zengin yakut ve gümüş yataklarından bahsettim. Azıcık da ülkedeki zengin maden yataklarını anlatayım. Bu ülke aslında maden bakımından epey zengin. Sadece yakut ve gümüşü bol bir memleket değil, safir denen kıymetli bir taş var, o da oldukça bol. Hatta sighinan dağına yakın bir sıra dağ varmış, burada bakır ve kurşun gibi kıymetli madenler bol olarak bulunuyormus.

Yerlileri ülkenin çok soğuk olduğunu söylediler. Kışın durmadan haftalarca kar yağarmış, birçok bölge de aylarca kar altında kalırmış. Çok iyi cins at yetişiyor burada, öyle hızlı koşuyorlar ki, pek az ülkede böyle süratli atlar gördüm. Yalnız bura halkı atlarını nallamıyor, hem de çok dağlık bir ülkede yaşamalarına ve dağlık-taşlık bir arazide atlarını kullanmalarına rağmen atlarını nallayana pek rastlamadım.

Ülkenin bir hayli dağlık olduğunu söyledim ya; bu bakımdan iyi cins av hayvanı bulmak mümkün burada.

Kartal, çaylak atmaca cinsinden kuşlar bol, avlanmak isteyenler zaman zaman dağa çıkıyorlar.

Topraklar da oldukça verimli imiş, öyle dediler. İyi cins buğday yetişiyormuş. Arpa ve yulaf da bol ekiliyormuş. Yalnız zeytin yetişmiyor burada, tabii zeytinyağı da yok. Halk susam ve ceviz yağı kullanıyor.

Ülkenin dağlık olduğunu söyledim, yalnız korkunç yüksek ve dik dağlar var. Dağlar da pek geçit vermeyen cinsten hani; öylesine dar geçitler varmış ki, iki kişi ancak geçebilirmiş. İşte bu yüzdendir ki, bura halkı düşman istilâsından pek korkmuyor. Çoğu, bu dar geçitlerden ve dağlardan düşmanın aşıp ülkeyi istila edemiyeceği düşüncesinde. Şehir ve kasabalar çoğunlukla yüksek yerlerde kurulmuş, ya dağın tepesine yakın, ya da dik bir tepenin hemen eteğinde.

Yüksek dağların tepelerine yakın kısımlarda düzlükler, yaylalar var. Bu yaylalarda halk koyun otlatıyor. Öyle büyük sürülere rastladık ki, şaştık kaldık; bir sürüde en azından beş, yahut altı yüz koyun saydım.

Yaylalarda ve dağların eteğindeki düzlüklerde yemyeşil otlaklar uzanıyor. Çok sulak yer bu ülke; vadilerde, yaylalarda ırmaklar, çaylar akıyor. Irmaklarda tatlı su balıkları var, bir de kimi pınarlardan kükürtlü su akıyor, zaten dağların tepesine çıktıkça öyle saf ve temiz hava teneffüs ediyorsunuz ki, dipdiri oluyorsunuz hemen. Rehberlerimizden biri dağın tepesindeki havanın birçok hastalığı geçirdiğini, şehirde sıtma gibi hastalığa yakalananların hemen buralara koştuğunu söyledi.

Bura halkı çok iyi avcı ve atıcı; yaylarını çok ustalıkla kullanıyorlar. Keskin avcılar doğrusu. Çoğunlukla avladıkları hayvanların derilerinden yaptıkları elbiseyi giyiyorlar. Elbiseleri de oldukça kısa. Kadınların bir kısmı ise pamuklu kumaştan yapılmış pantolon giyiyor. Bilhassa asil kadınlar pantolon giymeyi tercih ediyor-

lar. Üstlerine de bol kısa elbise (tünik) giyiyorlar, bol elbise (tünik) kadınları şişman gösterirmiş, rehberim şöyle dedi:

«Erkeklerimiz, şişman kadınlardan hoşlanır. Bunun için de kadınlarımız bol elbise giymeyi tercih ediyorlar. Bir de bel kısımları bol elbise dikinir asil kadınlar, böylece zayıf kadınlar da şişman görünmüş oluyorlarmış.»

Badakşan'a iki günlük mesafede bir bölge var, adı Paşayi. Halkı, çok esmer, adeta kahverengi. Garip de lisanları var. Puta tapıyorlar. Büyücülükte epey usta kimseler doğrusu. Erkekleri altın küpe ve kolye takıyor; küpe ve kolyelerinde değerli taşlar var: İnci, yakut falan.

Gördüğüm kişiler arasında gerçekten iyi zanaatkarlar var. El sanatlarında iyice ilerlemişler, çok güzel el yapması vazolar, bakır tepsiler, ev eşyası gördüm. Yalnız iklimi pek yaşanır gibi değil buranın; bir hayli sıcak, hem de rutubetli, boğucu bir sıcak var. Halk av hayvanı, et ve pirinç yiyor çoğunlukla.

Paşayi'yi bu kadar anlatmak yeter, şimdi buradan yedi günlük mesafede büyük bir ülke var; Paşayi'nin güney doğusunda, adı Keşmir.

Keşmir halkı da ne Müslüman ne Hristiyan; idol'a (Ecdât heykeline) tapıyorlar. Kendilerine has bir dilleri var; bir de gerçekten büyücülükte usta bura halkı. Aklın almayacağı şeyleri yapıyorlar adeta. Bir takım büyülerle yağmur yağdırıyor, gökyüzünde kara kara bulutlar topluyorlar.

Keşmirliler kahverenkli derili insanlar; çok da zayıflar. Kadınları çok güzel, renklerinin kahverengiye çalışı onlara ayrı bir câzibe ve güzellik veriyor. Bura halkı, Paşayi halkı gibi et ve pirinç yiyor. İklim çok mutedil, ne çok soğuk ne çok sıcak. Bölgede sık, balta girmemiş ormanlar var, çöller de var. Bir düşmanı, ko-

lay kolay ülkeyi tanımazsa buraları istilâ edemez.

Keşmir'de çok sayıda rahip var. Yalnız rahip derken şunu ifade etmek istedim. Buradaki rahipler bizim ülkemizdekilere hiç de benzemiyorlar.Dağ başındaki bir manastırda kapanıyorlar, aylarca dışarı çıkmıyorlar adeta inzivaya çekiliyorlar. Zaten bu gibi kimselere münzevi diyor halk. Münzevilerin kendilerine has hayatları var; yemeleri - içmeleri bambaşka.

Münzevilerin kendilerine has hayatlarından başka bir de tâbi oldukları kanunlar, yasalar var. Yasalar da çok sert ve katı. Biri emirlere uymazsa çok sert ceza veriyorlar. Kendileri de öylesine sıkıntıya katlanıyorlar ki, uzun zaman nasıl dayandıklarına şaşdım doğrusu. Yalnız münzeviler ekarşı halk çok saygılı davranıyor. Hatta münzeviler halk nezdinde kutsal kişiler sayılıyor.

Keşmir ve civarında pek çok manastır ve tapınak gördük. Tapınak ve manastırda din adamları yaşıyor. Hepsi de dinlerinin koyu taassubu içine gömülmüşler. Tıpkı bizdeki Dominikan rahipler gibi.

Bura halkı et yemiyor, hayvan da öldürmüyor. Aralarında bazıları var elbet, onlar et de yiyor, hayvan da öldürüyor ama bunlar az doğrusu.

Keşmir'den yola çıkarsanız Hindistan'a girersiniz. Şimdi Keşmir'i anlatmayı keseceğim, çünkü dönüş yolu üzerinde Keşmir'e uğradığımız için daha uzun anlatacağım o vakit.

Şimdi gene Badakşan'a dönelim. Badakşan'dan kuzey doğuya doğru yola çıkar da on iki gün giderseniz. büyük bir vadiye varırsınız. Vadide çok geniş bir nehir akar, burası Badakşan hükümdarının kardeşine aittir. Vadide köyler ve kasabalar vardır, halkı Müslümandır

Bu vadiyi geçer, üç gün daha yol alırsanız Vakhan denen bir ülkeye varırsınız. Küçük bir ülkedir Vakhan, halkı Müslümandır, kendilerine has bir lisanla konuşur-

lar, çok da savaşçıdırlar. Vakhanlılar'ın bir beyi var ama bu bey de Badakşan hükümdarına tâbi. Ülkede bol av hayvanı bulunuyormuş, halkı da iyi avcı.

Vakhan'dan da doğuya doğru yola çıkarsanız tepeleri ta gökyüzüne dek uzanan dağların geçit vermediği bir yere ulaşırsınız. Dağlar kimi yerde bulutları da aşmıştır adeta; diyebilirim ki, dünyanın en yüksek dağlarıdır bunlar. Dizi dizi uzanırlar.

Dünyanın bu en yüksek yerinde iki dağın arasında büyük bir göl, zümrüt yeşili kocaman bir ova vardır. Ovayı görmeyin, diyebilirim ki, dünyanın en mükemmel otlağı buradadır. Hani zayıf hayvanları buraya salsalar bir haftada alimallah öylesine beslenip yağlanırlar ki, nasıl olduğunu siz de anlıyamaz ve tanıyamazsınız adeta. Bir de, bu ovada büyük bir göl var; büyük bir nehir de yemyeşil ovanın ortasından kıvrıla kıvrıla akıyor. Pek çok yabanî hayvana rastladık burada; hele bizim bildiğimiz koyunlarının en az iki misli irilikte yabanî koyunları görünce azıcık şaştık. Yabanî koyunların tam tepelerinde kocaman bir boynuz var.

Çobanlar bu iri boynuzların içlerini iyice oyup temizliyorlar, içecek ve yiyecek koyup bir çeşit kap olarak kullanıyorlar.

Başları gökyüzüne doğru uzanan bu yüksek dağların arasındaki düzlüğün adı Pamir yaylası. Bir ucundan ötekisine en az on iki günde varabilirsiniz. Öylesine uçsuz bucaksız bir yayla. İklimi çok sert, hava da adeta dondurucu, çok soğuk. Pamir yaylasında ne bir Allahın kulu yaşıyor, ne de bir barınağa rastladık. Çok yüksek olduğu için de kuş bile yaşamıyor burada. Bir uçan kuş bile görmedim. Bir de şu dikkatimi çekti; yayla çok yüksek olduğundan ateş parlak ve canlı kızıl renkte alevlerle yanmıyor, hafiften soluk. Sonra pişirdiğiniz yiyeceklerde garip bir tat oluyor.

Pamir yaylasını geçtikten sonra yolun iyileşip dü-

zeldiğini sanmayın. Bunun gibi bağları bulutları aşan nice dağlar aşar, nice büyük nehirler geçersiniz. Önünüze yeşil yaylalar çıkar, yaylaların kimi büyük kimi küçüktür, bazısında ırmaklar akar. Yolunuza kuzey doğu istikametinde devam edersiniz.

Bu yolculuk bir buçuk ay kadar sürer. Çok seyrek olarak köy, ya da kasabaya rastlarsınız. Bu ülke Belor,-dur. Halk çoğunlukla bir idol'a (Ecdât heykeline) tapar, çok da vahşi ve yabanî. Avcılıkla geçiniyorlar, bir kelimeyle şeytan ruhlu kişiler.

Belor'dan sonra size kısaca Kaşgar'ı anlatacağım.

Kaşgar bir zamanlar bağımsız bir hükümdarlıkmış. Şimdi Kubilay Han'a bağlı. Kuzey doğu ile kuzey arasında uzanan güzel bir bölge, çok sayıda kasaba ve köye rastlarsınız yol boyu; şüphesiz içlerinde en büyüğü Kaşgar'dır.

Kaşgar halkı ticaret ve küçük el sanatları ile geçiniyor. Eski bir medeniyet olduğu için tarım da ilerlemiş; şehrin civarında çok büyük bağlar ve bahçeler var. Meyve, sebze yetiştiriliyor buralarda. Ziraî ürünler arasında pamuk başta geliyor, toprakları da çok münbit, yılda iyi mahsül veriyormuş.

Kaşgar, bu bölgenin en büyük pazarı. Civardaki ülkelerden pek çok tüccar mallarını satmak için buraya geliyor, yahut buradan aldıkları malları diğer ülkelere götürüp satıyorlar. Halkı çok fakir, yeyip içtiklerini gördüm de doğrusu içim burkuldu; Ayrı bir dille konuşuyorlar, dinleri de apayrı, kendilerine has. Ülkeyi ancak beş günlük bir yolculukla katedebilirsiniz.

Şimdi Yerkant'a dönelim.

Yerkant, Semerkant'a oldukça yakın, beş günlük mesafede. Halkının çoğunluğu Müslüman, fakat içlerinde Hristiyanlar da var. Kubilay Han'ın yeğenine tabi. Bir tek ziraî mahsül arasında pamuk var.

Yerkant öyle orta büyüklükte bir şehir; bunun için fazla söz etmeden size Kotan'ı anlatayım.

Yerkant'tan çıkar da sekiz gün yol alırsanız Kotan'a varırsınız. Bu şehir de Kubilay Han'ın yönetiminde. Halkı Müslüman. Kotan aslında büyücek bir eyalet, irili ufaklı köy ve kasabalar içinde. En güzel ve mamur olanı başşehir Kotan şüphesiz. Çoğunluğu tarımla uğraşıyor. Bol miktarda pamuk üretiyorlar. Bağ, meyva bahçeleri de oldukça büyük yer işgal ediyor. Kotanlılar daha ziyade ticaret ve el sanatlarıyle geçiniyorlar. Pek savaşkan insan intibaı bırakmadılar bende.

Kotan'dan da yola çıkar beş gün yol alırsanız, Pam eyaletine ulaşırsınız. Buranın da halkı Müslümandır. Eyalette Kotan gibi oldukça gelişmiş ve büyük kasaba ve köyler var. Başşehir Pem içlerinde en gelişmiş olanı. Halk tıpkı Kotan'da olduğu gibi ticaret ve el sanatlarıyle geçiniyor. Pem eyaletinin bellibaşlı ürünü pamuk.

Size şimdi oldukça garip görünecek bir âdetten sözedeyim.

Evli bir erkek, seyahate gider de evinden yirmi günden fazla ayrı kalırsa, karısı başka bir erkekle evleniyor. Adam da seyahatteyken dilerse karısından başka bir kadın alıyor. Bu âdet, Pem eyâletinde çok yaygın.

Sizlere daha önce anlattığım Kaşgar'dan Pem'e kadar olan bölge, Türkistan'ın eyaletleridir.

Bundan sonra Türkistan'ın diğer eyaletlerini sizlere nakletmeğe çalışacağım.

Çarçan, Türkistan'ın kuzey doğusunda bir eyalet; Başşehrin adı da Çarçan, halkı Müslüman; bu bölgenin en zengin eyaletlerinden biri sayılıyor.

Pek çok köy ve kasabaya rastladık, hepsi de kendi ölçülerinde zengin yerlerdir. Bağlık, bahçelik ço-

ğunluğu; ne var ki, Tatarlar zaman zaman buraları istilâ etmiş ve ne var, ne yok alıp götürmüşler.

Eyâletin düz kısımlarında büyük nehirler gürül gürül akıyor, nehrin yataklarında bol miktarda kıymetli taş bulunyormuş, halk bunları toplayıp satıyor.

Pem'in hususiyeti de ova ve nehirlerine rağmen büyük *çölleri oluşu. Çölde küçük vahalar var, ancak* Pem'liler buraların nerelerde olduğunu biliyor. Bir düşman oldusu ülkeyi istilâya başladı mı, halk nesi var nesi yok doğru çöle kaçıyormuş; rüzgârın kumların üzerindeki izleri yok etmesinden dolayı da düşman halkın hangi istikamette gittiğini bir türlü anlayamıyormuş.

Rehberim dedi ki : «Eğer ülkemizden geçen ordu düşmanımız değil de dostumuzsa gene hayvanlarımızı alıp çöle kaçırırız. Çünkü askerler aldıkları şeyin karşılığını vermiyorlar.»

Halk, mahsulu topladı mı bunu çöle yakın yerlerdeki mağaralara, kovuklara saklıyormuş. Düşman gelip de ellerinden mahsullerini almasın diye.

Carçan'dan yola çıktıktan sonra beş gün kadar gidiyorsunuz. Kâh kumluk çakıllık, kâh çorak topraklardan geçiyorsunuz. Ara sıra küçük bir pınar çıkıyor karşınıza, suyu acı, tatsız. İşte böylece beş gün yol alıyorsunuz.

Derken, Büyük Çöl'ün başlangıcında bir şehire varıyorsunuz. Yiyeceğini ve diğer gerekli ihtiyaç maddelerini buradan alıyor yolcular. Bu büyük şehrin adı Lop; zaten çöle Lop Çölü diyorlar. Lop halkı Müslüman, Kubilay Han'a bağlı. Yolcular Büyük Çöl'ü geçmeye niyet ettiklerinde bu şehirde bir hafta kadar kalıp dinleniyorlarmış.

Bana, Büyük Çöl'ü baştan başa dolaşmak istediğimde en az bir yıl bunun süreceğini söylediler.

«Peki, en dar yerinin yakası ne kadar uzak birbirinden?» diye sordum.

«Şöyle böyle bir ay» dediler.

Kum, çöl kayalık dağlar. Yiyecek, içecek hiç bir şey yok. Dikili bir ağaca bile rastlamıyorsunuz. Yalnız kimi zamanlar, dağların eteğinde ipince akan bir pınar görüyorsunuz. Lop şehrinden yola çıktıktan hemen iki gün sonra böyle bir pınar çıktı karşımıza. Şöyle böyle 30 - 40 kişilik bir grubun su ihtiyacını karşılıyordu.

Zaten bu bir aylık yolculuk sırasında, çok zaman ipince ve acımtırak su akan pınarlara rastladık. Fakat birkaç kere de nisbeten tatlı su akan çeşmemsi yerler çıktı karşımıza. Yiyecek bir şey bulunmadığı için, kuş falan hiç bulunmuyordu buralarda.

Bu çölde garip şeyler de oluyor aynı zamanda. Bakın anlatayım da siz hak verin.

Çölden geceleyin geçen bir yolcu çok dikkat etmeli ve kafiledeki yolcularından uzaklaşmalı. Neden mi?

Yolculuk sırasında biri arkadaşlarını kaybederse, ne bileyim uyur kalır, yahut başka bir sebebten kafileden uzak düşerse, hiç heyecanlanmamalı imiş. Ertesi gün çölde yapayalnız kaldığını, kafilenin epey uzaklarda olduğunu görüp farkedince sağa sola koşar, arkadaşlarının hangi yönden gittiklerini bulmaya çalışır.

İşte tam bu sırada derinden derine sesler duyar. Birileri sanki onu adıyla çağırır; arkadaşlarını bulurum umuduyla şaşkın, sesin geldiği yöne doğru koşar. Koşar ama kimseyi bulamaz. Büsbütün şaşkın ve ümitsiz, ne yapacağını bilmeden oraya buraya giderek akşamı eder, gün kararıp gece çökünce sesler gene duyulur, hem de epey yakından.

Yolunu bir kere kaybetmiş insan artık her sesin ardından gider. Güneş doğup ortalık ışıyınca bir de ne görsün uzaklarda garip kılıklı kişiler, atları tozu duma-

na katarak geliyor İşte o zaman; «Ya, haydut ve eşkiya ise?» diye bir şüphe takılır kafasına. Başlar kaçmaya.

Hep öyle olurmuş, Büyük Çöl'de yolunu kaybeden kişilerin sonu. Tabii, yolunu bulup da selâmete kavuşan hemen hiç yokmuş. Yol boyunca hep bunları anlattılar, bizler de dikkatle dinledik. Sonra da dediler ki:

«İşte bunu içindir ki, kafileden kimse uzaklaşmaz, kafileyi gözden kaybetmemeye çalışırlar. Hayvanların boyunlarına küçük çan bağlarlar.»

İşte böyle büyük eziyet ve sıkıntı içinde 30 günde bu çölü aşarsınız.Sonunda Saçau şehrine ulaşırsınız. Saçau, Tangu eyaletinin bir bölgesidir. Halkın çoğunluğu Budisttir. Kendilerine has bir dil konuşurlar. Ticaretle pek uğraşmıyorlar. Tahıl ve pirinç ekiyorlar, ziraî mahsülü komşu şehirlere satıp geçimlerini sağlıyorlar.

Şehirde ve civarda çok sayıda manastır var. Hemen hepsi de çok güzel yapılar, kimi eski, kimi yeni yapılmış.

Dinî ve sosyal âdetleri biraz âdetlerimize pek uymuyor. Burada, çocuğu olan herkes, Budha için bir koyun besliyor. Yeni sene girerken, yahut dinî bayramlarda bu koyunu kesip pişiriyorlar, bunu da Budha'ya sunuyorlar. Ertesi gün, manastıra gelip Budha'ya sundukları eti alıyorlar ve eve götürüp yiyorlar. İnançlarına göre Budha, etin özünü yiyormuş.

Bir gün önce pişirip Budha'ya sundukları eti, gene dinî törenlerle eve getirip, yiyorlar dedim. Evde sofrada büyük bir dinî tören düzenliyorlar ve eti yiyorlar, sonra da kemiklerini büyük bir tahta sandıkta saklıyorlar

Bir garip âdet de şu: Bir Budist ölünce cesedi yakılıyor.

Cesedini önce evden törenlerle alıp yakılacağı yere taşıyorlar. Cesedi buraya yerleştirdikten sonra öle-

nin yakınları cesedin etrafına içkiler, şaraplar ve yiyecekler koyuyor. Bunu da şu sebeble yapıyorlarmış: Ölenin ruhu öbür dünyaya göçerken daha büyük iltifat ve hürmet görürmüş böylece.

Cesedin yakılacağı yer de şöyle: tahtadan bir ev yapıyorlar, evin hemen her yanını ipekli, altın ve sim işlemeli kumaşlarla örtüyorlar. Cesetle birlikte bunlar da yanıp kül oluyor.

Bir Budist ölünce cesedinin yakılması bize garip geldi; size törenleri anlattım. Bir de cesedin yakılışı sırasında müzik çalıyorlar ki, bunu hiç anlayamadım.

Bir şey daha anlayamadım; bir budist öldüğü zaman yakınları hemen bir falcıya gidiyor ve ölenin yıldız falına baktırıyor. Falcı da ölen Budist'in ne zaman yakılacağını, daha doğrusu yakılması icap ettiğini bildiriyor. Bunun üzerine ölenin ailesi cesedi kendilerine has bir usülle kefenliyorlar, bir nevi mumyalıyorlar.

Bu ne kadar duruyor? İşte onu falcı söylüyor. Diyor ki falcı, «Bu Budist üç ay sonra yakılmalıdır, çünkü yıldızı öyle buyuruyor.» Ölenin yakınları da üç ay mumya halinde Budisti muhafaza ediyorlar, cesedini yakmıyorlar.

Bazen bir, bazen altı ay Budist'in cesedi mumya halinde evin en güzide köşesinde duruyor. Hatta yakınları, her gün bir sofra kuruyor, üzerini bir güzel donatıyorlar. Sofrayı da cesedin hemen yanı başında kuruyorlar. Bir inanışa göre ölenin ruhu o yemekleri yiyormuş.

Bütün bunlar ölenin ruhunu kızdırmamak içinmiş. Öyle anlattılar bana.

Şimdi size başka şehirleri ve yerleri anlatayım.

Kamul'dan söz edeceğim. Burası küçük bir krallık. Baş şehrinin de adı Kamul, civarında köy ve kasabalar var. Kamul eyaleti iki çöl arasında uzanıyor. Büyük Çöl'ü geçtikten sonra Kamul'a varıyorsunuz. Kamul'-

dan sonra da küçük bir çöl var, üç günlük bir yolculukla geçebileceğiniz bir çöl.

Kamul halkı Budist, kendilerine has dil konuşuyor. Geçimlerini tarımla sağlıyorlar. Toprakları da ekip biçmeye elverişli, çok da verimli hani. Ürünlerini yolculara, civar eyaletlerden gelenlere satıyorlar.

Kamullular çok neşeli insanlar doğrusu. Gülüp oynamasını çok seviyorlar. Öyle derin düşünceye dalan kişiler değil, başlıca meşgaleleri müzik. Zaten varsa müzik, yoksa müzik. Çalsınlar, dans etsinler, eğlensinler.

Bir garip âdet de Kamul'da şu; Bakın anlatayım.

Kamullular misafirlerini ağırlamak için ellerinden geleni yapıyorlar. O kadar ki, eğer misafir erkekse evin sahibi, karısını bile ona teslim ediyor ve birkaç gün gidip başka yerde kalıyor. Kamullular bundan hiç de utanmıyorlar, bunu ahlaksızlık kabul etmiyorlar.

Bana eskiden geçmiş bir olay anlattılar. Size nakledeyim.

Tatar hükümdarı Mongu Han, Kamullular'ın bu garip âdetlerine çok kızıyor ve bir daha böyle hareket etmemelerini emrediyor. Hatta bu şekilde davranan Kamullular'a da çok ağır cezalar vereceğini söylüyor.

Kamullular Mongu Han'ın bu emrine istemiye istemiye uyuyorlar ama üç yıl sonra yaşlılar toplanıp Mongu Han'a gitmeye ve yalvar yakar ederek emrini geri almasını istemeye karar veriyorlar.

Bunu üzerine çok kıymetli hediyeleri bir kervana yüklüyorlar. Mongu Han'ın sarayına varıyorlar. Mongu Han onları dinliyor. Diyorlar ki yaşlı Kamullular:

«Bu âdet bize atalarımızdan intikal etti. Biz misafirlerimize ikram etmek isteriz. Böylece bizim Tanrımız bize bolluk ihsan eder. Tanrımız böyle istiyor.»

Mongu Han şöyle bir düşünüyor sonra kaşlarını çatıp bağırıyor:

«Madem ki siz bu ahlaksızlığı sürdürmek istiyorsunuz, kenedi kendinizden utanın. Alnınızdaki leke size aittir.»

Kamullular Mongu Han'ın bu sözlerini sevinçle karşılıyorlar ve ülkelerine dönüp müjdeyi veriyorlar.

Kubilay Han'a bağlı bir diğer eyalet de Uyguristan'dır.

Uyguristan çok büyük bir eyâlet; nice köy, kasaba ve şehir var ülkede. Başşehri Kara Hoca, çevresinde birçok köy gördük.

Halkın çoğunluğu Budist, az sayıda Hristiyan da var. Hristiyanların çoğu buradaki Budistler ile evlenmiş. Nefis üzüm yetiştiriyorlar, şarapları da çok lezzetli, ayrıca halk tarımla uğraşıyor, toprakları da verimli. Yalnız kışın çok soğuk oluyor. Diyebilirim ki, gezdiğim yerlerde böylesine soğuk görmedim.

Küçük çöl'ün kuzey sınırında bir ülke daha var: Çengiztalas.

Halkın bir kısmı Müslüman, bir kısmı Budist, az sayıda da Hristiyan varmış. Oldukça büyük kasabalar gördüm ülkede.

Çengiztala'ın kuzey sınırında büyük bir dağ var, dağda çok zengin maden damarları bulunuyormuş. Zülfikar adında bir Türk dostum vardı bana anlattı:

«Kubilay Han bu maden cevherine çok önem verir, dağdan çıkarılan demir ve diğer cevherlerden çelik yaparlar. Kubilay Han bu bölgedeki madenleri işletmek için hususi olarak adam gönderir. Bundan başka yalnız bu bölgede çıkan bir bitki vardır ki, liflerinden kumaş yaparlar. Çok kıymetlidir bu kumaşlar, Kubilay Han değer verdiği kişilere bu kumaşlardan hediye yollar.»

Şimdi size Çengiztalas'ın kuzey doğusuna düşen bir eyaleti anlatayım.

Eyaletin adı Su-çau; başşehirinin de adı Su-çau. Halkı Budist ve Hristiyan. Ülke bir hayli dağlık, yalnız

kasaba ve köyleri epey büyük ve kalabalık. Yolcular bu dağlık bölgede çok zehirli bir bitki yetiştiğini, bunun için de ancak bu cins bitkiyi tanıyabilecek hayvanlarla buradan geçmemizi söylemişlerdi. Burada doğup büyüyen hayvanlar bu zehirli bitkiyi ayırdedebiliyorlarmış.

Buna rağmen iklimi çok güzel ülkenin; halkı kahve renkli derili. Tarımla uğraşıyorlar ve mahsüllerini komşu kasaba ve köylere satıyorlar. El sanatları pek gelişmemiş. Aslında Su-çau büyük Tangut memleketinin bir parçası.

Gene Tangut eyaletinin en güzel şehirlerinden biri de Kan-çau. Çok büyük bir şehir burası. Halkı Budist pek az da Müslüman var. Budistlere ait muhteşem manastırlar gördük. Manastırlarındaki Tanrı heykellerinin kimi tahtadan, kimi som altından. Hepsi de çok mükemmel bir sanat eseri doğrusu.

Sizlere Budistlerin örf ve âdetlerini anlatayım azıcık.

Bence Budistler çok faziletli ve ahlaklı oluyorlar. Yılda beş gün ne et, ne av hayvanı yiyorlar, yalnız kimi din adamları da hayatta hiç et yemiyor. Bu beş gün onlar için bir nevi oruç sayılıyor.

Bir Budist rahipse, hem de derecesi yüksek bir din adamıyse, 30'a yakın kadın alabiliyor. Her evlenişinde de karısına para, mücevher, sığır veya koyun sürüsü gibi kıymetli şeyler veriyor. Bununla birlikte ilk karısı, sonradan aldığı kadınlardan üstün bir hukukî duruma sahip oluyor.

Erkekler burada yeğenleriyle de evlenebiliyorlar, hatta üvey anneleriyle de evlenenler var. Yani mesele şu ki, burada kimsenin ahlaksızlık olarak tavsif etmediği hareketlerin pek çoğu bizim memlekette yasakdır, ahlâksızlık olarak kabul edilir.

Kan-çau şehrinden çıkar da 12 gün kadar yol alırsanız Etzina şehrine varırsınız. Etzina şehri de Tangut'-

un bir bölgesidir. Halkı Budisttir; çoğunluğu hayvancılıkla geçinir, deve ve sığır beslerler. Bunun yanı sıra, ekip biçenler de vardır, daha çok tahıl cinsinden şeyler yetiştirirler.

Kan-çau şehrinin bir hususiyeti de şu: Çölü geçecek olan seyyahlar burada kumanyalarını temin ediyorlar, eksiklerini tamamlıyorlar. Çünkü önlerinde en azından 40 günlük yolculuk vardır. Bir de bu 40 günlük yolculuk sırasında bir Allahın kulu çıkmaz insanın karşısına; yalnız dağlık bölgelerde mevsimin bazı zaman ları insanlar göç edermiş.

Bu dağlık ve vahşi bölgede hayvanlar da pek yaşamıyormuş yalnız yabani eşek cinsinden hayvan bulunuyor. Arazi de ormanlık.

Şimdi sizlere Karakurum şehrini anlatayım.

Pek kayalık olmayan bir tepede kurulmuş büyük bir şehirdir. Burası Tatarlar'ın merkezi imiş ve Tatarlar buradan hemen dünyaya hakim olmuşlar.

Size azıcık da Tatarlar'dan, onların nasıl dünyaya hakim olduğundan sözedeyim.

Aslında Tatarlar daha kuzeyde yaşarlarmış. Yani Mançurya bölgesinde. Burası büyük bir düzlükmüş, bizim anladığımız manada köy ve kasabalar yokmuş, insanlar göçebe imiş; zengin otlakları, zümrüt yeşili çayırları varmış. Bir de gürül gürül akan nehirler varmış burada.

Tatarlar, kabileler halinde yaşadıkları için içlerinde en büyük anlamına gelen,- tabii kendi dillerinde- Ung Han'a tâbi imişler.

Şimdi gelelim 1187 yılına.

Tatarlar, işte bu yıl kendilerine bir hükümdar seçerler. Adı Çengiz Han.

Çengiz Han iyi bir asker, cesur bir komutan, üstün bir hatipmiş. Çengiz Han'ın hükümdar seçilmesinden sonra hemen hemen bütün Tatarlar ona bağlılıklarını

bildirirler; hatta yüzlercesi binlercesi nice uzak yerlerden kalkıp gelir. Çengiz Han'ın meclisine çıkıp bağlılıklarını arzederler.

Çengiz Han, tümen tümen Tatarlar'ın kendisine bağlılık duygularını bildirdiğini görünce; «Neden bu kadar büyük gücü kullanmıyayım?» der kendi kendisine. Sonra karar verir.

Gelen Tatarlar'ı silahlandırır, onlar dünyayı fethetmenin zamanı geldiğine inandırır. Böylece Tatarlar içten içe hazırlanırlar. Sonunda da en az sekiz büyük eyaleti bir solukta ele geçirirler. İstilâ ettiği ülkelerdeki taraftarlarını da savaş için kullanır Cengiz Han; zaten bu konuda epey ustadır.

Önce istilâ ettiği ülkede pek kimseye kötü davranmaz. Onlara imkân nisbetinde âdil ve eşit hareket etmeye çalışır. Bunun üzerine Cengiz Han'ın istilâ ettiği ülke halkına iyi davrandığını görenler, onun tarafında savaşa katılırlar. Böylece Cengiz Han büyük bir ordu ile önüne gelen yeri istilâ eder.

Size kısaca Cengiz Han'ı anlattım. Şimdi de onların gelenek ve görenekleri ile hayatlarını nakledeyim.

Cengiz Han'dan sonra Kuyuk Han, ondan sonra Batu Han, ondan da sonra Altu Han tahta geçti, imparatorluğu idare etti. Altu Han'dan sonra Mongu Han, ondan sonra Kubilay Han hükümdar oldu. Bu hükümdarların içinde en büyük olan kimdir, bilir misiniz?

Kubilay Han. Çünkü ondan önce tahta çıkıp hüküm süren beş Han'ın, sahip olduğu iktidardan daha fazla iktidara sahip olmuştur Kubilay Han.

Size şunu söyliyeyim ki, yeryüzünün en güçlü hükümdarları biraraya gelse, en muktedir kralları güçlerini tek elde toplayacağız deseler, sahip oldukları iktidar, Kubilay Han'ın elinde bulunan iktidardan çok küçük kalır.

Eski bir geleneğe göre, Cengiz Han'dan buyana, sa-

rayın en ileri gelen kişileri, Cengiz Han'a en yakın olanlar, öldükleri zaman, Altay dağına gömülürler.

Ne kadar uzakta ölürlerse ölsünler, isterse 100 gün lük mesafede olsunlar, büyük bir törenle Altay dağına cenazeleri götürülür ve burada gömülür.

Burada oldukça garip görünen bir inanışı nakletmek isterim: Bir Han ölürse, cenazesi törenle gömülmek için Altay dağına götürülürken yolda karşılarına çıkan kim olursa onu hemen kılıçtan geçiriyorlar.

İnanışlarının esası da şu: Öteki dünyada Han'larına hizmet edecekler. Hatta, Han ölünce onun en iyi cins atlarını da öldürüyorlar. Atları da Han'a öteki dünyada hizmet edermiş.

Bir söylentiye göre, Mongu Han ölmüş, cenazesi Altay dağına naklediliyormuş, yolda karşılarına çıkanlaı hemen kılıçtan geçirmişler. Mongu Han'ın cenazesi Altay dağına varıncaya kadar 20 bin kişinin kafasının uçurulduğunu tahmin etmişler.

Madem Tatarlar'dan söz açıldı, devam edeyim bari.

Tatarlar kışın soğuk havalarda, steplere gidiyorlar, yahut iklimi daha mutedil yerlere göçüyorlar. Bir de kışları hayvanları için bol otlu çayırlar, sulak yerler ve otlakları tercih ediyorlar.

Yazları ise serin dağlık bölgelere çıkıyorlar, yahut yaylaları tercih ediyorlar. Bu bölgelerin havası hayvanları için çok elverişli oluyormuş. Yalnız bir bölgede öyle uzun zaman kalmıyorlarmış. Sebebini de şöyle anlattılar:

«Soğuk bölgeye göçersek burada en çok 2 yahut üç ay kalıyoruz. Üç ay sonra da gene öyle bir yaylaya göçüyoruz. Aynı yaylada uzun zaman kalmak otlakların tahrip olması bakımından mahzurlu oluyor. Bir dahaki yıl hayvanlarımız için çayır ve otlak bulabilmek için uzun zaman aynı yerde kalmıyoruz.»

Evleri daire şeklinde. Önce tahtadan daire şeklinde bir çatı yapıyorlar ve üstünü keçe ile örtüyorlar. Bu evlerin bir hususiyeti de arabalarla taşınabilmesi; gerekirse evlerini tekerlekli vagonlara yüklüyorlar ve hayvanlarla başka yerlere naklediyorlar.

İlk bakışta kocaman bir evin yahut bizim anladığımız manada daire biçimindeki çadırın tekerlekli vagonlarla taşınması güç bir işmiş gibi görünmektedir. Ama işin aslı öyle değil.

Bir defa evleri öyle ustalıkla kurup yapıyorlar ki, taşınması çok kolay oluyor ve hafif oluyor aynı zamanda. Bir hususiyet de şu: evlerini arabaya yükleyip taşırlarken kapının daima güneye doğru dönük oluşuna dikkat ediyorlar.

Bu evlerin yanı sıra iki tekerlekli taşınabilir küçük çadırları da var; çadırları da evleri gibi keçe kaplı, ve yağmurdan içleri ıslanmıyor. Evlerini taşırken deve ve öküz kullanıyorlar. Küçük iki tekerlekli çadırlarda ise karılarıyle çocuklarını ve mutfak için gerekli eşyalarını taşıyorlar.

Bütün ev işlerini, öte beri almak ve satmak gibi işleri kadınlar görüyor. Erkekler bu tür işlerle hiç de uğraşmıyorlar. Sadece ava çıkıyorlar ve savaş hazırlığı ile meşgul oluyorlar.

Yiyecekleri de çok yalın, et ve süt yiyorlar. Bir de av hayvanlarını tercih ediyorlar. Etin her cinsini de serbestçe yiyorlar. At eti, köpek eti gibi.

Kadınları kocalarına sadık, iyi eş ve evkadını oluyor. Bir evin içinde on yahut onbeş kadın birarada yaşıyor da aarlarından su bile sızmıyor, en küçük bir münakaşa bile geçmiyor. Bunca kalabalık, sulh-sükun, adeta kardeşlik havası içinde yaşıyor.

Her bir kadının evde ayrı bir işi var. Kimi çocuk bakıyor büyütüyor, kimi yemek pişiriyor, bulaşık yıkıyor, kimi de ev işi görüyor.

Erkekler birden çok kadın alabiliyorlar, dileyen yüze yakın kadınla bile evleniyor, yeter ki, onlara bakabilsin, onları geçindirebilsin. Zenginler ve Han'lar arasında yüzden çok kadın alanlar bile var.

Erkek evlenirken eşinin annesine bir hediye veriyor. Ama kadınlar kocalarına evlenince herhangi bir şey vermiyorlar. Evin içinde en itibarlı yeri ilk karı alıyor. En çok o sayılıyor, onun sözü dinleniyor. Diğer kadınların itibarı ve sözü ise ondan sonra geliyor.

Bir adet de şu: Yeğenleriyle evlenmek serbest burada. Birinin babası ölürse onun karısıyle de en büyük erkek çocuk evleniyor. Tabii kadının üvey olması şartıyle. Bir de erkek kardeşi ölürse, yengesiyle de evlenmek caiz burada. Çok da debdebeli bir düğün yapıyorlar.

Şimdi de azıcık dinlerinden sözedeyim.

Bir tek Ulu Tanrı olduğunu kabul ediyorlar. Gökyüzünde olduğuna inanıyorlar ve hergün duâ ediyorlar.

Bunun yanı sıra Natigay dedikleri herkesin evinde ayrı bir yer işgâl eden bir Tanrı var. Onlara göre, bu, dünyevî bir Tanrı; evdekilerin çocuklarına, hayvanlara ve mahsüle göz kulak oluyor. Ev halkı da O'na ayrı bir itina gösteriyor, saygıda kusur etmemeye çalışıyor.

Neler mi yapıyorlar? Bakın anlatayım.

Her gün, evdeki Tanrı'ya saygı duruşunda bulunuyorlar. Yemek yemeden önce sofradaki yemekten bir parça alıp, Tanrının ağzına sürüyorlar. Sonra bir bardak et suyu alıp kapının önüne döküyorlar. İnanışlarına göre Tanrı onların yiyeceklerinden payı alıyormuş.

İşte bundan sonradır ki, sofraya oturup yemek yiyorlar. Bizim memleketlerde hiç rastlamadığım acayıp bir içki içiyorlar burada; adına kımız diyorlar. Sütten yapılıyormuş, beyaz şaraba benziyor, ama içimi çok hoş doğrusu.

Giyimlerine gelindikte: varlıklılar iyi cins kumaş-

tan elbise giyiyor, hatta sim ve zer (altın iplik) işlemeli kumaşları tercih ediyorlar. Pahalı kürk takıyorlar yakalarına. Elbiselerin yaka ve kollarına taktıkları süsler de çok pahalı.

Silâhları ok, yay ve kılıç. Hele yaylarına çok güveniyorlar, çünkü herbiri çok usta ok atıcısı. Zaten kendileri de çok cesur ve dövüşçü. Gözü pek hepsinin, korkmadan ileri atılıyorlar. Bir de dayanıklı insanlar doğrusu. Az içecek ve yiyecekle bu kadar dayanabilen insana rastlamadım.

Hayvanları atları da dayanıklı. Onlar da az ot saman yiyerek uzun zaman yol alabiliyorlar. Zaten bunun içindir ki, birçok ülkeyi ele geçirmiş, birçok memleketi istilâ etmişler.

Askeri birlikleri yüz esasına göre kurulmuş. Meselа bir kumandan yüzbin kişilik atlı ile savaşa gidiyorsa, ordusunu şöyle düzene koyuyor:

Her on askere bir baş; her yüz askere bir baş; her bin ve her onbin askere bir baş seçiyor. Böylece emir verirken başları çağırıp onlara emrediyor.

Büyük kumandan önce onbin kişinin başını çağırıp ona bir işi yapılmasını buyuruyor, o da kendi maiyetindeki askerlere göre, bin yahut yüz kişinin başlarına büyük kumandanın emrini iletiyor. Yüzbin kişiye tuk, onbine de tümen diyorlar.

Savaş sırasında gerekli güvenlik tedbirlerini de iyi alıyorlar doğrusu. Dağlık yahut ovalık bir yerde savaşırken, önce iki yüz kadar atlıyı enaz iki günlük mesafeye gönderiyor kumandan. Meselâ ikiyüz atlıyı doğuya ikiyüz atlıyı güneye gibi. Böylece büyük orduya iki gün mesafede düşmanın hareketini izliyebiliyorlar.

Ordu uzun bir sefere çıkarken fazla ağırlık almıyorlar. Meselâ yanlarına fazla öte beri almıyorlar. Iki deri kese taşıyorlar yanlarında, birinde kımız diğerinde et bulunuyor.

Bir de küçük bir tente alıyorlar yanlarına, yağmur yağarsa bu tenteyle portatif bir çadır kuruyorlar. Sizlere çok dayanıklı olduklarından söz ettim ya; on gün, attan inmemecesine, bir yerde uzun boylu konaklamamacasına gidiyorlar. Bazan atla yol alırken bile kurutulmuş süt gibi gıdalarını alıyorlar. Kurutulmuş süt de pastaya benziyor.

Savaşları da oldukça garip, tabii bizim ölçülerimize göre. Değişik harp oyunları deniyorlar, maksat tek, düşmanı yok etmek. Savaşırken işlerine gelirse ricat bile ediyorlar. Hatta düşmanı kandırmak amacıyle kaçarmış gibi hareket ediyorlar. Atlarını da çok iyi eğitmişler doğrusu, harp meydanlarında öyle usta kişiler ki, bir sağa bir sola ok gibi uçuyorlar adeta.

Düşmandan uzakken bile iyi dövüşüyorlar. Oklarını iyi atıyorlar, hepsi de keskin nişancı. Sanki bozguna uğramış gibi hızla kaçmaya başlıyorlar, sonra birden dönüp uzaktan oklarını savuruyorlar. Ya düşmanı, yahut atlarını mıhlıyorlar hemen.

Sonra yeteri kadar düşman öldürdüklerini görünce düşmanın etrafını bir çember gibi sarıyorlar ve imha ediyorlar. Bu harp oyunlarıyle pek çok zafer kazanmışlar, pek çok büyük ordu yenmişler.

Bütün bu anlattıklarım Tatarların sağlam gelenekleri. Bundan eski yıllarda daha keskinmiş adetleri, onlara daha çok bağlıymışlar ama, bugün eskisi kadar bağları sıkı değil. Bir kısmı şehirlerde yaşayan Budistlerin örf ve adetlerini benimsemiş, onları taklide başlamış.

Sizlere azıcık da adalet mekanizmalarından sözedeyim.

Eğer bir kimse öyle ağır bir suç işlemezse yani yasalarına göre bir cürüm işlemezse suçun ağırlığına göre suçluyu dayak cezasına çekiyorlar. Suç ağırlaştıkça dayak atma da artıyor.

Görünen şu imiş ki, suçluların pek çoğu bu dayak cezasına dayanamazmış da ölürmüş. Eğer bir kimse başkasının atını çalarsa yahut buna benzer ağır bir cürüm işlerse hemen kafasını uçuruyorlar.

Bizim memleket için oldukça garip bir âdet de şu: ne cins hayvan olursa olsun herkes kendi markasını veya bir işareti hayvana vuruyor. Sığır, at, deve sürüleri mer'ada otlarken öyle ortalıkta çoban falan görülmüyor bile. Hatta kimsecikler hayvanlara bakmıyor. Eğer hayvanlar otlarken başkasının sürüsüne karışırsa sonradan sahipleri işi düzeltiyorlar.

Buradaki sığırlar bizim memlekettekilerden epey besili, iri ve yağlı. Koyunlar da öyle ya; iri ve besili. Hemen her bakımdan bizim hayvanlardan üstün vasıflı.

Bütün bunlar Tatarların yalınkat âdetleri, gelenekleri. Sizlere görebildiğim kadarını anlattım. Kubilay Han'ın ülkesinde ise nice muhteşem âdetlerle karşılaştım, şaştım da kaldım doğrusu. Gerçekten çok harikûlade âdetleri var Tatarların, hele Kubilay Han'ın ülkesinde.

İleride zamanı ve yeri gelince sizlere nakledeceğim.

Karakurum ve Altay dağını geçtikten sonra bir düz yaylaya varırsınız, buranın adı Bargu'dur.

Bargu eyaletini bir baştan ötekine aşma için 40 gün ister. Halkı oldukça vahşidir, geçimleri hayvan avlamakla sağlanır.

Örf ve âdetleri Tatarlarınkine çok benzer. Yalnız memleketleri çok verimli topraklara sahip olmadığı için, öyle ziraatla falan uğraşmazlar. Topraklarında ne bağ bahçe, ne de tahıl yetişir. Yazın, bol bol ava çıkarlar, kuş ve yabani hayvan avlarlar. Kışın ülkede hava çok sert ve soğuk olduğu için ava çıkılmaz, ne kuş ne

de yabani hayvan bulunabilir. Bura halkı da kışın daha ziyade balık avlar.

Bundan sonra sizlere Kubilay Han'a giderken yol üstündeki bölgeleri ve eyaletleri anlatacağım.

Size Kan-çau'dan söz etmiştim. Buradan çıkarsınız, garip topraklardan geçersiniz; hem de beş gün falan. Gariptir dedim, çünkü karanlıkta yalnızken garip sesler duyarsınız.

Beş gün kadar sürer bu yolculuk sonunda Erguyul adlı bir krallığa ulaşılır. Burası aslında Tangut'un büyük bir bölgesidir. Bu bölgede irili ufaklı hükümdarlıklar vardır. Halkın bir kısmı Müslüman, bir kısmı Budist, bir kısmı da Hristiyan'dır.

Burada pek çok kasaba köy ve büyük şehre rastlarsınız. Buradan da güney doğuya doğru yolunuza devam ederseniz, Katay ülkesine ulaşırsınız.

Yol üzerinde Sincu şehri çıkar karşınıza, aynı zamanda Sincu bu bölgenin de adıdır. Bura halkı Kubilay Han'ın tebasıdır ve bölgede pek çok kasaba vardır.

Sincu şehri halkının çoğunluğu Budisttir, diğer kısmı da Müslüman ve Hristiyandır. Halkı avcı ve hayvancılıkla geçinir. Yalnız hayvanlarını görseniz şaşarsınız; öyle iri yabani hayvanlar yaşar ki, burada adeta fil kadar iridir. Hayvanların tüyleri uzun uzundur; hele sığırların sırtı sık kıllarla kaplıdır.

Bu çeşit yabani öküz ve inek gördük bu bölgede. Hem de çok miktarda. Bunların bir kısmı ehlileştirilmişti, biçimleri hemen hiç değişmemişti bu hayvanların ama bura halkı bu ehlileşmiş hayvanları ziraatte çift sürmekte ve şunu bunu taşımakta kullanıyorlardı.

Bu ülkede pek bizim memlekette olmayan bir şey dikkatimi çekti: Hayvanlardan çıkarılan bir esans.

Anlatayım da siz de öğrenin. Sık kıllı geyik cinsinden bir hayvanın beline doğru derisiyle eti arasında bir kese varmış. Bu keseyi çıkarıyorlar, içi kanlı

olan bu keseden öylesine misk kokulu bir parfüm yapıyorlar.

Bura halkı daha çok ticaretle geçimlerini sağlıyor. Pek tahıl falan yetişmiyor buralarda. Toprakları pek verimli sayılmıyor. Zaten bütün ülkeyi topu topu 25 günde gezebilirsiniz.

Halkı Budist. Koyu siyah saçları, küçük burunları var, çok da şişman yağlı insanlar. Çenelerinde kalın simsiyah bir iki tel sakal var, hepsi de bu işte. Kadınları güzel vücutlu, siyah saçlı. Bura erkekleri birden çok kadınla evlenebiliyor.

Bu bölgede daha fazla kalmanın bizim için pek faydalı olmadığı kanaatindeyim. Artık doğuya doğru yolumuza devam edebiliriz.

Buradan yola çıkar da sekiz gün kadar giderseniz, Egrigaya şehrine ulaşırsınız. Burası da büyük Tangut devletinin bir eyaletidir. Bir hayli kalabalık kasaba ve köyleri vardır. Eyaletin başşehri Kalaçan'dır, halkının hemen tümü Budisttir. Fakat bir iki Hristiyan kilisesi de bulunmaktadır.

Bu şehrin bir özelliği vardır; özellikle deve tüyünden yapılmış elbiseler civar eyaletlerde tüccar tarafından yakın pazarlara da götürülüp satılıyormuş.

Bu şehirden de doğuya doğru yola çıkarsanız bir hafta kadar gidersiniz yol boyunca irili ufaklı kasaba ve köy çıkar karşınıza, bu kasaba ve köy halkının çoğunluğu Budisttir bir kısmı da Müslümandır. Halkın çoğunluğu zanaatkardır, el tezgâhlarında nadide kumaş dokur.

Bu bölgeyi pek önemli bulmadığım için sizlere fazlasıyle nakletmiyeceğim. Ancak size önemli bir şehirden söz etmek isterim.

Çagan-nor, işte bu önemli şehrin adıdır. Burada Kubilay Han'ın muhteşem bir sarayı var. Kubilay Han ara sıra buraya gelir kalırmış, sebebi de şu: Civarda

nefis havuz ve göller var. Aynı zamanda avlanmak için kuş da bolmuş,, işte bu sebebten Kubilay Han burayı severmiş.

Bundan sonra karşınıza büyük bir vadi çıkar. Vadi Kubilay Han'ın en sevdiği bölgelerden biridir. Yazları sık sık buraya gelirmiş. Bunun için de vadide çok sayıda seyyar ev yaptırmış. Çoğunlukla avlanmak için buraya gelen Kubilay Han, bu küçük evlerde kalır, gecelermiş.

Şimdi sizlere Kubilay Han'ın oturduğu ve hüküm sürdüğü şehirden söz edeyim: Şang-tu.

Şang-tu şehrinde Kubilay Han büyük bir saray inşa ettirmiş, muhteşem bir saray doğrusu şahane mermerler ve nefis süs ve tezyinatla insanın adeta gözünü alıyor. Çok büyük salonu ve holü altın yaldızla kaplı; sarayın öyle büyük bir bahçesi var ki, içinde her köşesini görmek isteseniz aylarca dolaşırsınız.

Sarayın çevresinde yüksek kalın bir duvar var; kalın mı kalın bir duvar, adeta bir eyalet büyüklüğündeki toprak parçasını çerçeveliyor. Muhteşem bahçesinde havuzlar, ırmaklar çaylar var, çayların üstünde nefis yapıda köprüler var. Kimi köşede nefis suların fışkırdığı pınarlar var. İnsan bu bahçeye girdi mi, kendisini cennette sanıyor adeta.

Bu bahçeyi parka benzetmek yerinde olur sanırım. Kubilay Han da bu parkı çok seviyor. Hatta parkta özel olarak av hayvanı besletiyor. Adamları zaman zaman av hayvanlarının ölüp ölmediğini kontrol ediyorlar.

Kubilay Han haftada bir defa bu parka geliyor ve öte berisini gözden geçiriyormuş. Şimdi sizlere Kubilay Han tarafından yaptırılmış nefis bir yerden sözedeyim.

Kubilay Han, hemen herkese kapalı ve girilmesi yasak olan parkın içerisinde orta büyüklükte bir saray

daha yaptırmış. Saray özel olarak hazırlanmış kamıştan imiş.

Bu kamıştan sarayın içini bir göreceksiniz: Hayvanlar, kuşlar, daha niceleri var. Bu sarayın iç kısımları da türlü süslerle bezenmiş yaldızla boyanmış. Sarayın damı da ahşap; kimi yerleri de üstü vernikli kamışla kaplı. Öyle ustalıkla kamışları birbirlerine bağlamışlar ki, aralarından yağmur sızmıyor.

Sarayın bazı kısımları da bu tür kamışlardan yapılmış; yalnız şiddetli rüzgârda bozulmasın diye özel çivilerle raptedilmiş. Kubilay Han bu sarayı öyle yaptırmış ki, istediği zaman bulunduğu yerden kaldırılıyor ve parkın başka bir köşesine taşınabiliyor.

Kubilay Han, Şang-tu şehrinde yılın üç ayı kalıyormuş; haziran temmuz ve ağustos aylarında.

Bu aylarda sıcak diğer bölgelerde ;ekilmez derecede olduğundan, iklim ve havası mutedil olan Şang-tu şehrine geliyormuş. İşte burada kaldığı üç ay içinde bu kamış sarayında kalırmış Kubilay Han gelmeden önce adamları bu kamıştan sarayı kurarlar, o gittikten sonra da söküp sıkı bir yerde muhafaza ederlermiş.

Kubilay Han ağustos'un 28'i gelince toplanır Şang-tu'dan gidermiş. Hiç şaşmazmış Şang-tu'dan ayrıldığı tarih, daima ağustos ayının 28'inde hareket edermiş. Merak edip sordum:

«Niye Kubilay Han her yıl hep ağustos ayının 28'inde bu şehirden gidiyor?»

Anlattılar:

«Kubilay Han'ın süt beyazı on bir atı vardır. Atlarına ve kısraklarına çok düşkündür Kubilay Han, hele bu süt beyazı kısrak sütünden yapılan kımızı da, kutsal olduğu için içer. Bu süt beyaz kısrak sütünden yapılmış kımızı yalnız Kubilay Han'ın akrabası ve ailesi içebilir, başka kimse içemez. Bu büyük bir emirdir ve Cengiz Han'dan beri bu böyledir. Bu süt beyazı atlara

kısraklara herkes saygı göstermek zorundadır. Falcılarımız günün birinde Kubilay Han'a şöyle dedi: her yıl ağustos ayının 28'inde bu kımızı içeceksin ve yere serpeceksin. Bu bizim ülkemizdeki bolluk ve bereketi sağlayacak, çoluğumuzu çocuğumuzu koruyacak, hayvanlarımızı şerden kurtaracak. İşte her yıl o gün Kubilay Han, törenle, kımızı içer ve Şang-tu şehrinden gider.»

Şimdi size, unutmadan söyliyeyim. Kubilay Han, henüz Şang-tu şehrinden gitmeden önce, yani haziran temmuz aylarında hava bozar ve yağmur yağarsa, hemen falcı ve budistlerini çağırtır onlardan bu yağmur bulutlarını dağıtmalarını ister.

Sarayında Tibetli ve Keşmirli üstün güçte kişiler, budist rahipler var, bunlar da şeytanî usüllerle yağmur bulutlarını dağıtırlarmış, hatta gene biri anlattı, civarda yağmur yağar, bulutlar oraya doğru kayarmış da Kubilay Han'ın sarayının bulunduğu yer güneşli olurmuş.

Bu üstün güçteki rahipler onun için diledikleri gibi yaşıyorlar şehirde. Üstleri başları pislik ve kir içinde dolaşıyorlar. Yüzlerini ellerini yıkadıkları yok; kimse de onların da haline bir şey diyemiyor.

Bu insanlara burada Bakşi diyorlar. Büyücü gibi kimseler bunlar; insan aklının pek almıyacağı işler yapıyorlar. Meselâ Kubilay Han, yemek yerken muhteşem holde oturuyor, Kubilay Han'ın sofrası da epey büyük; bu Bakşiler on onbeş adım sofranın berisinde duruyorlar. Neler yapmıyor bu Bakşiler o sırada; kimi sofradaki tabakları oynatıyor, yani kimsenin eli değmeden tabaklar sofranın üstünde şuraya buraya kayıyor. Kimi Bakşi de hiç el sürmeden boş bakraçları ve sürahileri dolduruyor. Pek olacak şey değil gibi geliyor insana görmeden kimse inanmaz.

Bakşiler bütün bu insan aklının alamıyacağı hünerleri öyle yalnız falan değil, belki de binlerce kişinin

huzurunda yapıyorlar. Dedim ya inanmak için ancak görmek lâzım.

Sırası gelmişken size Bakşiler'e ait bir şey söyliyeyim.

Taptıkları Tanrıları'nın bayramı yaklaşırken Kubilay Han'a çıkıyor ve diyorlar ki:

«Büyük bayramımız yaklaşıyor. İnançlarımıza göre Tanrıya bazı şeyler adamalıyız. O bizden bazı şeyler ister, onların isteklerini yerine getirmeliyiz. Tanrı, yağmur istiyor, kötü hava istiyor, fırtına patlasın istiyor. Bir de şunları şunları istiyor Tanrımız. Yüzü kara koyun odun, sığır, istiyor. Bize bunları vermelisiniz.»

Bakşiler bu sözleri Kubilay Han'ın huzurunda söylüyorlar, Kubilay Han'ın huzurunda da sarayın ileri gelenleri bulunuyor.

Bunun üzerine Kubilay Han, yanındaki ileri gelenlerle konuşuyor ve Bakşiler'e istedikleri şeylerin verilmesini buyuruyor.

Bundan sonra Bakşiler dinî ayin ve törenler yapıyorlar; şarkı söylüyor, dans ediyorlar. Kubilay Han'ın verdiği hayvanları kesip pişiriyorlar, bir parçasını Tanrıları'na veriyor, gerisini yiyorlar.

Bizdeki mukaddes kişilerinki gibi burada Tanrılar'ın ayrı bayram günleri var. Buradaki gibi muhteşem mabetleri hemen hiç bir yerde görmedim. Adeta küçük bir kasaba kadar büyük. Kiminin içinde iki bine yakın rahip yaşıyor. Buradaki Budistler kendi âdetlerine göre giyiniyorlar, kumaşların renkleri de değişik.

Yalnız buradaki Budistler çok pahalı kumaştan elbise giyiyor; sakallarını ve saçlarını iyice kazıtıyorlar. Dinî törenleri de çok muhteşem oluyor.

Bakşiler için bir şey daha söliyeyim: Evlenmede oldukça imtiyazları var, diledikleri kadar kadınla evlenebiliyorlar. Bu sebepten de hepsinin çok sayıda çocuğu oluyor.

Söz Bakşiler'e gelmişken bir hususu daha ilâve edeyim.

Bakşiler arasında bir grup var ki, hiç de diğerlerine benzemiyor. Bunlara Sien-seng diyorlar. Hayatları çok sert kaideler içinde geçiyor. Öylesine yasaklarla dolu ki günlük hayatları; pek çok şey yemiyorlar, içmiyorlar, inzivaya çekilmiş gibi yaşıyorlar.

Yılda sık sık da bayramları var; hele bu bayramlarında sadece buğday kabuğundan yapılmış bir bulamaç yiyorlar, başka bir şey yemiyorlar. İbadet ettikleri Tanrıların heykelleri muazzam doğrusu. Kimi zaman da ateşe tapıyorlar.

Dinlerine göre çok sıkı kayıt ve şart içinde yaşamaları gerekirmiş. Sien-sengler de başlarını iyice kazıtıyorlar, sakal bırakmıyorlar.

Elbiseleri siyah ve mavi renkte; ara sıra da ipekli kumaştan elbise giyiyorlar. Yani bir kelimeyle şunu belirteyim ki, hayatları zor, sıkı kayıt içinde geçiyor.

Tanrılarına çoğunlukla kadın isimleri vermişler. Sebebini sordum, pek kimse anlatamadı.

Sizlere buraları, yol üstünde uğradığımız yer ve şehirleri anlatmaya çalıştım. Artık size Hanların Han'ı, hepsinin en ulusu olan Kubilay Han'ı anlatayım.

ÜÇÜNCÜ KISIM

KUBİLAY HAN

Hanların en büyüğüdür Kubilay Han. Şimdi sizlere onun yaptıklarını ve başarılarını anlatacağım.

Han, dilimizde hükümdarların hükümdarı demektir. Yetkilerin en büyüğüne o sahiptir. Herkes bilir ki, Kubilay Han en kudretli kişidir; her bakımdan en kudretlidir, hazinesi en güçlü hükümdar O'dur, teb'asının sonsuz saygısı vardır 'O'na. gelmiş geçmiş tâ Adem'den bu yana en güçlü hükümdardır Kubilay Han.

Belki mubalağa ediyorum sanırsınız ama hiç de değil. Size en yalın gerçeği anlatıyorum. Herkes şuna inansın ki, Kubilay Han, dünyanın bildiği ve tanıdığı en büyük hükümdardır.

Önce şunu bilesiniz ki Kubilay Han, doğrudan doğruya Cengiz Han'ın sulbünden ve sadrından gelir. Cengiz Han da Tatarların en büyük hükümdarıdır. Cengiz Han'dan sonra tahta çıkan altıncı hükümdardır.

Kubilay Han İsa'nın doğumundan 1256 yıl sonra tahta çıktı. Emin olun, Kubilay Hankendi kabiliyeti, zekâsı, bilgisi ile tahta geçmiştir. Kardeşleri çok uğraştılar onun tahta çıkmaması için, ellerinden geleni

yaptılar. Fakat Kubilay Han, hepsinin büyük engelleri aşmasını bildi, hükümdar oldu.

Bugün yıllardan 1298'dir. Yani Kubilay Han tahta çıkalı 42 yıl geçmiş. Artık yaşlanmış bir hükümdar Kubilay Han, seksen beş yaşlarında olması lâzım. Dinç yaşına göre ama eskisi gibi savaşa katılamıyor. Oysa gençken, yeni hükümdar olmuşken hiç bir savaşı kaçırmazmış bütün savaşlarda en önde gidermiş.

Yakınları onun çok iyi bir komutan ve asker olduğunu söylediler. Hatta kimine göer gelmiş geçmiş Tatar hükümdarları arasında en büyük kumandan sayılırmış.

En son olarak 1286 yılında bir savaşa katılmış, ondan sonra hiç bir savaşa katılmamış. Şimdi size bunu kısaca anlatayım.

Olay şu: Yıllar önce Kubilay Han'ın amcası, Nayan tahtı ele geçirmeyi heves eder. O vakitler de Kubilay Han bir hayli genç. Amcası da bir bölgenin kumandanı, emrinde 400 bin kişilik bir atlı ordu var.

Bakar görür ki, Kubilay Han' kadar kendisi de güçlü kabiliyetli. «Neden böyle bir ordum varken Kubilay Han'a tabi olayım» der.

Bunun üzerine bir plan tasarlar ve Kubilay Han'ın yeğeni olan Kaydu'ya bir haberci salar. Niyeti de şu: Kaydu, zaten Kubilay Han'ın düşmanıdır. Ve bir zaman önce O'na baş kaldırmıştır. Der ki, «Sen Kubilay Han'a bir taraftan saldır, ben de tam karşı istikâmetten taarruz edeyim. Böylece Kubilay Han'ın kuvvetlerini ikiye bölelim.»

Kubilay Han'ın yeğeni Kaydu, bu teklifi hoş karşılar. Hemen cevap verir. «Sana söz veriyorum, önceden tesbit edeceğimiz bir tarihte bütün kuvvetlerimle Han'a taarruz edeceğim.»

Kaydu, en azından 100 bin kişilik bir orduya kumanda eder, Nayan'ın da ondan büyük bir atlı ordusu

var. Böylece Kaydu ve Nayan, Kubilay Han'ı alt etmek için iyice hazırlanırlar.

Kubilay Han, kendi aleyhinde hazırlanmış bu alçakça planı duyunca hiç de sinirlenip kızmaz. Akıllı insanlar gibi soğukkanlılıkla durumu düşünür. Hemen kumandanlarını ve savaş meclisini toplar ve der ki:

«Bu iki alçak insana ders vermezsek ben tahtımı da tacımı da bırakırım. Bu iki alçak lâyık olduğu dersi almalıdır.»

Bunun üzerine kumandanlar askerleri hazırlarlar. Yalnız durumu sadece kumandanları bilmektedir. Böylece 260 bin kişilik bir ordu toplanır. Hem de 22 gün gibi kısa bir zamanda. Bu 260 bin atlıya ilâve olarak da 100 bin kişilik piyade hazırlanır.

Belki, neden bu kadar az sayıda asker topladı diye kendi kendinize sorabilirsiniz. Onu da anlatayım. Kubilay Han kısa zamanda ancak komşularından, yakındaki kendisine bağlı eyaletlerden bu kadar sayıda ordu toplayabilmiştir. Asıl büyük ordusu uzak bölgelerde savaşmaktadır da ondan.

Kubilay Han ise şunu düşünür: Eğer zaman olsa diğer eyaletlerden daha büyük ordu toplamak mümkündür. Ancak hem zaman yok, hem de zaman uzadıkça Nayan'ın veya Kaydu'nun hazırlığı duyması ve öğrenmesi ihtimali vardır. Oysa en iyisi Nayan'ı ansızın yakalamaktır. Çünkü Nayan'ı tek başına yenmek, müttefiki olan Kaydu ile birleşmesi halinden daha kolaydır.

İşte böyle düşünür Kubilay Han.

Şimdi sizlere azıcı da Kubilay Han'ın ordusunu anlatayım.

Kubilay Han'ın hükümranlığına bağlı birçok eyalette şüphesiz onu sevmeyen, fırsat buldu mu başkaldırmak isteyen düşmanları vardır. Bunun için, Kubilay Han ordusunu çeşitli eyaletlerde tutar. O eyaletin en

büyük şehrine ve en kalabalık bölgesine yakın bir yerde belirli bir kuvvet bulundurur.

Bu birlikler kendi ihtiyaçlarını kendileri görür. Hayvan sürüleri vardır, onlara bakarlar beslerler. Eğer o bölgede herhangi bir şehir veya kasaba ayaklanmak isterse Kubilay Han hemen askerlerini oraya sevkeder.

Böylece o bölge halkı Kubilay Han'ın ordusu yakında diye düşünür, hem vergilerini muntazaman verir, hem de pek baş kaldırmayı düşünmez.

Kubilay Han askerlerini göndermeden önce rahipleri ve falcıları toplar ve onlardan en elverişli zamanın ne olduğunu öğrenir.

Falcılar ve rahipler derler ki: «Ne zaman isterseniz hareket edin; çünkü alçak düşmanlarınızı yeneceksiniz.»

Bunun üzerine Kubilay Han'ın ordusu hemen hareket eder. ve Nayan'ın ordusuyla konakladığı yere varır. Nayan'ın 400 bin atlısı düzlüğe yayılmıştır. Pek Kubilay Han'ın büyük bir kuvvetle üzerlerine geleceğini tahmin etmedikleri için sere serpe hazırlıksızdırlar.

Sabahın er saatinde Kubilay Han Nayan'ın ordusunu ansızın bastırır. Kubilay Han bütün yolları tutar, civardan adeta kuş uçurtmaz. Nahyan bile onun geldiğinden o kadar habersizdir ki, daha kalkmamıştır.

Kubilay Han hemen askerlerini savaş nizamına sokar. Kendisi de yüksek bir tepenin üstüne çıkar; tahta bir kulenin üstünde dimdik durur. Yanında okçuları, kumandanları ve falcıları vardır. Kubilay Han da, üzeri sim ve altın işlemeli deri bir savaş elbisesi giymiştir.

Tam tahta kulenin yanı başında Kubilay Han'ın bayrağı dalgalanır. Bayrağı güneş ve ayı temsil eder. Askerleri ve silâhları hazır savaş nizamında O'nun emrini beklerler.

Nayan'ın askerleri, gün hafif ışıyıp Kubilay Han'ı

tepede görünce bir an şaşkına dönerler, sonra hemen silâhlarına sarılırlar. Nayan da bu kadar tedbirsiz yakalandığı için bir hayli şaşkın sağa sola bağırır.

Bir süre geçer. Nayan ve askerleri kendilerini toparlamaya çalışırlar. Güç belâ savaş nizamına girerler. Derken ananevi savaş davulları duyulur. Tatarlar'ın geleneksel savaş usullerinden biridir bu. Önca davul çalınır, askerler savaş şarkıları söylerler, birden coşarlar, sonra da savaş başlar.

Bu Tatarlarda eski bir âdet herhalde; önce savaş davulları çalıyor, askerler savaş nizamında davulları dinliyor ve savaş şarkıları söylüyorlar. Eğer karşılarındaki düşman da Tatar ise, onlar da aynı şekilde davulla şarkı okurlar. Böylece savaş alanında bir gümbürtüdür gidiyor.

Kubilay Han bakar görür ki, artık her şey hazırdır; emir verir, ve taarruz davulları çalınır. Artık Kubilay Han'ın ordusu için vakit gelmiştir. Her iki taraf da kılıç, ok, kalkan mızrak birbirlerine girer.

Durumu biliyorsunuz, her iki ordunun içinde bulunduğu şartları biliyorsunuz? Daha ne anlatayım.

Çok kanlı bir savaş olur, her iki taraf da kıyasıya birbirlerini öldürür. Savaş alanında öylesine bir gümbürtü yükselir ki, gökyüzünde cennetin sesi bile duyulmaz olur. Oklar savrulur, piyadeler kılıç kalkan birbirlerine girerler.

Daha ne anlatayım ki? Oklar yağmur gibi yağar. Atlılar öylesine saldırırlar ki yere düşen, yaralanan ve ölenlerin üstünden geçerler, kendilerinden yahut düşmandan olduğunu fark etmeden çiğneyip aşarlar yerdeki insanları.

Diyebilirim ki şimdiye kadar bundan daha kanlı bir savaş olmamıştır. Zamanımızda bu kadar kalabalık iki ordu bu derece kanlı bir savaşa tutuşmamıştır. Hele

bu kadar büyük bir atlı savaş görmemiştir. Kanlar oluk gibi akar bu savaşta.

Öğleye kadar sürer bu kanlı çarpışma. Ne bir taraf ne de öteki taraf kesin olarak «Savaşı ben kazanıyorum» diyebilir.? Sebebi de şu: Nayan'ın askerleri kumandanlarına çok bağlıdır. Ölesiye savaşırlar. Nayan da iyi bir kumandan olduğu için askerlerini iyi yönetir doğrusu.

Öğleden sonra birden talih Kubilay Han'ın yüzüne güler. Nayan ve adamları bakarlar ki daha fazla dayanma imkânları kalmadı, kaçmaya başlarlar.

Nayan ve yakınlarının kaçtığını göre askerleri birden bozulur; bunun üzerine de Kubilay Han'ın askerleri tam bir saldırıya geçerler. Nayan ve adamlarının kaçması bir işe yaramaz, sonunda yakalanırlar. Nayan'ın yakalandığını da gösteren askerleri Kubilay Han'ın askerlerine teslim olurlar.

Kubilay Han, Nayan'ın esir edildiğini öğrenince önce sevinir, sonra da hemen başının vurulması için emir verir. Bunun üzerine Nayan'ı bir halıya iyice sararlar, adeta bir paket haline getirirler onu. Sonra bir grup asker ellerindeki kılıçlarla onu delik deşik ederler.

İnanışlarına göre Cengiz Han'ın ahfadından gelen her hangi bir kimsenin kanı yere akmamalı, güneş onun üstüne doğmamalı.

Bu savaştan sonra Nayan'ın ileri gelen adamları Kubilay Han'dan af dilerler ve ona bağlılık andı içerler.

Kubilay Han bu zaferden sonra çok memnun olur. Nayan'ın mağlubiyetini, onun Hristiyan olmasına bağlar ve: «Gördünüz ya, Nayan nasıl da yenildi. Çünkü Hristiyan idi.» derler.

Kendisine baş kaldırmak cesaretini gösteren Nayan'a gereken dersi verdikten sonra Kubilay Han, Hanbalık'a döner.

Gelelim yeğeni Kaydu'ya. Kaydu, Kubilay Han'ın amcası Nayan'ı nasıl alt ettiğini öğrenir öğrenmez adeta sinir krizleri geçirir, sonra korkudan aynı şekilde yenileceğini düşünerek bu sevdadan vazgeçer.

Kubilay Han'ın ordusunu nasıl yönettiğini öğrendiniz. Kısaca şunu anlatayım: Önemsiz savaşlarda Kubilay Han, oğullarını ve kumandanlarını gönderiyor. Onun dışında mesela bir teb'asının ayaklanmasını bastırmak için ise mutlaka kendisi ordunun başına geçiyor.

Size Kubilay Han'ın yaşını anlattım. Şimdi kumandanlarla olan münasebetini anlatayım.

Ordusu 100 ve bin esasına göre kurulmuş. Yüz kişinin, bin kişinin ve on bin kişinin bir kumandanı var. Her kumandana Kubilay Han yetkisini gösterir bir gümüş veya altın madalya (tablet) veriyor. Yani şöyle: her yüz kişinin kumandanı gümüş bir tablet ve tabak taşıyor. Bin kişinin kumandanı altın bir tablet alıyor, Kubilay Han'ın yetki ve otoritesi o altın tabletin üstünde yazılı; yüzbin kişinin ki tümen diyorlar buna, kumandanı altın bir tablet alıyor, fakat tabletin üstünde bir aslan kafasının resmi işlenmiş.

Bütün bu tabletlerin üstünde şunlar yazılı:

«Kubilay Han adına, Büyük Allah'ın hükümdarımıza verdiği lütuf ile; O'na itaat etmeyenlere ölüm.»

Bir de şu var: Tableti taşıyanlar, adeta hükümdarın yetkisini kullanabiliyorlar. Karşı gelenlere ceza veriyorlar.

Bir de tümen kumandanları ile ordu baş kumandanı var. Bunlara çok ağır altın tablet veriyor. Fakat bunların bir özelliği de kumandanlara en geniş yetki verildiğini tevsik etmek. Böylece Kubilay Han'ın bütün yetkileriyle techiz edilmiş oluyor.

Şimdi de sizlere Kubilay Han'ın şahsiyeti ve karakteri hakkında bilgi vereyim.

Kubilay Han orta boylu, ne uzun ne kısa sayılır

Adaleleri iyi gelişmiş, vücut ölçüleri normal. Gözleri siyah, sivri bir burnu ve köşeli bir çenesi var.

Kanunlarına göre evli hem de dört karısı var. Bu dört karısından dünyaya gelmiş en büyük oğulları, kanunlarına göre, Kubilay Han'ın varisleri oluyor. Karılarına imparatoriçe deniyor. Her bir karısının kendisine has hizmetkârı bulunuyor sarayında.

Hatta şöyle; Kubilay Han'ın karılarından her birinin en az on bin kişilik bir hizmetkâr ordusu olduğunu söylediler.

Kubilay Han'ın pek çok da odalığı var sarayında. Han odalıklarını da şu şekilde sağlıyormuş.

Kungurat adında bir bölge varmış ki, kızlarının güzelliği ile ün salmışmış. Her iki yılda bir Kubilay Han'ın adamları bu şehre gelir. 'O'nun için güzel kız seçerlermiş. Şehirdeki bütün güzel kızları inceler ve kendilerine göre de puvan verirlermiş.

Sonra, puvanı yüksek kızları saraya getirirler, bir de burada Kubilay Han'ın adamları kızları gözden geçirirmiş. Daha sonra binbir itina ile seçilmiş kızlar Han'ın haremine dahil olurmuş.

Bir inanışa göre, kızlarını neden Kubilay Han'a odalık olarak veriyorlar, biliyor musunuz? Anlatayım.

Kungurat bölgesinde şöyle düşünürlermiş aile babaları:

«Eğer benim kızım şanlı olarak dünyaya gelmişse, yıldızı iyi ise, demek Han sülalesinden birinin ilgisini çekecek ve böylece hayatı parlak geçecek. Ben kızıma bir Han kadar muhteşem bir hayat temin edemem. Belki de Han, kızımı asil bir kimseyle evlendirir, bu bakımdan kızımın Han'a odalık olmasında fayda görürüm.»

Kubilay Han'ın dört karısı olduğunu söyledim. Bu dört karısından 22 erkek evladı olmuş. En büyük oğlunun adı Cengiz. Cengiz Han'ın adını vermişler ona. Böylece O'na hürmet göstermek istemişler.

Kubilay Han'ın en büyük oğlu Cengiz, babası ölünce en büyük Han olarak tahta geçecek, ve böylece imparatorluğa Cengiz Han hükmedecek.

Ne yazık ki bu istek gerçekleşmemiş, çünkü Cengiz, garip bir tesadüf ölmüş; Bunun üzerine yerine oğlu Timur geçmiş. Yani Kubilay Han'ın tahtının tek varisi en büyük oğlunun oğlu olan Timur Han.

Anlattılar. Kubilay Han'ın en büyük oğlunun oğlu olan Timur, çok cengâver bir askermiş. Bir kere cesur ve savaşçı olduğunu ispatlamış. Geçen savaşlarda epey yararlık göstermiş.

Kubilay Han'ın birçok odalığı var, dedim ya; işte bu odalıklarından en az 25 erkek çocuğu olmuş. Her biri cesur ve kahraman savaşçı imiş. Hepsi de imparatorluğun bir bölgesinde iyi görevde imiş.

Oğullarından yedisi imparatorluğun çeşitli bölgelerinde ve büyük eyaletlerde hükümdar imiş. Her biri iyi yetişmiş bir asker olduğu için, Kubilay Han'ın yetkisini ve otoritesini iyi uyguluyorlarmış. Kubilay Han her bakımdan oğullarından memnun.

Kubilay Han, aralık, ocak ve şubat aylarını Hanbalıkda geçiriyor. Han-balık Katay'ın başkenti. Kubilay Han'ın bu kentte de büyük bir sarayı var.

Azıcık da size bu sarayı anlatayım.

Saray tamamiyle kare biçimde bir duvarla çevrili. Duvarların kalınlığı bir hayli, yüksekliği de en azından 3,5 metreyi buluyor. Duvar bembeyaz renkte; Sarayın dört köşesinde birer küçük saray var. Bu sarayda, askeri birlikler yerleşmiş. Büyük sarayın muhafızlığını yapıyor bu birlikler.

Bu büyük duvarın güney cephesinde beş büyük kapı var. Biri tam ortada; Bu orta yerdeki büyük kapı sadece Kubilay Han sarayda ngirip çıkarken açılıyor. Bu büyük kapının her iki yanında iki küçük kapı var ki buradan herkes girip çıkıyor.

Kubilay Han'ın oturduğu bu sarayın biçimi ve yeri oldukça garip. Duvar duvar içinde; her köşede bir büyük saray.

Tavanları çok yüksek sarayın, içindeki oda ve holün duvarları tamamiyle altın kaplı, bazı yerler de gümüş kaplı. Duvarlarda büyük canavar resimleri ve tasvirleri yer almış. Bu arada resimler arasında savaş sahneleri, atlılar, kuşlar, vahşi hayvanlar yer alıyor.

Sarayın tavanları da aynı biçimde süslenmiş, tezyin edilmiş. Altın ve gümüşle kaplı sarayın tavanları. Sarayda bir hol var ki bu hol de öyle büyük ki bir anda 6 bin kişilik bir ziyafet verilebilir burada.

Buna rağmen saraydaki odalar o kadar büyük sayılmaz. Bunlarla birlikte, saray öyle büyük ve muazzam ki, kimse onun ihtişamını tasavvur bile edemez. Sonra aklına getiremez bile.

Sarayın damı bile bambaşka renklerle tezyin edilmiştir. Çok da sağlam inşa edilmiştir sarayın damı. Bir hesaba göre asırlar boyu dayanabilirmiş.

Sarayın geri tarafında lüks daireler var. Her birinride büyük hol ve oda var. Buraya herkesin girmesi yasak edilmiş. Büyük Han Kubilay Han'ın hususi dairesi burası. Kubilay Han hazinesini burada saklıyor. Altın, gümüş, kıymetli taşlar, elmas, yakut, nadide zümrütler falan...

Bu özel dairesinde aynı zamanda odalıkları yaşar. Başka bir deyimle, burası Kubilay Han'ın rahat etmesi ve dinlenmesi için hazırlanmış bir dairedir. Zaten ne yapılmışsa bunun için yapılmış.

Dış duvar ile iç kısımlar arasında büyük geniş bahçeler var. Buralar hep çimen; yemyeşil ortalık. Ara yerlerde yollar var yalnız yollar en azından iki karış yükseklikte yapılmış taş döşeli. Neden iki karış yükseklikte, diye sordum.

Dediler ki:

«Büyük hükümdarımız bu bahçede gezinirken ayakkabısı çamurlanmasın diye, yolu iki karış yüksek yaptık.»

Bu büyük bahçenin bir özelliği var. Çeşitli av hayvanları bulunuyor bahçede. Zaten bahçe değil park demek daha doğru bence.

Şimdi size bahçede daha doğrusu parkta olan bizler için çok garip bir şeyden söz edeyim.

Büyük parkın kuzey batısında oldukça büyük bir havuz var. Havuzun derinliği de bir hayli hani. Havuzun bir özelliği, şu: Bir tarafından küçük bir çay akıyor ve havuza su dolduruyor. Diğer taraftan da, yani havuza suyu dolduran çayın tam tersi istikametinden de bir başka çay akıyor, ama bu arazi meyilli olduğu için havuzdan dışarı akıyor.

Her iki havuzda da cins cins balıklar yüzüyor. Kubilay Han'ın bazan canı çekermiş, bu yüzden de havuzda balıkların bulunmasına çok dikkat ediyorlar yaverleri. Kubilay Han bazan balık tutmak istermiş. Bunun için sarayın ileri gelen hizmetkarları balıkların yaşamasına büyük itina gösteriyorlar.

Kubilay Hanın bir merakı daha var: Sarayının kuzey tarafına düşen kısımda şöyle bir ok atımlık yerde, büyük bir alanda çam ağacı diktirmiş. Adeta küçük bir çam ormanına benziyor burası. Toprak azıcık da tümsek, yani hafif tepemsi. Uzaktan yemyeşil bir sırt gibi görünüyor.

Kubilay Han kendisinden sonra tahta çıkacak olan büyük oğlu Cengiz'in oğlu Timur için de tıpkı kendisininki gibi muhteşem bir saray yaptırmış. Aslında Kubilay Han'ın tüm yetkisi ve mührü Timur'un ama, henüz Kubilay Han hayatta olduğu için bu yetkiyi kullanamıyor.

Şimdi de sizlere yeni Taydu şehrini anlatayım.

Katay bölgesinde büyük bir nehrin kıyısında eski

ama çok büyük bir şehir vardı: Han-balık. Yani Hanların şehri. Günlerden bir gün, Kubilay Hana, falcı ve kâhinler, Han-balık'ta imparatorluğuna karşı bir ayaklanma olacağını söylerler.

Kubilay Han bunun üzerine şöyle bir düşünür ve nehrin öte kıyısında yeni bir şehir kurulmasını emreder. Binbir emekle şehir kurulur ve halk buraya taşınır. Yalnız Kubilay Han, eski şehirde kendisine çok güvendiği ve ayaklanmaları ihtimali olmayan insanları bırakır.

Böylece Taydu denen şehir doğmuş olur. Taydu, tam kare biçiminde kurulmuş, eni boyu bir; şehrin bir özelliği de çevresinde boydan boya altı metre yükseklikte ve üç metre eninde bir duvarın bulunması.

Duvarı kil kadar sert topraktan yapmışlar, üstünü de bir güzel beyaza boyamışlar. Topraktan duvarın üst tarafı azıcık temel kısmından dar. On iki kapısı var şehrin; kare biçiminde olan bu şehrin her köşesinde de büyük bir saray bulunuyor.

Şehrin sokakları da geniş ve çok muntazam. Dümdüz uzanıp gidiyor. Altı metre yükseklikteki duvarın üstüne çıkıp şöyle bir baksanız, sokağın tâ öteki kapıya kadar dümdüz uzandığını, bir metre sağa veya sola bile kıvrılmadığını görürsünüz.

Şehirde evler yeni, büyük hanlar, blok binalar var. Hemen her köşe başında büyük bir dükkan görüyorsunuz. Halk bu dükkânlarda alış veriş yapıyor, ne ararsanız da var bu dükkânlarda. Blok binalar adeta ailelere ayrılmış gibi; hangi ailenin hangi blokta oturduğunu herkes biliyor. Ailelerin oturduğu büyük evlerin yanında küçük binalar var, buralarda da hizmetkarlar kalıyor.

Şehirde de büyük bir halk topluluğu yaşıyor. Ne kadar olduğunu bilmem ama epey kalabalık geldi. Şehir dışındaki kır bölgelerde de epey insan yaşıyor, kü-

çük köylerde falan. Tabii Şehrin dışındaki köylerde yaşayan halk, şehir içinde yaşayanlardan daha çok.

Şehrin büyük kapısından çıktınız mı bir düzlük geliyor karşınıza; aşağı yukarı birbuçuk kilometre kadar uzanıyor bu düzlük. Sonra küme küme evler görüyorsunuz. İşte şehrin civarındaki köyler bu biçimde kümelenmişler. Yalnız bu birbuçuk kilometrelik düzlükte ara sıra hanlar çıkıyor karşınıza; hanların altında birer hol ve lokanta var. Temiz ve iyi lokantalar ama.

Şehrin civarındaki köy, daha doğrusu banliyölerde çeşitli milletlerin tüccarı için ayrı ayrı hazırlanmış hanlar gördüm. Mesela, bir Alman tüccar için, yahut bir Lombardiyalı tacir için ayrı ayrı han var. Böylece hangi ülkeden bir tacir geliyorsa, o handa kalıyor. Böylece her milletleri bir yerde topluyorlar hem de yabancıların birbirlerine yardımcı olmalarını sağlıyorlar.

Kubilay Han, güzel mallara ve iyi şeylere meraklı. Bunun için dış ülkelerden gelen tacirlere her türlü kolaylığın temin edilmesini buyurmuş. Bu hanlar bir nevi pazar oluyor. Herkes malını buralara indiriyor, buralarda şehirden gelen Tüccar yabancıların malını bakıp alıyor.

Han-balık'ta, yahut civarda yaşayan bir budist ölürse katiyen buralarda gömülmüyor. Merasimle cenazeyi şehrin, hatta banliyönün çok ötesine getiriyorlar, budistin cenazesi nerede yakılacaksa oraya taşıyorlar. Yalnız cenazenin yakıldığı yer epey uzakta.

Bir de şunu anlattılar bana. Her hangi bir kimseye ceza verilecekse ve cezası da idam ise katiyen bunu şehrin içinde uygulamıyorlar. Çok uzaklarda cezayı infaz ediyorlar. Ne kadar suçlu var, hangi suçlardan ne cezalar veriyorlar, pek anlatmadılar.

Şehirin içinde hiç fahişe yok. Mihmandarımız dedi ki:

«Han-balık'ta hiç fahişe yaşamaz. Yani kesin e-

mir vardır.» Vücutlarını parayla satan kadınların şehrin içinde yaşamaları oturmaları yasak edilmiş.

Şimdi de azıcık ticaret hayatından bahsedeyim.

Diyebilirim ki dünyanın hiç bir şehrine Han-balıka geldiği kadar kıymetli mal ve eşya gelmez. Size bir iki misal vereyim.

Hindistan'dan çok değerli taşlar, inciler, yakutlar zümrütler ve akikler gelir. Birer hazine değerindedır bunlar. Bir de Katay'da imal edilen değerli eşya ve mal da gene Han-balık'a getirilir.

Bir defa, hükümdar burada yaşadığı için, eşyanın en iyisi, malın en değerlisi buraya gelir. Sonra yakınları zengin kumandanlar, eşleri de hep Han-balık'ta yaşarlar, onlar için de pahalı ve kıymetli mal getirir tüççar.

Bunlardan başka Han-balık hükümdarın yaşadığı bir şehir olduğu için geleni gideni çoktur, yabancı misafirler gelir, elçiler gelir, büyük tüccar gelir. Bu yüzden de bol ve kıymetli mal bulunur bütün dükkanlarda hanlarda.

Söylendiğine göre, günde bin kağnı girermiş, hem de ipek yüklü bin kağnı. Han-balık da ipekli kumaşı en iyi dokuyan şehirlerden biri. Bunun yanı sıra civardaki 200 den fazla irili ufaklı şehirden de yüzlerce tacir gelir hergün. ve Han-balıkta alış veriş eder.

Yani size şunu söyliyeyim, Han-balık ticaret hayatının merkezidir.

Şehrin tam göbeğinde, büyük bir bina vardır, adeta saray hanı. Burada kocaman bir çan bulunur. Akşam üstü olunca bu büyük çan üç defa çalınır. Bunun anlamı şudur: Çan çaldıktan sonra Han-balık'tan çıkmak yasaktır. Hiç kimse şehirden çıkıp civardaki kasabaya, köye falan gidemez.

Ancak çıkma izni olanlar akşam üstü çan çaldıktan sonra şehirden çıkabilirler. Şehrin etrafında mu-

hafızlar devriye geçer, o saatten sonr çıkan var mı onları kontrol ederler. Atlılar sabaha kadar devriye gezerler şehrin çevresinde, eğer izinsiz birini şehirden çıkarken yakalarlarsa hemen tevkif ederler, ertesi gün de bir subayın karşısına çıkarırlar, subay onu dinler, eğer haklı bulursa serbest bırakır, yoksa kırbaçlanır.

Şehrin büyük kapılarını en azından bine yakın asker koruyor. Bütün giren çıkanlar sıkı bir kontroldan ge çiriliyor. Bu bir bakıma Kubilay Han'a giren ve çıkanların saygı göstermesi anlamına geliyormuş, bir bakıma da kötü veya şüpheli kişilerin şehre giriş ve çıkışını gözlüyorlar askerler. Aslında, kâhinler Kubilay Han'a demişler ki; «Aman Katay halkını sıkı bir göz altında bulundur. Ne olur ne olmaz, baş kaldırmayı seven sert tabiatlı insanlardır, sıkı tedbir almayı ihmal etme.»

Bunun neden böyle olduğunu da merak etmişseniz anlatayım.

Katayanlılar ayaklanma planı hazırlamışlar. Bunu neden yapmışlar biliyor musunuz?

Kubilay Han belirli bölgelerde yetkili kişileri tayin eder. Bu yetkililer hükümdarın kendilerine verdiği otoriteye dayanarak bazı hareketlerde bulunurlar, yani bölgeyi idare ederler.

Bu yetkililerin içinde biri varmış ki, çok zalimmiş. Adı Ahmed, Müslüman ama çok zalim bir kumandan. Birçok vesilelerle Kubilay Han'a yaklaşmayı ve onun gözüne girmeyi başarmış. Galiba da geleceğe dair bir iki haber vermiş ve haberler de çıkmış. Artık Kubilay Han onun bir sözünü iki etmiyormuş.

Ahmed çok zalim biri; bölgeyi işine geldiği gibi baslar idare etmeye. Asar, keser, göz dağı vermek için adamları kırbaçlatır. Hatta birini sevmiyor mu hemen hükümdara gider ve der ki:

«Bu adam işittiğime göre size bazı şeyler hazırlı-

yor. Birkaç kişiyle konuşmuş, ayaklandırmak için adam topluyor.»

Kubilay Han bir defa onun sözüne inanmış ya:

«Sen nasıl münasip görürsen öyle yap» der.

Zalim Ahmed de zaten böyle bir cevap bekliyor, sevmediği adamın hemen kafasını uçurtur.

Bu davranışları o kadar yaygınlaşır ki, artık hiç kimse Ahmed'i sevmediği gibi, hem korkar ondan hem de nefret eder. Bir zaman gelir Kubilay Han'dan sonra en korkulan kişi olur. Tabii yetkisi de en geniş idareci olur aynı zamanda.

Halk arasında nice masumun kanına girer bu Ahmed denen zalim kumandan. Hatta kendi menfaatlerine dokunan biri varsa ona bir suç isnat eder ve bir yolunu bulup onu öldürtür.

Ahmed bunlarla kalmaz, duyar ki birinin güzel bir kızı var, hemen adamlarını oraya yollar. Adamları derler ki:

«Dile, bizim hükümdardan -Yani Ahmed'den- ne istersen dile. O çok güçlüdür. Hem sen kızını hükümdarımıza verirsen o kızını mesut eder, seni de iyi bir yere tayin ettirir.»

Adam bir yandan korktuğu için, bir yandan da kendisine bir şeyler vaad edildiği için kızını verir. Ahmed de bir yolunu bulup o adamı iyi bir vazifeye tayin ettirir.

Bundan başka tehdit veya para ile evli kadınları bile o haremine dahil eder, karşı duranı hemen suçlayarak kafasını uçurtur.

Söylendiğine göre, 25 kadar oğlu varmış. Oğulları da hep babaları için gizli ve karanlık işler çevirirmiş. Bu bakımdan Ahmed'in muazzam bir hazinesi varmış. Çünkü birini bir yere tayin etti mi, mutlaka o adam Ahmed'e iyi bir hediye vermek zorunda imiş.

Böylece Ahmed tam yirmi iki yıl bölgeyi idare et-

miş. Kataylılar bakmışlar ki bu adamın zulmüne dayanılır gibi değil, ne yapıp edip bu adamdan kurtulmayı düşünmeye başlamışlar.

İçlerinden biri çıkıp der ki:

«Bu adamı öldürelim, yoksa karılarımız, kızlarımız ve servetimiz mahvolacak.»

Derken birinin aklına şu fikir gelir:

«Burada bir kumandan var, bin kişilik de kuvveti var onun, Cençu. Ahmed, Cençu'nun karısını kızını elinden aldı. Onun için Cençu ondan nefret eder. Gidip derdimizi ona söyleyelim.»

Cençu'ya gidip durumu gizlice anlatırlar. Cençu'nun aklına bir kumandan gelir.

«Bir kumandan daha var, Katayanlı o da, adı Vançu. Hem onun kuvveti benimkinden daha çok, en az on bin kişilik bir ordusu var. Onunla bu işi yapabiliriz.»

Cençu ile Vançu aralarında gizli bir komplo hazırlarlar. Kubilay Han'ın üç ay Şang'tu'da kaldığı bir zamanı seçerler. Kubilay Han zaten Şang-tu'ya gittiği zaman Han-Balık'a Ahmed kumanda ediyor.

Katayan'ın ileri gelenleriyle gizli bir toplantı yapar Cençu ile Vançu. Planları da şöyle:

Bölgedeki köy ve kasabalarda oturan kişiler, önceden tesbit edilmiş zaman gelince, sakalı olanları hemen öldüreçekler. Belki şaşırırsınız, neden sakalı olanlar diye? Çünkü Katayanlı erkekler hiç sakal uzatmazlarmış, sakallı olan ise Katayanlı değillermiş. Mesela Tatarlar, Müslümanlar veya Hristiyanlar sakal uzatırmış. İşte sakallıları hemen öldürmelerinin sebebi bu.

Köyden köye, kasabadan kasabaya da gizli bir işaretle sakallı adamları öldürdüklerini belirtecekler.

Bütün Katayanlılar, Kubilay Han'ın idaresinden zaten nefret ediyormuş. Çünkü Kubilay Han bütün idare

mekanizmasının başına kendi adamlarını, Tatarları falan getirmiş.

Plan gereğince Cençu ile Vançu önceden kararlaştırılan gece saraya girerler. Vançu hemen gider, Kubılay'ın oğlunun tahtına oturur. Ve hemen Ahmed'e haber salar:

«Gidin söyleyin Cengiz geldi ve hemen kendisini görmek istiyor» deyin.

Haberi Ahmed'e götürürler. Ahmed'in sarayı, eski şehirde; önce pek bir şey anlamaz ama herhalde acele bir şey var da beni çağırıyor, diye düşünür.

Katayanlılar, Ahmed'i öldürürsek, bu işi temizleriz diye planlamışlar aslında; yani onlara göre bütün iş, Ahmed'in kafasını uçurmak.

Ahmed sarayından çıkar, tam Cengiz'in sarayına girecek Kogatay adında bir kumandana rastlar: Kogatay merakla sorar:

«Gecenin bu saatinde nereye gidiyorsun, ey Ahmed?»

Ahmed de cevap verir:

«Cengiz beni çağırtmış, bilmem ne istiyormuş.»

Kogatay şaşkın sorar:

«İyi ama Cengiz burada değil ki, seni çağırtsın.»

«Az önce haber saldı, gelmiş hemen beni görmek istiyormuş»

Kogatay şöyle bir düşünür, kafasını sallar:

«Bunda bir iş olacak ama ne? Çünkü burada idim ve hiç bir kapıdan kimsenin girdiğini görmedim.»

Ahmed Saraya doğru yollanır, ama Kogatay şüphelenmiş bir defa, adamlarını toplar o da Ahmed'in ardından saraya gider.

Ahmed saraya girince önce bir şaşırır. Vançu, ışıkları yaktırmıştır, apaydınlıktır her yer. Şöyle bir bakar, sonra taht salonuna gider.

Ya benzettiğinden, ya pek ayırtedemediğinden,

hemen tahta yaklaşır ve Kubilay Han'ın oğlu zannı ile Vançu'nun önünde diz çöker. Cençu da zaten bu anı bekliyor, hemen koca kılıcını kaldırır ve Ahmed'in kafasını gövdesinden ayırır.

İşte tam o sırada Kogatay ve adamları salona girerler. Ahmed'in kanlı kafasının gövdesinden ayrılmış yerde yuvarlandığını görünce hemen durumu anlar; adamları iki okla tahtta oturmuş Vançu'yu öldürür ve Cençu'yu da yakalarlar.

Bunun üzerine hemen şehire ilan ettirir, der ki:

«Sokağa kim çıkarsa hemen oracıkta öldürülecektir.»

Katayanlılar durumu bildikleri için hiç evlerinden çıkmazlar ama, liderlerinin de öldüğünü öğrenince hiç işe karışmamayı tercih ederler.

Kogatay, evleri arar, Ahmed'e karşı böyle plan hazırlıyanların kimler olduğunu tesbit eder. Onları yakalar.

Kogatay durumu hemen Kubilay Han'a da bildirmeyi ihmal etmez. Kubilay Han emir verir:

«Hemen durumu tahkik et ve suçluları şiddetle cezalandır.»

Ertesi gün Kogatay, sıkı bir tahkikata girişir, yalnız Han-balık'ta değil, civardaki kasaba ve şehirlerde de aynı işi yapar, bu işle ilgili kim varsa toplar cezalandırır.

Kubilay Han, Han-balık'a dönünce, neden Ahmed'i öldürmek istediklerini merak eder, adamlarını çağırır, işin iç yüzünü öğrenmelerini emreder.

Kubilay Han'ın adamları araştırırlar ve öğrenirler ki Ahmed, zalim bir idarecidir ve halka adeta kan kusturmuştur. Bunun üzerine, Ahmed'in nesi var nesi yok, hazinesinde hemen kendi sarayına taşınmasını buyurur. Bu arada Ahmed'in zâlim oğullarını da yakalatır.

Daha sonra ibret olsun diye Ahmed'in cesedini

mezarından çıkartır ve sokaklarda yarı kokmuş cesedi hayvanlara parçalatır. Oğullarına da ağır cezalar verir.

Size şimdi de kısa olarak Kubilay Han'ın nasıl muhafaza edildiğini, sarayının nasıl korunduğunu anlatayım.

Kubilay Han'ın özel muhafızı var, 12 bin kişilik bir ordu adeta. Bu 12 bin kişilik orduya 4 kumandan komuta ediyor. Çok sıkı bir disiplin uyguluyorlar bunlara, izinsiz hiç bir asker bir yere ayrılamıyor; üç bin kişi Sarayda kalırken diğer dokuz bin kişi de yedek olarak dışarıdaki yerlerinde kalıyor. Sonra nöbet değiştiriyorlar.

Kubilay Han'ın sofrası da çok ilgi çekicidir. Anlatayım.

Kubilay Han, muazzam salonun kuzey tarafındaki yüksek masaya oturur; O'nun masası diğer bütün masalardan daha yüksektir. Yüzünü güneye doğru çevirir.

İlk karısı solunda oturur; sağ tarafında azıcık alçak bir masada oğulları yer alır, yalnız oğulları yaş sırasına göre otururlar masaya.

Oğullarının eşleri yahut saraya mensup asil kişilerin karıları da Kubilay Han'ın sol tarafında otururlar, yalnız onların masası yüksek değildir. Zaten hemen herkes bu esasa göre oturur masaya, ve artık bütün saray mensupları tarafından kimin nerede oturacağı bellenmiş.

Sofra öyle hazırlanır ki, Kubilay Han oturduğu yerden hemen herkesin yüzünü görebilir. Şunu da ekliyeyim. Bu olağan zamanlarda kurulan sofradır. Herhangi bir nişan veya düğünde, veya verilen önemli bir davette bu sofra muazzam olur.

Mesela düğünde büyük hole de sofralar kurulur, ama o zaman yere halılar döşenir ve misafirler burada otururlar. Bir söylentiye göre çok önemli bir düğün-

de bu holde 40 bin kişiye yakın misafire hizmet edilmiş.

Bir de düğün veya nişan töreni olmadığı zamanlarda böyle büyük sofralar kuruluyor. Yine Kubilay Han herkesten, herkesin oturduğu yerden daha yüksek bir yerde masasının başına geçiyor, birinci karısı solunda yer alıyor, oğulları da sağ tarafında oturuyorlar. Zaman zaman böyle sofralara rastladım.

Şimdi size Kubilay Han'ın oturduğu koltuğu ve masasını anlatayım:

Kestane ağacından yapılmış nefis bir masa. Çok büyük ve kare biçiminde. Kenarları ve ayakları oymalı, adeta bir sanat eseri diyebilirim. Şöyle böyle kenarları on metre falan.

Masanın kenarlarında işlemeler var, dedim. Daha çok hayvan başları şekilleri oyulmuş, bazı oymalar da altından, som altını hayvan başı şeklinde oymuşlar, ve masanın kenarlarına ve ayaklarına raptetmişler.

Bu hayvan şekillerine pek çok masada rastlıyorsunuz. Kubilay Han'ın masasının yanındaki masalarda oğullarının oturduğu sofrada da böyle hayvan biçimleri var.

Bu muazzam kare biçimdeki masanın tam ortasında büyük bir kap var ama kap masanın içine gömülü ve altından yapılmış. Masanın ortasında gömülü bu büyük altın kaba şarap koyuyorlar.

Kubilay Han'ın kenarları onar metre genişlikte olan masasının dört köşesinde de birer kap duruyor. Bu kaplarda çeşitli hayvan sütleri var, mesela birinde kımız, birinde deve sütü, birinde başka bir içki gibi. Masaların üstünde irili ufaklı içki kapları duruyor. Hemen hepsi altından yapılmış bu içki kaplarının her biri de bir hayli içki alır hani; bir de bunlardan daha

ufak olanları var ki, bunlar gümüşten yapılmış.

İçki bu altın veya gümüş kaba boşalınca hizmet-

kârlar hemen dolduruyor. Bir de her iki adamın arasında büyük bir altın kap koyuyorlar; bunların içinde de şarap oluyor.

Kadınların kullandığı içki kapları ötekilerine nisbetle daha ufak; hizmetkarlar sık sık dolaşıyor masanın etrafında ve içkisi biten misafirin içki kabına ne isterse dolduruyorlar.

Yalnız şuna oldukça şaşdım diyebilirim. Bu kadar yer gezdim dolaştım, bu kadar davetlerde bulundum. Kubilay Han'ın sofrasındaki kadar çok ve büyük altın kap görmedim, diyebilirim.

Bir şey daha dikkatimi çekti. Kubilay Han'a sofrada hizmet eden uşaklar, ağız kısımlarını ince tülbentle örtüyorlar. Tülbent de çok ince simden dokunmuş. Sebebini sordum, şöyle dediler:

«Efendim, hükümdarımız yemek yerken veya O'na hizmet ederken uşaklar aksırabilir veya nefesi O'nu rahatsız edebilir. Bu yüzden uşaklar ağız kısımlarını ince bir tülbentle örterler.»

Davet sırasında Saraya mensup kişiler gelen gidene bakıyorlar. Yol iz bilmeyen varsa onlara anlatıyorlar, yahut kılık kıyafetleri bakımından davete gelmeleri uygun değilse geri çeviriyorlar. Yani sizin anlayacağınız bir nevi mihmandarlık yapıyorlar. Yahut teşrifatçılık.

Kubilay Han bilhassa, kılık kıyafet ile etikete çok meraklı imiş, bu yüzden pek çok kişiyi ve misafiri geri çevirmiş. Sofrada tatsız bir durum olmaması için bu teşrifatçılar bütün davet boyunca kapıda ve salonda dolaşıp duruyorlar.

Bu teşrifatçıların bir başka vazifesi de misafirlere hizmet eden uşaklara hatırlatmak, «Bak falan misafirin içkisi bitti, falanın önündeki tabağı kaldır» gibisine. Yahut misafirlere yaklaşıp «Efendim başka bir arzunuz var mı?» diye soruyorlar.

Bu arada bir garip adete daha rastladım bu davetlerde.

Salonun bütün giriş çıkış kapılarında iri yarı adam duruyor. Bu iki adamın ellerinde birer kalın urgan (kırbaç) bulunuyor. Görevleri de şu:

Kubilay Hanın bulunduğu salonun eşiğine kimsenin ayak basmaması şart. İşte salona girerken bu kaideyi bilmeyenlere yabancılara bunu hatırlatıyorlar. Bir de dikkat etmeyip eşiğe basan olursa ceza diye üstündeki elbiseyi çıkartıyorlar. O kişi de ceza olarak bir miktar para veriyor. Yahut elbisesini çıkartmıyorlar da ellerindeki kalın urganlarla birkaç defa vuruyorlar.

Yalnız bu davete girerken oluyor. Davet bittikten sonra hemen herkes sarhoş vaziyette olduğu için pek kimse bu kurala uymuyor. Yahut aldıran olmuyor. Bunun sebebini sordum, şöyle anlattılar:

«Eşiğe basmak iyi sayılmaz. Hele Kubilay Han'ın bulunduğu bir yerde bir kimsenin kapının eşiğine basması uğursuz telakki edilir. Bu bakımdan, bu hizmetkarlar bir kimsenin eşiğe basmamasına dikkat ederler» Yemek sırasında da şöyle adetleri var:

Holde çeşit çeşit müzik aleti var. daha doğrusu müzikle pek ilgili olmayan aletler de var. Kubilay Han içkisini içmek üzere iken adamlar bu aletleri birbirine vuruyorlar, ortalığı da garip bir ses kakafonisi (gürültüsü) kaplıyor. Bir gürültüdür gidiyor. Bu sırada bir uşak hürmetle Kubilay Han'a yaklaşıyor, ve bardağını uzatıyor.

Kubilay Han bardağı alıp bir iki yudum içiyor içkisini. O içkisini yudumlarken herkes diz çöküyor uşak da üç adım geri çekilip diz çöküyor. İşte bütün gürültü de o sırada oluyor.

Bu öyle garip bir adet ki. Kubilay Han ne zaman içkisini yudumlamak isterse hep böyle oluyor gürül-

tüdür kıyamettir kopuyor, herkes diz çöküp O'nun içkisini içmesini bekliyor.

Bakın, yemek yerken mesela et yahut başka bir yemek yenirken, bu adete uymuyorlar, sadece Kubilay Han içkisini içerken böyle hürmetle onu bekliyorlar.

Yemekten sonra da oldukça ilgi çekici adetleri var, onları da anlatayım sizlere:

Yemek bittikten ve sofralar kaldırıldıktan sonra hole hokkabazlar, akrobatlar, türlü hünerbâzlar geliyor. Yemekler yenmiş, içkiler içilmiştir, keyif zamanıdır artık. Eğlence zamanıdır.

Misafirler, Saray ileri gelenleri, tabii başta Kubilay Han, eğlenecektir.

Akrobatlar, hünerbâzlar çeşit çeşit hünerlerini göstermeye başlarlar. Hele yabancı misafirler ve elçiler oldu mu büyük itina ile seçilir bu kişler, içlerinde en usta olanları saraya çağırılır.

Derken, eğlence baslar. Usta akrobatlar akıllara durgunluk veren hünerlerini gösterirler. Onların ardından, hokkabazlar çıkar, onlar da bizde birçok kişinin aklının alamıyacağı oyunlarını gösterir. Sonra da hünerbazlar çıkar hole. Küme küme gelirler, hükümdarlarını, misafirleri eğlendirmeye çalışırlar.

Gecenin geç saatlerine kadar süren bu eğlenceler. Sonra herkes dağılır, evlerine gider.

Söz eğlenceden açılmışken şunu da ekliyeyim.

Bütün Tatarlar doğum günlerini büyük bayramlarla kutlamayı seviyorlar. Önce Kubilay - Han'dan başlıyayım.

Kubilay Han, eylül ayının yirmi sekizinci günü dünyaya gelmiş. İşte o gün, en büyük bayramdır Tatarlar için. Bir de dinî en büyük bayramları vardır, bu iki gün onlar için çok önemlidir, büyük şenliklerle kutlar bu iki olayı.

O gün, eylülün yirmi sekizinde Kubilay Han döğme altından yapılmış bir libas giyer; pırıl pırıl parlar libası, uzaktan tıpkı güneşe benzer.

O gün, saraya mensup oniki bin asil de tıpkı onun gibi giyinir. Yalnız Kubilay Han'ın libası kadar pahalı değildir hiçbirininki; kimininki ipekliden, kimininki yarısı altından yarısı ipeklidendir, ama renk ve biçimleri aynıdır, bellerinde de birer altın kemer takarlar.

Söylendiğine göre, bu libasları asillere, hükümdar bizzat verirmiş ve her birinin değeri epey para tutarmış. Kiminin üstü kıymetli taşlarla, yakut inci, zümrütlerle işlenirmiş bunların değeri onbin altın imiş. Öyle dediler.

Bu libasların bir özelliği de şu:

Uzun etekli, belleri dar, kolları ve yenleri de bir hayli bol. Ama en ilgi çekici tarafları renkleri; düşünün bir kerre, oniki bin asil, hepsi bir örnek ve renkte, tıpkı güneş renginde pırıl pırıl libaslarını giymiş, salonda holde hükümdarlarını bekliyor.

Sonra şu da var; dünyada böyle bir hükümdar varmıdır bilmem. Yanındaki saraya mensup oniki bin asile her yıl altından yahut altın ve ipekliden üzerleri kıymetli taşlarla işlenmiş libas verecek bir hükümdar ben pek düşünemiyorum. Bu kadar büyük bir işin ve külfetin altına girmek bile mesele.

İçlerinde bazan bir libasın onbin altına çıktığını söylemiştim. Artık siz şöyle bir hesap edin, her yıl Kubilay Han, doğum gününü kutlamak için nasıl masrafa giriyor.'

Kubilay Han'ın doğum günü olan eylül ayının yirmisekizinde yalnız Han-balık'ta yaşayan Tatarlar bayram etmezler. Diyebilirim ki, hemen bütün eyaletlerde, bölgelerde yaşayan Tatarlar aynı şekilde bayramlarla kutlarlar o günü.

Kubilay Han'ın hakimiyetine tâbi bölgelerde eya-

letlerde hemen herkes O'na kıymetli hediyeler sunar. Eyaletlerdeki idareciler, bölgedeki ileri gelen kişiler, kendi güçlerine göre, imkânları nisbetinde, Büyük hükümdara birşeyler vermeye çalışırlar.

Bunların yanı sıra, Han-balık'taki sarayın ileri gelen asilleri de Kubilay Han'a çok kıymetli hediyeler verirler. Hele, Saraya mensup oniki kişi yani en üst rütbedeki kumandanlar ise Kubilay Han'a hemen hepsinden daha fazla değerli hediye takdim ederler.

Eylül ayının yirmisekizinde, Hristiyanlar, Müslümanlar Budistler kendi dinlerine göre dua ederler. Kendi Tanrılarına kurban keserler.

O gün, ülkede en büyük bayramdır dedim. Mabedlerde rahipler papazlar, bu kutsal ot yakarlar buhurdandan çıkan dumanlar Tanrılarına en kıymetli armağan sayılır.

O gün ve gece şehirde ışıklar yakılır, geceleyin bile apaydınlık olur Han-balık. Bütün bunlar Kubilay Han'ın uzun ömürlü olması, uzun yıllar yaşaması için temenni sayılır.

Sanıyorum ki Kubilay Han'ın doğum günü olan eylül ayının yirmisekizinci günü bütün ülkede eyaletlerde kutlanan Kubilay Han'ın doğum yıldönümünü anlattım. Şimdi de en büyük bayramlarını anlatmaya çalışayım:

Bu en büyük bayram onlar için yeni yıl'dır ve «Beyaz Bayram» derler.

Yeni yıl şubat ayında başlar. Diyebilirim ki, en büyük ve mukaddes bayram yeni yıl bayramıdır. Daha doğrusu yeni yılın girdiği gün yapılan bayramdır.

O gün, başta Kubilay Han ve sarayın en önde gelen kişileri, beyaz libaslarını giyerler. Kim olursa olsun o gün beyaz elbise giyer, bayram töreninde.

Kadınlar da erkekler de bembeyaz yeni elbiselerini giyerler. Bu elbiseleri, Kubilay Han'ın yaş günü olan

eylül ayının yirmisekizinde giyilen altın sarısı elbiseden oldukça değişiktir.

Beyaz renkte elbise giymelerinin sebebi de şu: İnanışa göre, beyaz renk bolluk bereket ve nezaket demektir. Beyaz elbise de bolluk ve bereket taşımak anlamına gelir. Böylece yeni yıl bayramında beyaz elbise giyerek o yılın bolluk ve bereket içinde geçeceğini temenni ederler.

Yeni yılın girdiği gün de Kubilay Han'a ülkenin hemen her yerinden kıymetli hediyeler gelir. Ülkedeki eyalet ve bölge hakimleri, idarecileri, hükümdarlarına çok kıymetli hediyeler getirirler. Hediyelerin hemen hepsi altın ve gümüştendir. Bu arada inci ve yakut işlemeli elbiseler de hediye olarak sunulur.

Bir de bütün bunların yanında beyaz ipekli kumaştan yapılmış elbiseler de sunulur Kubilay Han'a. Böylece hükümdarın o yıl boyunca mesut yaşaması, temenni edilir. Kubilay Han'ın hazinesi hep dolu olsun istenir, beyaz elbisenin anlamı budur.

Yeni yılın girdiği gün ülkedeki idareci ve sarayın ileri gelen asilleri sadece Kubilay Han'a kıymetli hediyeler vermezler, birbirlerine de imkânları nisbetinde armağan sunarlar. Bunlar arasında özellikle beyaz şeyleri vermek esastır.

Dediğim gibi beyaz buradaki halkın inançlarına göre, bolluk ve bereket demektir. Bunun için yeni yıl girerken özellikle beyaz hediye verilir.

Bir de birbirlerini şöyle selâmlıyorlar o gün:

«Yeni yıl bolluk ve bereket içinde geçsin, neşeli geçsin, hepinize, size ve ailenize iyilik getirsin.»

Ne kadar gerçektir bilmem, bana şöyle anlattılar:

Yeni yıla girerken Kubilay Han'a en çok beyaz at hediye olarak verilirmiş. En azından yüzbin beyaz at verilir, dediler. Hem de olur olmaz cinsten beyaz at değil, hepsi kıymetli atlarmış.

Kubilay Han'a hediyeler şöyle veriliyor. O gün dini törenden sonra Kubilay Han'ın, önünden fil yüklü kervanlar geçit yapıyor. Her filin sırtında ikişer büyük sanduka bulunuyor, sandukaların içinde de hediyeler.

Öyle sanduka yüklü fillerin geçişini küçümsemeyin. Şöyle böyle beş bin kadar fil geçiyor, hepsi de kıymetli hediye yüklü hani.

Bundan sonra da deve yüklü kervanlar geçiyor hükümdarın önünden. İpekliler, sim ve zer işlemeli kumaşlar, inciler, ipek halılar, yakut-zümrüt gibi kıymetli taşlar, daha niceleri hükümdara hediye ediliyor.

Hepsi Kubilay Han'ın önünden adeta törendeki askerler gibi geçiyorlar. Bu geçit töreni de şimdiye kadar gördüklerimin içinde en muhteşemidir diyebilirim.

Bayram sabahı, yani yeni yılın girdiği günün sabahı, sarayın ileri gelenleri, asiller, büyük kumandanlar, kâhinler, dinî liderler, karıları, beyler, rütbe sırasına göre, ziyafetten önce sarayda toplanıyorlar.

Bu arada sarayın holünde de toplananlar oluyor, her iki yerde de çok kalabalık toplanmışsa, bu defa, sarayın dışındaki büyük avluda diğer subaylar, kumandanlar, idareciler, rahipler falan yer alıyorlar.

Bu arada eyalet ve ordu kumandanları da büyük bayram günü Kubilay Han'a görünmek ve hürmetlerini sunmak için holde yerlerini alırlar.

Kubilay Han böylece tebasını, kumandanlarını, eyalet ve bölge idarecilerini, diğer dinî liderleri hepsini birarada görebilecek bir yerden onlara bakar. Tören sırasında da şu rütbeye göre herkes yerlerini alır:

En ön sırada büyük oğlu ve torunları, ikinci sırada hükümdar kanından gelenler. Daha sonra ise saraydakiler, nüfus ve asalet ünvanlarına göre, törende yerlerini alırlar.

Herkes oturduktan sonra bir din adamı kalkar ve şunları söyler yüksek sesle:

«Eğiliniz ve Allaha dua ediniz.»

Bunun üzerine herkes secde eder, ve duâ'ya başlar.

Bu dinî tören bir hayli uzar gider. Din adamı duâ eder, sonra «Allah hükümdarımızı korusun» diye yüksek sesle bağırır. Buna karşılık olarak törende bulunanlar yüksek sesle cevap verirler:

«Allah hükümdarımızı korusun. Topraklarını korusun, tebasına huzur ve sükun versin.»

Bu birkaç kere tekrarlanır. Din adamı, yahut dinî töreni idare eden, gider yerine oturur, salonda bulunanlar da yerlerini alırlar. En son Kubilay Han, yerinden bütün bu olanları seyreder ve törenin bittiğini bir işaretle haber verir.

Törenden hemen sonra Kubilay Han, kendisine verilen hediyeleri şöyle bir gözden geçirir. Bakar, tartar.

Hediyeler verildikten sonra bir zaman Kubilay Han ve misafirleri törenin yapıldığı salonda kalır ve eğlenirler, sonra herkes dağılır, saraya evlerine giderler.

Söz törenlerden açılmışken anlatayım:

Kubilay Han'ın en gözde, kendisine en yakın 12 bin adamı var ya; işte bu yakın adamları için Kubilay Han bir yılda onüç bayram tesid eder, kutlar.

Bu onikibin adamı, kendisine en yakın savaşçıdır. O kadar ki Kubilay Han, herbirine birer elbise vermiştir. Öyle elbise deyip de geçmeyin; her elbise fevkalede güzel yapılmıştır; pırıl pırıl renktedir.

Bir de herbirine birer kemer vermiştir Kubilay Han. Kemerlerin hem rengi güzeldir hem de üzerleri inci ve kıymetli taşlarla bezenmiştir.

Bu oniki bin adamı var ya, en gözde adamları olması dolayısıyle ayrıca onlara nefis birer ayakkabı da verir Kubilay Han.

Bu ayakkabıları biraz genişçe anlatayım: Önce çok

nefis deriden yapılmıştır bu ayakkabılar. Sonra üzerleri işlemelidir, ve çok pahalıdır.

Bütün bu pahalı kıyafetleri Kubilay Han'ın oniki bin adamı yılda onüç kere yapılan bayramlarda giyerler. Aslında bu kıyafetleri giyenleri uzaktan görseniz, herbirini kral sanırsınız. Tâ uzaktan pırıldar üstlerindeki elbiseler.

Kubilay Han'ın da adamlarının giydiği elbiseye bezer, süslü elbiseleri vardır.

Renk bakımından aynıdır diyebilirim. Yani aynı parlaklıktadır ama adamlarının giydiği elbiselerden daha pahalıdır, daha zengindir, daha güzel süslenmiştir. Yalnız ne var ki, adamlarının giydiği elbiselerin rengındedir Kubilay Han'ın giydiği elbise, hepsi bu işte.

Sayı olarak bilmiyorum, hatta kaça malolduğunu da hesaplamadım fakat epey pahalıya malolduğunu tahmin edebilirim. Kubilay Han bu kadar masrafa neden katlanır, onu bilmem ama şunu söyleyebilirim:

Kubilay Han, kutladığı bayramları tantanalı ve şaşaalı geçsin istiyor. Bu eskiden beri fikridir, ve ne zaman bir dinî bayram ve tören olsa, Kubilay Han, adamlarının, saraya mensup yakınlarının fevkalade giyinmesini ister.

Bu arada bana anlatılan bir hadiseyi size nakletmeden geçemiyeceğim.

Saraya mensup yakınlarından biri Kubilay Han'a bir arslan hediye eder. Aslan da bir hayli iri ve besilidir

Kubilay Han, taht salonunda otururken, kendisine aslan hediye eden «Adamı» salona girer, ve:

«Büyük hükümdarım, size bir aslan hediye ediyorum» der. Sonra da hürmetle eğilir.

Tam o sırada, salona aslanı getirirler. Aslan salona girer girmez birden silkinir, sonra homurdanarak,

kükreyerek Kubilay Han'ın tahtına yaklaşır. Herkes korkuyla ne oluyor diye bakar, kimi de iyıce tedirgin olmuştur.

Aslan tahta yaklaşır, sonra birden diz çöküp homurdanır. Salonda bulunan bütün kumandanlar, asiller şaşıp kalırlar. Bakar görürler ki, aslan büyük hükümdarın önünde eğilmiş O'na secde ediyor.

Bunu bana anlattıkiarı zaman ne diyeceğimi pek. bilemedim ama inanmadım da diyemem.

Şimdi azıcık da Kubilay Han'ın av gezilerinden söz edeyim.

Kubilay Han. Han-balık'ta kaldığı üç ay içinde şöyle bir emir verir:

«Herkes ava çıksın, av uzun sürsün, en azından altı gün avlanın.»

Bu emri üzerine Kubilay Han'ın Han-balık'ta kaldığı aralık, ocak ve şubat aylarında şehrin ileri gelenleri av takımlarını toplayıp ava çıkarlarmış.

Çıkarlarmış, çünkü bana öyle anlattılar, ben de aynen sizlere naklediyorum.

Kubilay Han'ın emrini alan idareciler, bölge kumandanları hemen o bölgedeki ileri gelen kişileri toplar ve sürek avı düzenlerlermiş.

Sürek avında, yabani hayvanlar, ayılar, yaban atları kurt falan avlıyorlarmış. Bu av partilerine de oldukça önem veriyorlar. Rehberim idareci ve kumandanların, Kubilay Han'ın Han-balık'da kaldığı üç ay içinde sürek avı düzenlemeyi ihmal etmediklerini söyledi.

Avcılar, o bölgenin kumandanı veya büyük rütbeli idarecisi ile ava çıkıyor. Büyük bir düzen içinde yabani hayvanları avlıyorlar, sonra kullandıkları tek silâh da ok.

Avladıkları hayvanları yüklüyorlar hayvanlarının sırtına, yahut arabalarına, geri dönüyorlar. Yalnız Ku-

bilay Han'a hediye edecekleri avları itina ile saklıyorlar ve bunları kendisine hediye ediyorlar.

Eğer Kubilay Han'ın yaşadığı Han-balık'tan epey uzakta iseler, mesela bir ay veya iki aylık mesafede iseler, o zaman Kubilay Han'a avladıkları hayvanların etini götürmüyorlar. Ne de olsa bu kadar uzun yolculuğa, avladıkları hayvanın eti dayanmaz kokar diye, hayvanın derisini saklıyorlar.

Kubilay Han da av hayvanlarının derisini, postunu, ordusunda işe yarar diye kumandanlarına verdiriyor.

Kubilay Han'ın av merakı oldukça ilgi çekici hani. Bakın nasıl olduğunu anlatayım.

Kubilay Han sırf av için bazı hayvanları besliyor. Mesela aslan, kaplan, leopar, çeşitli kuşlar...

Kocaman aslanları var Kubilay Han'ın; hepsi de özel olarak yetiştirilmiş. Tıpkı Mısır'da gördüğüm aslanlar kadar iri ve besili hayvanlar.

Hepsinin pırıl pırıl tüyleri var; kaplanların derilerini de görmeyin. Siyah, beyaz ve turuncu çizgili kaplanlar iri mi iri.

Bu hayvanlar, kaplanlar, aslanlar hepsi de vahşi hayvan avı için özel olarak yetiştirilmiş. Kimi ayı, kimi yabani eşek, kimi de diğer yabani hayvan avı için eğitilmiş adeta.

Bir aslan veya kaplanı ava götürmek isterlerse, hayvanı özel bir kafese koyuyorlar. Kafesi de bir arabaya yüklüyorlar. Sonra şuna dikkat ediyorlar; kaplan yahut aslanı özellikle canlı tutmayı, yani her an istim üstünde tutmayı ihmal etmiyorlar.

Kubilay Han'ın özel bir av partisinden sözetmiştim. Aynı zamanda hükümdarın özel eğitilmiş kartal, veya bazı cins kuşları da var.

Hükümdar veya adamları kurt veya tilki avına çıkmak istedikleri zaman, yanlarına eğitilmiş hayvanları

alıyorlar. Hele kurt avı için özel olarak büyütülmüş kuşları kullanıyorlar.

Kubilay Han'ın ava gidişini de görmek çok ilgi çekici.

Büyük bir kalabalık halinde ava gider hükümdar. İki kardeşini de alır. Hepsi de tantanalı ve süslü av elbiselerini giyerler.

Yanlarında en az onbin kişilik bir ordu, daha doğrusu hizmetkârlar ordusu vardır. Kubilay Han'ın adamları ve yanındakiler hepsi bir renkte elbise giymişlerdir.

Giydikleri elbisenin rengi de al ve açık mavidir. Al ve açık mavi elbise içinde onbin kişinin yürüyüşü görülecek şeydir doğrusu.

Kubilay Han, bu onbin kişilik av ordusunun başında pırıl pırıl elbisesi ile ilerler, her iki yanında da tazılar, diğer ehli hayvanlar vardır. Kubilay Han'ın ardından kardeşleri ve diğer adamları gelirler. Hepsi de pırıl pırıl giyinmişlerdir. Dedim ya, Kubilay Han'ın av partileri görülecek şeydir doğrusu.

Kubilay Han aralık ocak ve şubat aylarını Han-balık'ta geçirir, sonra güneye gitmek üzere buradan ayrılır.

Seyahat mart ayında olur; aslında bu seyahat büyük bir av partisi olarak kabul edilebilir. Nasıl mı? Bakın anlatayım.

Kubilay Han, Han-balık'a iki gün mesafede bulunan okyanusa doğru bir gezi tertipler. Yanina kendisine en yakın adamlarını alır, bir yığın da av için yetiştirilmiş hayvan alır. Böylece iki gün uzaklıktaki okyanusa doğru hareket edilir.

Bu büyük av partisinin öyle teferruatı var ki, hangi birini anlatayım. Onun için kısadan geçmeyi uygun buldum. Kubilay Han, ardında binlerce adamı, yanlarında hayvanlar ava gidilir.

Yalnız şunu ekleyeyim.

Kubilay Han, bu güney gezisine dört fil üzerindeki hususi yapılmış barınağında çıkar. Bu barınak tahtadan yapılmıştır, portatif bir şeydir, içi de ipekli, sim ve altın işlemeli kumaşla kaplanmıştır.

Bu tahtadan yapılmış barınağın dış kısmı da tamamiyle kaplan postuyle kaplanmıştır. Yalnız şunu belirteyim, gerek bu kumaşlar, gerekse kaplan postu en iyi kalite kumaş ve posttan seçilmiştir.

Kubilay Han, dört filin üstündeki tahta barınağında seyahat ederken, saraya mensup yakınları ve adamları da yanından ayrılmazlar. Onların görevi etrafı kollamak, gerekirse ilgi çekici bir av sahnesini hazırlamaktır.

Mesela bir turna sürüsü havada dalgalanarak uçarken görülürse, Kubilay Han'ın adamları hemen hükümdara haber verirler:

«Hükümdarımız, bir turna sürüsü yakında uçuyor.»

Kubilay Han meraklıdır, havada uçan av hayvanlarına; hemen tahta sarınağın damını kaldırtır ve turna sürüsüne bakar.

Sonra hemen emir verir:

«Derhal en iyi cins kartallarımı salıverin, turnaları nasıl tutuyorlar göreyim.»

Hemen kartallar salıverilir, kartallar zaten bu işler için eğitilmiştir. Kafeslerinden ok gibi fırlarlar, turna sürüsü üzerine atılırlar.

İşte bu, Kubilay Han için büyük bir eğlencedir. Adeta bir nevi spordur. Fakat şunu da sanmıyorum ki, hiç kimse bu kadar imkanla ava çıkabilsin ve hiç kimse avdan bu derece hoşlansın.

Şimdi güney seyahatinin nasıl olduğunu anlatayım:

Kubilay Han, güneye doğru bir seyahat tertipledi dedim ya; sonunda Kaçar Modun şehrine varır. Burada

kendisi için muhteşem bir şato hazırlanmıştır.

Derken, Kubilay Han, bakar görür ki oğulları ve saraya mensup asiller ile kumandanları için de birer köşk hazırlanmış. Asiller, oğulları, yanındaki kumandanlar ve eşleri falan demeyin, şöyle en azından onbin kişi tutuyor.

Size oğulları ve kumandanları için birer köşk hazırlanmış dedim ya, bakın bu köşklerin! Nasıl hazırlandığını sizlere nakledeyim:

Kubilay Han'ın köşkü, yahut çadırı özel olarak hazırlanmıştır. Hükümdar çadırı da denir buna; en aşağı bine yakın insan alır içerisi. Çadırın kapısı güneye bakar. Bu çadırın adeta içine girmiş ikinci bir çadır vardır. İşte zaten Kubilay Han burada kalır.

Çadırı da öyle basit ve ucuz bir şey sanmayın. Çok süslü ve pahalı. Hem dışı hem de iç tarafı pahalı ve kıymetli kumaşlarla, ipeklilerle bezenmiş. Büyük ve geniş bir holden giriyorsunuz. Bu hol kimi zaman kumandanların veya saraya mensup kimselerin bekleme yeri olarak da kullanılıyor.

Kubilay Han'ın oturduğu iç çadır daha büyük itina ile döşenmiş. Yerde nefis halılar, duvarda ipekli kumaşlar hem de. Çadırı, üstleri oymalı ve işlemeli direkler tutuyor.

Bu ikinci iç çadır tamamiyle büyük hükümdara ait. O'ndan başka pek az kimse girebiliyormuş bu çadıra. Bir de birinci karısı ve bazı odalıkları tabii.

Bu iş çadırın başka bir özelliği de şu: İç çadırın kapısı batıya doğru bakıyor. Bunun sebebini sordum:

«Kubilay Han'ın inançlarından biridir bu, kâhinlerden biri öyle buyurmuş, uğurlu olan O'nun için bu imiş. Kubilay Han da inançlarına bağlıdır» diye anlattılar.

İç çadırda hükümdar bazı zamanlarda özel konuş-

maları için kumandanlarını veya saraya mensup kişileri de kabul ediyor.

İç çadırın arka tarafında büyük bir oda var, işte bu odada, Kubilay Han bazı özel ziyaretçilerini kabul ediyor. Özel ziyaretçilerini kabul ettiği odanın hemen yaninda da büyük bir oda daha var ki ,burada Kubilay Han uyuyor.

Bu büyük çadırın, yani hükümdarın oturduğu büyük çadırın yanında irili ufaklı çadırlar var. Bunlar da hükümdarın oğulları ve eşleri için. Bir de bunların az ilersinde kumandanların veya ileri gelenlerin çadırları bulunuyor.

Şimdi size bu büyük çadırın nasıl kurulduğunu anlatayım:

Çadırın hemen girişinde büyük bir hol bulunuyor daima. Bu holün iki yanında ağaç sütunlar var. Ağaç sütunlar oymalı, kimi yerleri de işlemeli kumaşlarla kaplı.

Bu büyük çadırın dış kısmı kaplan postlarıyla kaplanmış. Beyaz siyah ve turuncu renkteki kaplan postlaır dışarıdan çadıra garip bir görüntü veriyor. Öylesine güzel ve nefis ki bu kaplan postları, açık havada pırıl pırıl parlıyor doğrusu.

Kaplan postlarını da öylesine birbirlerine eklemişler ki, ne yağmur ne fırtına tesir ediyor. İçeri su falan sızmıyor, hatta en fırtınalı havalarda ve yağmurlu günlerde bile bozulmuyor bu postlar.

Çadırın bazı iç kısımları ise çok kıymetli kürklerle kaplanmış. Hele hükümdarın oturduğu taht salonunda bu kıymetli hermin kürklerin en büyüklerini duvarlara örtmüşler. Her birinin kıymetini en aşağı ikibin altın tahmin ederim.

Bu kıymetli kürkleri de öyle mahir biçimde ve ustalıkla birbirlerine eklemişler ki, ek yerlerini güçlükle

seçebiliyorsunuz. Bu da Tatarlar'ın dikiş alanındaki ustalıklarını gösteriyor.

Kubilay Han'ın uyuduğu, ve çok özel ziyaretçilerini kabul ettiği iç çadırın arka tarafındaki odada ise yerde kaplan postları bulunuyor, duvarlar gene en kıymetli hermin kürklerle kaplanmış.

Hol ile Kubilay Han'ın özel odasını ayıran büyük bir perde var ki, nefis bir ipekli. İnsan bu nefis ipekliyi görünce önce şaşırıyor, hele hükümdarın odasına girince bunca kıymetli kürkleri ve zenginliği görünce büsbütün şaşkına dönüyor.

Kısaca şunu söylemek istiyorum. Diyebilirim ki, hiç bir hükümdar bu kadar kıymetli bir çadıra sahip olabilsin. Zaten bu çadıra ve hükümdarın yanındaki büyük çadırlara sahip olabilmek için insanın dolu bir hazinesi olmalı.

Diğer adi çadırların kıymeti de oldukça yüksek sanırım, yani en aşağı kıymetteki bir çadır bin altın falan eder. Yalnız kumandanların veya diğer ileri gelenlerin kaldığı çadırlarda o kadar kıymetli kürk yok.

Kubilay Han'ın haremi kendi muhteşem çadırının hemen yanı başındaki çadırda bulunuyor. Hükümdarın hareminin çadırı da nefis kürklerle kaplı, yalnız hol ve içerdeki odalar o kadar büyük değil.

Bütün bu konak yerini iyice anlattım ya; şimdi bir de şunu eklemek isterim.

Kubilay Han'ın av hayvanlarına ve kuşlara düşkün olduğunu söylemiştim. İşte o kuşlar için, bilhassa kartal ve atmaca cinslerindeki kuşları için büyük bir çadır yapılmış. Bu çadır da hükümdarın çadırına çok yakın

Hükümdar bu muvakkat konak yerinde rahat etsin diye akla ne gelirse getirmişler buraya.

En iyi aşçıları, hizmetkârları hep bu konak yerine getirilmiş. Hatta kâhinler ve yıldız falına bakanları bile yanında Kubilay Han'ın;

Kubilay Han'ın oturduğu Han-balık ve diğer şehirleri gördüm, yazları üç ay kaldığı büyük Şang-tu şehrini de gördüm, buradaki çadırlı ordugâhın onlardan hiç de aşağı olmadığını söyleyebilirim.

Saraya mensup ne kadar yüksek rütbeli memur, subay, kumandan varsa, hepsi bu konak yerinde, hükümdarla birlikte kalıyor. Bunlar zaten bir hayli sayıda; bir de bunlara hizmetkarları ekleyin. Artık ne kadar kişinin bu geçici konak yerinde hükümdara refakat ettiğini anlarsınız.

Bir şeyi de unutmadan söyliyeyim: Hükümdarın en iyi hekimleri, yardımcıları da bu konak yerinde Kubilay Han'ın yanından ayrılmıyorlar. Hekimbaşısı, yardımcıları, cerrahlar için de özel bir çadır yapılmış.

Kubilay Han bu geçici konak yerinde ilkbahara kadar kalıyor.

Bu çadırlı konak yerinde kaldığı sürece ava gitmeyi de hiç ihmal etmiyor Kubilay Han, Konak yerinin yakınında küçük bir göz var, göle de akan bir ırmak var. Buraları çok seviyor. Sık sık göle ve ırmağın kıyısındaki küçük ormana gidiyor.

Kubilay Han'ın ava meraklı olduğunu söyledim ya; yanındakiler de yani sarayın ileri gelenleri, oğulları kumandanlar hep birlikte büyük sürek avına çıkıyorlar.

Kubilay Han daha çok turna avlamasını seviyor. Özel yetiştirilmiş atmacaları var, onları salıyor, atmacalar da epey ehlileştirilmiş bu işler için, ok gibi fırlıyorlar, tâ uzaktan görüyorlar turnayı. Üzerlerine bir atıldılar mı turnanın işi tamam oluyor.

Kubilay Han'ın yanındakiler de tıpkı hükümdarları gibi ava meraklılar. Onların da kendilerine mahsus yetiştirilmiş av hayvanları, atmacaları var. Ama ne olursa olsun, Kubilay Han'ın atmacaları en üstün.

Kubilay Han kadar av meraklısı bir hükümdar görmedim diyebilirim. Diğer hükümdarlar ve prensler de

ava meraklıdırlar, ama Kubilay Han'ı görmeyenler, onun bir av partisini yakından takip etmeyenler buna inanmazlar.

Hele kendisinin bu sürek avlarından ne derece memnun olduğunu anlatabilmen için iyice tasvir yapmam gerekir. Kısaca O'un bir sürek avında bulunacaksın ve büyük hükümdarın bu sürek avlarından nasıl memnun ve mesut kaldığını göreceksiniz.

Bakın bir önemli nokta da şu,: onu da nakletmeden geçmiyeyim.

Kubilay Han'ın burada kaldığı müddet içinde hiç kimse bu bölgeye yaklaşamaz, ve Kubilay Han'ın sürek avına çıktığı bu zaman içinde de kimse ne bir kuş ne bir hayvan avlıyabilir.

Kubilay Han bu geçici konak yerine gelince zaten kumandanları, muhafızları belirli bir alanı kontrol altına alırlar. Buraya kimseyi sokmazlar, hatta yaklaştırmazlar bile.

Bununla birlikte bu bölgenin dışındaki yerlerde av avlamak serbesttir. Yalnız Tatarlar'da bu kanun var, Hükümdarın bulunduğu yere, kendi yakınları ve saraya mensup kimselerin dışında bir kişi yaklaşamıyor.

Bir de şu kanun önemli; bu kanun da hükümdarın ne büyük bir otoriteye sahip olduğunu gösteriyor.

Kubilay Han için av mevsimi mart ayı ile ekim ayları arasında; işte bu aylar arasında kimse av avlıyamıyor. Hatta ne bir kumandan, ne bir han, ne de saraya mensup bir kişi. Bu aylar içinde ülkede av avlamak sadece Kubilay Han'a ait.

Bu kanuna kimse karşı gelemiyor. Karşı geleni yakaladıkları zaman ağır ceza veriyorlar. Kubilay Han da bu kanunun bilhassa büyük titizlikle tatbik edilmesini istiyor; cezaların ağırlığı da birçok kişiyi ürkütüyor.

Bir şey dikkatimi çekti; Kubilay Han'ın avlamak için yasak ettiği hayvanlar veya kuşlar tesadüfen bile

herhangi bir adama yaklaşsa, veya onu görse bile hayvanın kılına dahi dokunamıyor. Kubilay Han'ın buyruklarına bu kadar itaat ediyorlar.

Kubilay Han, burada geçici konak yerinden gitme zamanı gelince, hemen buyuruyor. Zaten aşağı yukarı ne gün buradan ayrılacağı belli.

Bunun üzerine büyük hazırlık başlıyor. Hizmetkarları uşakları, yanındaki adamları dönüş için hazırlığa girişiyorlar. Gün gelince de Kubilay Han, oğulları, eşleri kumandanları, saraya mensup asiller konak yerinden ayrılıyorlar.

Kubilay Han'ın bu dönüşü de doğrusu parlak oluyor. Bir törenle Han-balık'a dönülüyor.

Kubilay Han bu geçici konak yerine hangi yoldan gelmişse gene o yoldan dönüyor Han-balık'a. Fakat bu sefer daha neşeli, eğlenmiş ve dinlenmiş olarak dönüyor.

Kubilay Han iyi bir av mevsimi geçirirse, bunu iyi bir işaret sayarmış. İşte bu bakımdan da memnun ve mesut dönermiş Han-balık'a.

Şimdi, izin verirseniz size Kubilay Han'ın para işlerini anlatmaya çalışayım.

Han-balık'ta Kubilay Han'ın özel bir darphanesi var. Hani para kesmede veya sikke kesmede epey hünerli de ustaları bulunuyor bu darphanede.

Darphane ile iş bitmiyor sikke kesmede; bunun yanı sıra kimya bilgisi de lâzım.Tatarlar bu işi iyi öğrenmişler. İşin üstesinden büyük ustalıkla geliyorlar doğrusu.

Ben şimdi size Kubilay Han'ın sikke kesme işlerini kısaca anlatacağım. Sonra da zamanı gelince gene bu konuya temas ederim.

Kubilay Han'ın sarayında para uzmanları var. Hem bu işin malî cephesini tedvir ediyorlar, hem de teknik kısımlarını idare ediyorlar.

Kubilay Han'ın para uzmanları bu iş için dut ağacını kullanıyorlar. Dut ağacının kabuğu ile hemen odunu arasında ince bir tabaka var, işte bu tabakayı çıkartıyorlar. İpince ama sağlam bir tabaka elde ediyorlar.

Dut ağacının kabuğu ile odunu arasından çıkarılan bu ince tabaka kağıt gibi bir şeye benziyor. İşte bu ince, ama sağlam tabakayı, bazı kimyevî ameliyelerden geçiriyorlar.

Dut ağacından çıkardıkları tabakayı dümdüz hale getiriyorlar, hatta daha da yumuşatıyorlar. Böylece sağlam, ince ve yumuşak bir nevi kağıt tabaka elde ediliyor.

Sonra bu ince ve yumuşak tabakayı çeşitli büyüklükte kesiyorlar. Ama biçimleri dikdörtgen hepsinin.

Artık dikdörtgen kesilmiş ince-yumuşak kağıtlar, para olmak için hazırdır. Bunun üzerine, uzmanlar kendi hesaplarına göre kestikleri bu dikdörtgen kağıt parçalarını ayırıyorlar, tasnif ediyorlar.

Size bir iki örnek vermek isterim:

Bizim Venedik'te gümüş sikke yerine geçen bir para vardır. İşte bazı paralar bu büyüklükte kesiliyor. Bazı paralar da bundan daha büyük veya daha küçük.

Bir şey daha ilave edeyim. Bu yumuşak, adeta pamuklu bir kumaşa benziyen kağıtları siyaha boyuyorlar. Daha doğrusu kimyevi ameliye sırasında bir madde kullanıyorlar, işte onunla kağıtlar siyaha boyanıyor.

Darphaneyi gezerken buradaki uzmanlarla konuştum:

«İleri bir kimya bilginiz var,» dedim.

«Atalarımızdan öğrendik» Dediler. «Tecrübe ile bu kimyevi ameliyeleri yapıyoruz. Elde ettiğimiz bu usuller zaman zaman değişebilir.»

«Bizim ülkede kullandığımız usullerden epey değişik.»

«Şizin usullerinizi bilmiyoruz. Dut ağacından elde ettiğimiz tabaka için özel olarak büyük itina ile ağaç yetiştiririz.»

«Fakat bu tabakayı pamuklu kumaş yumuşaklığı vermek bir hünerdir doğrusu.»

Sanırım Kubilay Han'ın para uzmanları en iyi bu işi biliyorlar. Ve çok da gizli tutuyorlar bu kimyevi ameliyeyi.

Şimdi gelelim siyaha boyanmış tabakaların nasıl para şekline gelişine:

Çeşitli boylarda kesilen bu ince yumuşak kağıt tabakalar siyaha boyandıktan sonra üzerlerine belirli işaretler konuyor.

Önce Kubilay Han'ın bu iş için tayin ettiği memurlar var. Bunlar sarayın en gözde kişileri. Kubilay Han öyle herkesi bu işe tayin etmiyormuş. Öyle söylediler.

Bu yüksek memurlar Kubilay Han'ın mührünü bu kâğıt paraların üstüne vuruyorlar. Yalnız bu memurlar kâğıt paranın üstüne adlarını ve kendi mühürlerini de vuruyorlar. Ondan sonra Kubilay Han'ın mühürünü en üst orta kısmına basıyorlar.

Kubilay Han'ın mührü kırmızı, daha doğrusu tam al renkte. Bundan sonra artık kağıt paralar tedavüle çıkarılacak hale geliyor.

Bu para, oldukça kıymetli; böyle uzun ameliyelerden geçiyor ve pek de taklit eden yok. Çünkü hükümdar parayı taklit edenlere çok ağır cezalar veriyor.

Bir uzman da bu para ameliyesinin Çin'liler tarafından da kullanıldığını söyledi bana.

Dedi ki:

«Çok eski çağlarda Çinliler bu kimyevi ameliyeyi geliştirmişler, sanıyorum bize de oradan gelmiştir.»

Kubilay Han'ın kırmızı mührünü taşıyan bu paralar çok kıymetli, yani mübadele gücü yüksek. Diyebi-

lirim ki, dünyada en kıymetli hazineleri bile bu kırmızı mühürlü para ile alabilirsiniz.

Kubilay Han'ın bir emri varmış:

Hükümdarın kırmızı mührünü taşıyan paralar ülkenin her yerinde geçerli. Emir böyle. İmparatorluğunun sınırları içinde her yerde bu para geçiyor. Hiç kimse parayı kabul etmemezlik yapamıyor. Cezası çok ağır bu fiilin de.

Yalnız size şunu da ilâve edeyim:

Kubilay Han'ın hükümran olduğu bütün bölgelerde, ülkelerde hemen herkes bu parayı istekle kabul ediyor. Çünkü paranın satın alma gücü yüksek. Dedim ya, dünyanın en kıymetli hazinelerini, incilerini, ipeklerini bu parayla alabilirsiniz.

Bizim ülkemizde altın ve gümüş sikke kullanılır. Oysa bu kâğıt paralar kullanmak daha elverişli. Neden mi?

Önce bizim altın ve gümüş sikkelerden çok hafif. Sonra taşınması da kolay. On onbeş kâğıt parayı bir elinize alın bir bizim en hafif ve küçük gümüş sikkemizi öteki elinize alın ve şöyle bir karşılaştırın.

Göreceksiniz, bizim gümüş sikke daha ağır gelecek. Bu bakımdan, yani hem taşınabilmesindeki kolaylık, hem de satın alma gücündeki yükseklik dolayısıyle bütün halk seve seve Kubilay Han'ın kırmızı mührünü taşıyan parayı kullanıyor.

Zaman zaman dış ülkelerden alış veriş için tüccar geliyor buraya. Çoğu büyük kervan sahibi bu tüccarların. Nice yüklü deve kervanlarıyle Han-balık'a geliyorlar.

Çoğunda kıymetli taşlar var: iri yakutlar, zümrütler, koca koca inciler, daha nice kıymetli taşlar işte. İpekli kumaş, halı vesair gibi imparatorluğun kıymetli mallarıyle alış veriş yapmaya geliyorlar Han-balık'a.

Çoğunun maksatı şu:

Kubilay Han'a en kıymetli mallarından bir iki şey takdim edecekler. Bu bir iki şey de bazan kaç deve yüklü bir kervan oluyor.

Kubılay Han'ın bu iş için yetişmiş uzmanları var. Bu kişiler doğrusu işlerinin ehli insanlar. Bunlar oniki kişi. Sarayın da en gözde kişileri.

Kervan sahipleri törenle Kubilay Han'ın huzuruna çıktıktan sonra takdim edecekleri şeyleri sunuyorlar Eksperler de tüccarın getirdiği malları inceden inceye ölçüp biçip tartıyorlar. Bir kelimeyle mala değer biçiyorlar.

Bu iş nasıl oluyor diye hayret de etmedim değil? Öyle ya çeşit çeşit malların hakiki kıymetlerini nasıl ölçüp biçiyorlar?

Ama asıl anlatmak istediğim bu değil, Kubilay Han'ın kâğıt parasının nasıl bütün ülke tüccarları tarafından istekle kabul edilmesi.

Uzmanlar, mala değer biçtikten sonra kâğıt para ile karşılığını ödüyorlar. Gene saraya mensup bir ileri gelenle bu mevzuda konuşuyorduk. Dedi ki:

«Hangi ülkeden gelirse gelsin hükümdarımıza bir mal satan tüccar, kâğıt paramızı istekle kabul ediyor.»

«Bunun sebebi nedir?» diye sordum.

«Efendim,» diye anlattı. «Ülkemizin neresine giderse gitsin, elindeki bu kâğıt parayla istediği şeyi alabilir, halkımızın kâğıt paramıza büyük itimadı var.»

«Aşağı yukarı yılda ne kadarlık mal alış verişi oluyor? Yani dışarıdan gelen malların değeri ne kadardır?» diye sordum.

«Pek kesin bir rakam yok elimizde ama, Venedik altınıyle 400 bin altını buluyor» dedi.

Yılda bu dört yüz bin altın alış verişi hep bu kâğıt parayla yapılıyormuş.

Kubilay Han her yıl belirli zamanlarda ülkesindeki köylere, şehirlere kasabalara haber salıyor.

«Elinizde ne kadar kıymetli taş varsa, inci, yakut, zümrüt hepsini getiriniz.»

Halk bunun üzerine ellerindeki kıymetli taşları Kubilay Han'a getiriyor, kiminde yakut, kiminde zümrüt bulunuyor, işte hepsini hükümdara teslim ediyor.

Kubilay Han'ın oniki uzmanı var ya, işte onlar halkın getirdiği kıymetli taşları ölçüp biçiyorlar, değerlendiriyorlar, sonra da karşılığında kâğıt para veriyorlar.

«Neden böyle her yıl halkı nelindeki kıymetli taşları Kubilay Han toplar?» diye sordum.

Dediler ki:

«Kubilay Han'ın hazinesi için kıymeli taş lâzım. Hazinemiz dünyanın en kıymetli hazınesi olmalı. İşte bu sebepten ülkedeki kıymetli taşları toplarız.»

Size azıcık da piyasada tedavül edip de eskimiş paraları ne yapıyorlar onu anlatayım.

Pek bizim ülkemizde tatbik edilmeyen bir sistem var burada. Eskiyen, zamanla yıpranan veya yırtılan paraları hiç tedavüle bırakmıyorlar.

Yırtık ve eski para kimin elindeyse hemen Kubilay Han'ın hazinedar başısına başvuruyor.

Elindeki eski ve yırtık parayı hazinedarbaşıya veriyor. O da yenisiyle eski veya yırtık parayı değiştiriyor. Yalnız yüzde üç kadar bir eskime parası alıyor. Yani bir çeşit iskonto ediyor.

Bir husus daha hoşuma gitti doğrusu; bu usüller pek bizim memleketlerde tatbik edilmiyor.

Dileyen kimse eğer ihtiyacı varsa hemen hazineye gidiyor ve ihtiyacı kadar altın veya gümüş alıyor.

Bazı kişiler gümüş veya altın tabak veya kemer yapmak için madene ihtiyaçları olursa, hükümdarın hazinesinden para karşılığı bu madenleri alabiliyorlarmış.

Bir şey daha ilave edeyim. Hükümdar kumandan-

larına, askerlerine hep maaş olarak bu kâğıt parayı veriyor.

Size kısaca Kubilay Han'ın para işlerini anlatmaya çalıştım. Yalnız şunu ifade edeyim ki, hükümdarın malî işleri çok mükemmel, uzmanları para işlerini öyle ustalıkla ayarlamışlar ki, şaşmamak elden gelmiyor.

Sizce şimdi de kısaca idare işlerini anlatmak istiyorum.

Ülke oniki eyalete ayrılmış. Herbir eyaletin başında da Kubilay Han'ın en güvendiği birer vali bulunuyor.

Bu valilerin büyük yetkileri var. Diyebilirim ki, Kubilay Han'ın yetkileri kadar geniş otoriteye sahipler. Meselâ:

1 — İstedikleri yere asker gönderebiliyorlar.

2 — Eğer ihtiyaç duyarlarsa, yahut durum öyle gerektirirse, emirlerindeki koca orduyu bile bir bölgeye sevkedebiliyorlar.

3 — Savaşa girebiliyorlar.

4 — Eyaletlerinde hükümdarın vermiş oldukları kararları tatbik ediyorlar, ve bu kararların icrasını kontrol ediyorlar.

5 — Hükümdarın kararlarından hep bu valiler sorumlu.

Yani sizin anlayacağınız bu oniki vali, Kubilay Han'ın bütün otoritesini onun adına kullanmaya mezun kişiler.

Tabii, siz de takdir edersiniz ki, bu mevkiye gelmek çok güçtür. Onun için bu valiler, hükümdarın en güvendiği ve şimdiye kadar en iyi hizmet etmiş kişileri arasından seçiliyor.

Yalnız şu da var:

Tamen kumandanları sıkı bir elemeye tabi kılınıyormuş, başarılı olanlar içinden eyalet valisi intihap olunuyormuş.

Taltif edilen kumandan veya rütbesi yükseltilen bir kumandan bazı hatalar yaparsa?

Onu da şöyle hallediyorlar.

Aslında vali veya tümen kumandanı en cesur, en dirayetli asker olmalı. Eğer bu vasfını kaybederse, durumu hükümdara iletiyorlar. Hükümdar da durumu inceliyor. Sonra,

«Gördüm ki sen, şöyle şöyle şöyle bir hata yaptın. Bu hatanın sonucu rütbenin indirilmesi gerekiyor.»

diyor.

Bunun üzerine kumandan veya valinin hemen yetkisi elinden alınıyor. Kumandan ise meselа bin kişinin başına getiriyorlar. Veya başka bir göreve tayin ediliyor.

Bunun gibi herhangi bir asker yararlık gösterirse Kubilay Han hemen onu taltif ediyor.

Diyor ki o askere:

«Senin şu işinden veya bu hareketinden dolayı yararlık gösterdiğin anlaşıldı. Bunun için de seni tümen kumandanı tayin ettim.»

Sonra yetkinin işareti olan altın veya gümüş tableti ona veriyor.

Size bu tablet veya tabakların nasıl olduklarını ve kimlere hangi tabletlerin verdiğini anlatmıştım.

Kubilay Han, birini tümen kumandanı yahut eyalet valisi tayin edince ona, çok kıymetli hediyeler de veriyor. Böylece iyi ve dürüst çalışanlara örnek olun demeye getiriyor.

Kubilay Han'ın oniki kişilik kuruluna Tay deniyor.

Yani kendisine en yakın olan oniki valiye. Tay, en yüksek kurul demek. Çünkü bu oniki kişinin üstünde sadece Kubilay Han'ın yetkisi bulunuyor. Hükümdardan sonra da yetki bakımından bu oniki kisi geliyor.

Bu oniki kişiden sonra diğer bir oniki kişiye hükümdar genis yetkiler vermiş. Bu oniki kişiyi de otuz-

dört bölgeye ayrılmış ülkenn herbir bölgesinin başına getirmis.

Bu oniki kumandanın da çok geniş yetkileri var. Fakat ne olursa olsun, en yüksek kuruldaki oniki kişinin yetkilerine sahip değil bu kumandanlar.

İşte ülke böyle otuzdört bölgeye ayrılmış, ve anlattığ:m şekilde idare ediliyor.

Şimdi bu yüksek yetkili memurların neler yaptıklarını ve nasıl yaşadıklarını anlatayım.

Bu oniki kumandanın Han-balık'ta bir sarayı var.

Bu sarayda herbir idareci için bir kıs:m ayrılmış. Aynı zamanda, herbir bölge için bir de hâkim tayin edilmiş. Bu bölgenin işlerini görmek için de yeteri kadar memur bulunuyor.

Bütün bu idareci kadrosu için kocaman sarayda ayrı ayrı daireler yapılmış. Büyük geniş odalar ayrılmış. Gerek hakim, gerekse maiyetindeki memurlar, kendi bölgelerinin işlerini buradan tedvir ediyorlar.

Her bölgenin hakimi ve yüksek rütbeli memurları gerektiği zaman, o bölgede oturacak ve işleri görecek ikinci derecede memurlar seçiyorlar. Yalnız eyalet valilerine danışmadan hiç bir kişiyi tayin edemezler.

Tabii söylemeye gerek yok sanırım; bütün bu tayinler yapıl:rken Kubilay Han'a durumu anlatmak onun rızasını almak şart.

Eyalet valilerini, veya oniki en yüksek yetkili kurulun veya onun maiyetindeki hakim ve memurların bir görevi de vergileri toplamak, toplanan vergileri kontrol etmektir.

Kubilay Han, her bir valiye nekadar vergi toplanacağını zaten önceden buyurmuştur. Onlar yanlarındaki memurlar eliyle gerekli vergiyi toplarlar.

Bu eyalet valileri ile bölge hakimlerinin bir vazifesi de devlet harcamalarının nasıl yap:ldığını kontrol etmektir. Bu önemli görev için kendilerine ayrıca özel

bir yetki verilmiştir ki, bu yetki özel bir tabletle ifade edilir.

Gene hatırlatayım, yetki tabletlerinin nasıl olduklarını daha önceleri anlatmıştım.

Yalnız burada şunu da ilave edeyim:

Eyalet valileri tamamiyle sivil işleri görürler. Mesela vergi toplar ve harcamaları kontrol ederler.

Onlardan başka askerî harcamaları katiyen kontrol edemezler. Bu nevî masraflar sadece tümen kumandanının yetkisindedir.

Gerek Tay, gerek en yüksek kurul üzerinde sadece dediğim gibi Kubilay Han'ın otoritesi vardır. Yalnız kumandanlardan teşekkül etmiş yüksek kurul, diğer sivil memurlardan teşekkül etmiş, yüksek kuruldan daha itibarlıdır.

Ülkedeki idarî taksimatı ileride size tafsilâtıyle anlatacağım.

Bunun için burada sizlere imparatorluktaki posta teşkilâtının nasıl işlediğinden bahsetmek istiyorum.

Han-balık imparatorluğun merkezi: bunu önce de söylemiştim. Birçok yol, daha doğrusu bölge ve eyaletlere giden anayollar hep Han-balık'tan geçiyor.

Yani, Han-balık bir güneş halinde, merkez de yollar bu merkezden çıkıp ülkenin en ücra köşelerine kadar dalga dalga yayılıyor.

Her ana yolun bir adı var. Bu ana yolun adı, uzandığı gittiği bölgenin adını taşıyor. Şimdi posta tatarlarının nasıl çalıştıklarını anlatayım.

Hükümdarın postacılarından biri yola koyuldu mu, ancak otuz kilometre kadar gidiyor atıyla. Sonra bir at değiştirme yeri veya konağına geliyor. Yani en çok postacılar, 30 kilometre kadar yol alıyorlar atla.

Yamp, diyorlar bu at değiştirme yerlerine. Bizim dilimizdeki karşılığı: «At değiştirme yerleri.»

Bu yerlerde ayrıca postacılar oturmak, yemek ye-

mek gerektiği zaman uyumak için rahat odalar ve yerler de bulunuyorlar.

Kubilay Han, özellikle posta işlerine çok önem veriyor. Hele postacıların en seri vasıtalarla haberleri, mektupları yerlerine ulaştırmasını istiyor, bilhassa buna da itina gösteriyor.

Bu konaklama yerlerinde küçük hanlar yapılmış. Atlar için ayrı yerleri var, yampların. Bizim memlekette rastlanan hanların bir eşi işte. Odaları var, alt katta da yemek yenecek büyük bir salonu var.

Yol boyunca, daha doğrusu her 30 veya kırk kilometrede yapılmış bu hanlarda ayrıca yüksek rütbeli memurlar, yabancı misafirler için de özel yerler ayrılmıştır.

Mesela bir yabancı elçi hükümdarı ziyaret ediyor. Han-balık'a varıncaya kadar yol boyundaki bu hanlarda konaklar, buralarda ağırlanır.

Bu arada komşu ülke krallarından veya hükümdar larından biri de Kubilay Han'ı ziyaret ediyorsa, ona daha büyük itina gösterilir. İşte bu gibi kıymetli misafirler için konaklama yerlerinde, veya hanlarda ayrı odalar döşenmiştir.

İpekli kumaşlarla kaplıdır bu odalar; büyük muhteşem birer yatak odaları vardır, krallar veya hükümdarlar için. Sonra hükümdarların kralların maiyetindekiler için de ayrı ayrı odalar daima hazır bulundurulur.

Biz gene dönelim postacılara.

Postacılar bu konaklama yerlerine gelince hemen at değiştirirler. Atları yorulmuştur, bunun için konaklama yerlerinde daima bakımlı, yola hazır bekletilen atlar bulundurulur.

Kubilay Han'ın posta işlerine ne kadar önem verdiğini bir misalle anlatmak yerinde olur. Bu postacıların her türlü ihtiyaçları temin edilmiştir ve dediklerine

göre, bir handa en az üçyüz hatta dörtyüz at bulunuyormuş.

Bir de postacıların çok acele bir haberi uzak bir yere ulaştırmak zorunda olduğunu düşünün. O zaman, atlı postacılar hiç durmamacasına yollarına devam ediyorlar. Yalnız bu konaklama yerlerinde durup azıcık dinleniyorlar, ve atlarını değiştiriyorlar.

Bütün bu anlattıklarım, imparatorluğun anayolları üzerinde yapılmış hanlar için. Tabii daha kenar ve uzak bölgelerde bu kadar sık, yani kırk kilometrede bir han bulunmuyor.

Bir de imparatorluğun kıyı köşe yerleri var; az sayıda halkın yaşadığı yerler gibi. Kubilay Han, dedim ya, posta işlerine çok önem veren bir hükümdar. Böyle yerleri de ihmal etmemiş ve kasabalara daha tenha yerlere giden yollar üzerinde bile hanlar yaptırtmış.

Kasaba yolları üzerinde yapılan hanlar anayol üzerindeki hanlar kadar büyük değil, tabii. Bu hanlarda da odalar var ama küçük, sonra belki elli veya altmış kilometrede bir hana rastlıyorsunuz.

Böylece Kubilay Han'ın adamları yahut başka bir deyimle atlı postacıları, imparatorluğun hemen her yerine zamanında mektup veya haber mesaj götürüyorlar.

Kubilay Han'ın sarayına mensup yüksek rütbeli bir memur posta teşkilâtını şöyle anlattı:

«Hükümdarımız bu işe çok önem verir, herhalde yolda bunu görmüşsünüzdür. Bu iş için en az ikiyüz bin at her an hizmete hazır haldedir.»

Düşünün bir kere, bu ikiyüz bin at için konaklama yerlerinde veya hanlarda ne genişlikte ahır bulundurmak lâzım. Size bir de bu iş için en azından onbin kişi gerekiyor desem inanır mısınız?

Burada bir nokta koyup, şu kısmı anlatmak istiyorum.

Peki ama bunca ordu ve teşkilâtın yanısıra bir de sadece posta teşkilâtı için en az onbin kişi lâzımsa, bu kadar insanı nasıl buluyor idare?

Daha doğrusu bura nüfusu yetiyor mu bütün bu işlere?

Yetiyor ya; nasıl olduğunu söyliyeyim de siz de şaşın.

Ülkedeki budistler, Müslümanlar en az sekiz dokuz hatta on kadın alıyorlar. Eğer onlara bakmaya güçleri yetişebiliyorsa, ondan fazla da kadın alan var.

Bu yüzden her bir budistin veya müslümanın çok sayıda çocuğu oluyor. Öyle aile gördüm ki, bir evde otuz çocuk vardı. Bu elbette çok kadın almaktan ileri geliyor.

Oysa biz tek kadınla evleniriz. Eğer kadının da çocuğu olmazsa, hayatının sonuna kadar o erkek çocuksuz kalmaya mahkum olur.

Onun için bizim nüfusumuz onlar kadar değil ve hızlı da artmıyor. Sonra bir de şu var; yedikleri yalın basit yemekler. Pirinç, tahıl falan gibi. Bunları da ülkede bol olarak yetiştiriyorlar.

Diyebilirim ki, ülkede ekilebilir olup da boş kalan bir karış toprak bile yok. Hepsini, verimli ve ekilebilir bütün toprakları ekip biçmişler.

Onun için de mahsül çok iyi, nüfus artışına rağmen iyi mahsül elde ettikleri için açlık meselesini iyice halletmişler.

Yedikleri de şöyle:

Tahılı, alıp suda haşlıyorlar. İçine süt, ve et parçaları koyuyorlar, bir güzel pişiyor, sonra da yiyorlar.

Bir de bizde pasta gibi hamur işleri var ya; işte onun gibi hamurumsu şeyleri de seviyorlar. Hemen her sofrada bunlardan bulunduruyorlar.

Çok nefis çayırlara sahip oldukları için hayvan üretimi de çok. Bu bakımdan, bu kadar nüfusu olan bir

ülkenin elbette geniş teşkilâtı da olacak ve hizmet görülmesi için hiç de adam sıkıntısı çekmiyecek.

Şimdi gene konumuza dönelim.

Bu arada posta teşkilâtını da anlatırken size elle nasıl mektup veya mesaj taşındığını da nakledeyim.

Atlı olmayan postacılar da var. Ama bunların en çok koştukları mesafe dört kilometre kadar. Zaten koşan postacılar için hemen her dört veya beş kilometre de bir istasyonlar yapılmış.

Bu istasyonlarda her zaman hazır vaziyette bekliyen postacılar var. Bu postacılar, istasyonda haber getiren postacıyı bekliyor, kulaklar kirişte, hazır halde.

Uzaktan postacının geldiğini gören gözcü, hemen haber veriyor içeri:

«Yaya bir postacı geliyor!»

Nöbet kimdeyse o hemen istasyondan dışarı fırlıyor, gelen postacıyı bekliyor. Yaya postacılar büyük ve geniş bir kemer taşıyorlar. Mesajları ve mektupları bu kemerde saklıyorlar. Üzerlerinde başka da bir ağırlık yok.

Gürültü ede ede, istasyona yaklaşıyorlar; diğer postacılar bu gürültünün veya bağırışın ne anlama geldiğini biliyor zaten. Ses işitir işitmez, hemen nöbetçi dışarı fırlıyor.

Postacı, kemerinden mektup veya mesajları çıkarıp arkadaşına veriyor, o da hemen başlıyor koşmaya.

Bu yaya posta teşkilâtı da çok mükemmel işliyor doğrusu. En az atlı posta teşkilâtı kadar muntazam ve zamanında mektupları mesajları ulaştırıyor.

Bu dört veya beş kilometrede bir kurulmuş istasyonlar var ya; işte oralarda mutlaka birer memur bubulunuyor. Her yaya postacının geliş ve gidişinde mektupları, haberleri mesajları kayıt ediyor. Postacının geliş ve gidiş saatlerini yazıyor.

Bu hemen bütün istasyonlarda mecburî imiş. Yani

kim geldi, kim gitti ve neler getirdi götürdü, bunlar mutlaka kayıt ediliyormuş.

Bunların yanı sıra her bölgede müfettişler de bulunuyor. Bu müfettişlerin görevi, zaman zaman bölgeyi kontrol etmek ve kayıtları gözden geçirmek. Zaman zaman dedim ama siz bakmayın ona, her ay bölgelerindeki konaklama yerlerini, istasyonları teftiş etmek zorundalarmış.

Müfettişler bölgelerindeki istasyonları kontrol edip yaya postacıların zamanında gelip gitmediğini de kontrol ediyorlar. Böylece hata veya ihmali olanlara ceza veriliyor.

Hükümdar dediğim gibi, posta teşkilâtına çok önem veriyor, bunun için de bu gibi han veya konaklama yerleri veya istasyonlardan vergi almıyor. Hatta zaman zaman onları taltif ediyor.

Gelelim atlı posta teşkilâtına gene.

Şimdi sizlere Büyük hükümdar Kubilay Han'ın bu atlı posta teşkilâtını nasıl kurduğunu anlatacağım.

Önce şöyle bir plan yapılıyor:

Böyle bir istasyona hangi şehir yakındır? Posta teşkilâtı için kaç atlı burada bulunmak gerekir?

Bundan sonra memurlar, mesafeleri ölçüp nerelerde konaklama yerleri veya istasyonlar kurulacağını hesaplarlar. Sonra bu plan çerçevesi içinde konaklama yerleriyle istasyonlar kurulur.

Şehir idarecileri de konaklama yerleriyle istasyonların kurulmasında yardımcı olurlar. Hatta yardımcı olmak zorunda imişler. Böylece idareciler hangi kasaba ve köyden veya hangi büyük şehirden neler temin edeceklerini hesaplarlar.

Şehirlerin bir vazifesi daha var. At ve gerekli ihtiyaç maddelerini temin etmek. Bunlar vergiden muaf imiş, yani yaya veya atlı postacılara verilen şeyler vergiden muafmış. Bu işi de şu şekilde halletmişler:

Eğer herhangi bir kimse bir at veya onun değerine eşit değerde vergi vermek zorunda ise hükümete, onun yerine atıyle postacılık yapıyormuş, Yani hükümdara vergi vermek yerine bir süre posta teşkilâtında çalışıyormuş.

Konaklama yerlerinde devamlı üçyüz veya dörtyüz atın bulundurulması güç imiş. Bunun için bir ay nöbetle ikiyüz kadar at konaklama yerinde hep hazır bekletiliyormuş, geri kalan atlar ise besiye çekiliyormuş. Sonra öteki ay içinde münavebe ile değiştiriliyormuş bu atlar.

Ya yol üzerinde bir göl veya nehir varsa, ne olacak?

Bu durumu da şöyle halletmişler:

Göl veya nehir hangi şehre yakınsa, o şehrin idarecisi mutlaka göl veya nehir kıyısındaki bir istasyonda hazır kayık bulundurmak zorunda imiş. Yaya veya atlı postacılar için belirli yerlerdeki kayıkları hazır bulundurmak, tıpkı istasyonda at bulundurmak gibi aynı şartlara bağlı. Yani böyle bir külfete giren kişilerin bazı istifadeleri oluyor. Meselâ vergi vermiyorlar, yahut hükümdar zaman zaman onları para ile taltif ediyor.

Eğer yol üstünde bir çöl varsa, ve bu çöl de bir günde geçilebiliyorsa, çöle en yakın şehir veya kasaba hazır devriye gezdirmek zorunda imiş. Yalnız çöle yakın olan bu şehrin veya kasaba veya köyün yüklendiği bu külfetin bir kısmı hükümdar tarafından karşılanıyor.

Posta teşkilâtının bu kadar mükemmel işlediği başka bir ülke var mıdır bilmem? Hele ayaklanma, veya bir başkaldırma halinde bu atlı postacılar veya habercilerin yaptığı işe şaşmamak elden gelmiyor.

Bir bölgede ayaklanma olur veya bir eyalet valisi hükümdara çok önemli bir mesaj yollayacaksa, işte o

zaman atlı haberci, günde en az 250 kilometre yol alıyor.

Ne durmak, ne soluk almak...

Günde 250 kilometre yol alarak haberi hükümdara ulaştırıyor ya, meseledir bu doğrusu.

Bir günde ikiyüz elli, hatta üçyüz kilometre yolun nasıl alındığını da kısaca bahsedeyim.

Çok önemli ve çok acele yetiştirilmesi gerekli bir haber taşıyana postacı, yahut artık bu gibi kişilere haberci diyorlar, yanında hükümdarın yetkisini belirten bir tablet de taşıyor. Bu tableti gören herkes ona yol vermek yahut ona yardım etmek zorunda.

Bazan hadisenin önemine göre iki haberci aynı zamanda yola çıkıyor. Mesajları bellerindeki büyük ve geniş kemere bir güzel saklıyorlar. Sonra dört nala yola koyuluyorlar.

Bu gibi çok önemli mesaj taşıyan habercilerin yanlarında bir de boru bulunuyor. Evet, birer boru taşıyorlar bellerinde. O da şu işe yarıyor.

Hiç vakit kaybetmek yok; saniyeleri bile kıymetli; konaklama yerine gelirken yaklaşınca hemen boruyla «Biz geliyoruz» diye haber veriyorlar.

Boru sesini duyan adamlar atları hemen hazırlıyorlar. Ve haberciler, atların yanına varır varmaz soluk dahi almadan hemen hazır bekleyen atlara atlayıp yollarına devam ediyorlar.

İşte böyle bir günde üçyüz hatta çok zaman dörtyüz kilometre yol alıyorlar haberciler. Ama bu istisnaî durumlarda oluyormuş.

Geceleyin yol almak zorunda kalan haberciler ise gündüz olduğu gibi hızlı at süremiyorlar. Yalnız zamanından daha önce hedefe varan bir haberciyi hükümdar bizzat taltif ediyormuş.

Şimdi de sizlere imparatorun iyi kalpliliğinden söz edeyim.

Kubilay Han tanıdığım bildiğim hükümdarların içinde en âlicenabı.

Evet, doğrudur. Çünkü bütün düşüncesi tebasına yardım etmek, onların dertlerini halletmek, daima onlara yardımcı olmak.

Koca hükümdar, büyük imparator Kubilay Han hep bunu düşünüyor, hep bu düşünceyle mahmul. İster inanın ister inanmayın, bu böyle.

Bütün hedefi, diyebilirim ki, tebasının mesut yaşaması, refah içinde günlerini geçirmesini sağlamaktır. Bunun için neler yapıyor, sizlere kısaca anlatmaya çalışayım.

Zaman zaman adamlarını gönderiyor, bölgelerde yaşayan halkın nelere ihtiyacı var, sıkıntıları nelerdir hepsini tesbit ettiriyor.

Hele yıllık mahsülle ve hayvancılıktaki gelişmelerle çok yakından ilgileniyor Kubilay Han. Gene anlattılar:

«Kubilay Han öyle cömert ve iyi bir hükümdardır ki, bir çiftçinin veya bir köyün o yıl iyi mahsül almadığını öğrenirse, ya vergi miktarını indirir, yahut ona kendi hazinesinden yardım eder.»

Yazın genellikle bu gibi yardıma koşarmış. Halk yaz aylarında ne ister, tohum ister, yahut malî yardım ister. İşte bütün bunları fakir halkına vermeye ve temin etmeye çalışırmış.

Kışın ise en önemli üzerinde durduğu, hayvanların soğuktan telef olup olmaması imiş.

Büyük hükümdar, bir köydeki hayvanların veya her hangi bir çiftçinin hayvanlarının soğuktan veya vebadan öldüğünü öğrenirse hemen ilgilenirmiş. Hatta zaman zaman kendi sürüsünden bile hayvan verirmiş tebasına.

Bu anlattıklarım, büyük hükümdarın ne kadar iyi kalpli ve alicenap olduğunu şöyle bir anlatıyor.

Tabiatta afet mi yok, insanlara zarar verecek?

Neler neler, insanları zarara sokar; mesela yıldırım düşmesi.

Dedim ya, büyük hükümdar çok iyi kalpli, eli açık bir insandır, diye.

Tebasına ait bir sürüye yıldırım isabet etse de sürü mahvolsa, Kubilay Han, bunu duyarsa hemen o adamın yardımına koşarmış.

Yalnız dediler ki, Büyük hükümdar, bir tüccarın malı fırtınadan bozulur yahut yıldırım düşmesiyle kullanılmaz hale gelirse, asla o tüccarın yardımına koşmaz.

Merak etmiştim, «Peki neden yardım etmez?» diye sordum.

«Çünkü, bir tüccarın malına yıldırım isabet eder de o malı bozarsa, Kubilay Han, o kimsenin kötülük yaptığına inanır ve bunun için de ona yardım etmez.»

Hatta kendisine hediye getiren bir tüccarın malına yıldırım çarpsa, kervandaki bir iki deve yükü telef olsa, o kervanı olduğu gibi reddedermiş.

Sebebi de şu:

«O adam lânetli bir insan. Malının bir kısmı bozuldu, Allahın lâneti üzerindedir. Böyle lânetli bir malı hazineme sokmam.»

Kubilay Han'ın halkın selâmeti için neler düşündüğünün bir örneğini daha vereyim.

Gerek yolcular, gerek yabancılar yollarını şaşırmasınlar diye yollara hep işaret koyuyor.

Diyeceksiniz ki bu bir hükümdar işi değil, ama yapıyor işte. Bakın nasıl halka ve yolculara yardımcı olmak istiyor.

Yol boyunca belirli yerlere ağaç diktiriyor. Ağaçların cinsi veya dikilme tarzından yolun hangi istikâmette gittiği anlaşılıyor. Bu emri öyle katiyetle vermiş ve tatbik edilmesini istemiş ki, Halk, bunu biliyor ve

harfi harfine büyük hükümdarın emrine uymaya çalışıyor.

Eğer yol çöl gibi boş ve çorak bir araziden geçiyorsa ve buraya da ağaç dikmek pek mümkün değilse, Kubilay Han böyle arazide de yolcuların yollarını şaşırmaması için işaret konulmasını buyurmuş.

Bu işlere çok önem veriyor Kubilay Han. Hatta bunun için bazı kişileri vazifelendirmiş. Onların görevleri de zaman zaman yollardaki işaretleri veya ağaçları kontrol etmek. Eğer bir tarafta aksaklık falan varsa hemen adamlarına haber veriyor, onlar da düzeltiyorlar.

Şunu da ilave edeyim de bu konuyu keseyim.

Kahinlerinden bazısı hükümdara şöyle demiş:

«Kim bir ağaç diker veya yetiştirirse, uzun yaşayacaktır.»

Bunun üzerine büyük hükümdar, ülkesinde ağaç yetiştirmekle ömrünün uzun olacağına inanıyormuş.

Şimdi Katay bölgesinde halkın ne içtiğini ve içkiyi nasıl yaptığını anlatayım.

Kataylılar bir nevi şarap içiyorlar. Şarabı da pirinçten yapıyorlar. Şarabı hazırlarken içine öyle nefis otlar koyuyorlar ki, bu kadar lezzetli şarabı hiç bir yerde içmediğimi itiraf edeyim.

İnsan bu şarabı içer içmez, içine alev alev bir sıcaklık düşüyor. Sonra rengi de öyle berrak ki...

Söz Katay bölgesine gelmişken şunu da anlatmadan geçmiyeyim.

Katay bölgesinde topraktan siyah parlak bir ağaç çıkıyor. Daha doğrusu ağaca benzer bir şey çıkarıyorlar toprak altından. Artık siyah taş mı desem, ne desem bilmiyorum. Yalnız bütün Katay bölgesinde çok bulunuyor bu siyah taş.

Bu parlak ve siyah taşı ateşe atın, öyle parlak a-

levle yanıyor ki, göz kamaştırıyor adeta. Sonra odundan da çok sıcaklık veriyor.

Bu siyah taşın bir özelliği de şu:

Akşamleyin bu siyah taştan ateş yakıyorsunuz, o bir güzel yanıyor, ısıtıyor etrafı, ama sabahleyin uyandığınız zaman bile o siyah taşın içten içe yandığını görüyorsunuz.

Katay bölgesinde nüfus çok yoğun. Yukarıda anlattığım siyah taştan ziyade halk odun yakıyor ama pek başa çıkılmıyor odun yakarak. Çünkü Katay bölgesinde hemen her kasaba ve köyde hamam var. Bu bölgenin insanları haftada en az üç kere hamama gitmeyi itiyat edinmişler.

Hamam demek devamlı ısıtılan yer demektir bir bakıma. Bunun için odun lâzım; işte bu bakımdan Kataylılar bazan siyah parlak taşı kullanıyorlar.

Söz gelmişken ilave edeyim;

Bir Kataylı'nın evinde mutlaka iyi kötü bir hamam var. Hele yüksek görevde bulunan bir kişiyse evdeki hamam fevkalade güzel. Yoksa şöyle böyle bir aile ise, hamam da gelirine kesesine göre. Fakat her evde bir hamam var.

Kışın imkân bulursa bir Kataylı her gün yıkanıyor. Hamam aynı zamanda eve sıcaklık da veriyor, işte bu yüzden Kataylılar odun yerine bu siyah ve parlak taşı kullanmayı tercih ediyorlar.

Sordum, bir yaşlı Kataylı'ya:

«Bu parlak siyah taşı toprak altından çıkartıyorsunuz ama ucuz mu bari?»

Yaşlı Kataylı başını salladı:

«Odundan daha ucuza geliyor bize.» dedi.

«Peki çevreniz hep orman; ağaçlık, yemyeşil her taraf, nasıl olur da odun pahalı olur?»

Yaşlı Kataylı, bunun üzerine dedi ki:

«Belki haklısınız ama bizde odun çok kullanıldı-

ğı için pahalı. Oysa bu siyah taş ucuz, çünkü toprak altından kolayca çıkartılıyor. O bakımdan ucuz.»

Yaşlı Kataylı'nın belki hakkı var; çünkü hem siyah ve parlak taş ucuz, hem de odunun yerini tutuyor, hatta ondan daha fazla sıcaklık veriyor.

Biz gene Kubilay Han'ın iyi kalpliliğine, âlicenaplığına dönelim.

Hasatın iyi gittiğini, mahsûlün iyi olduğunu duyunca Kubilay Han, hemen emir buyurur. Buna göre, mahsûl bol ve ucuzsa bir miktarını kendi özel depolarında stok eder. Maksadı şu:

Zaman gelir, herhangi bir kimse elindeki mahsülü tüketir, veya tohumluk bulamaz olur, bunu işiten hükümdar hemen o kişiye yardıma koşar.

Muhtaç vatandaşına yardıma koşmak da şöyle oluyor:

Kubilay Han, hasat mevsiminde bol mahsülü stok edince bunun bir kısmını kendi ihtiyacı için kullanıyor, tüketiyor, bir kısmını da ihtiyaç zamanı için saklıyor.

Duyup öğreniyor ki, bir aile şu veya bu sebepten yoksul düştü, yiyecek ekmeği bile yok. Hemen, hazinesinden o aileye yardıma koşturuyor; Asıl maksat tabii muhtaç düşmüş insanlara yardım etmek.

Büyük hükümdar insan saadetine çok önem veriyor. Bunu yaparken de kimseyi kırmamaya, kimsenin hakkını yememeye gayret ediyor hani.

Bu arada şunu da belirteyim. Stok tahılı, pirinci öyle güzel muhafaza ediyorlar ki, uzun zaman tahıla ve pirince hiç bir şey olmuyor.

Kubilay Han özellikle halkının aç kalmamasına çok dikkat ediyor. Dediğim gibi, mahsulün ucuz ve bol zamanında parayla satın alıp stok yapıyor, sonra kıt ve pahalılandığı zaman ihtiyacı olana hibe ediyor.

Şimdi sizlere hükümdarın Han-balık'taki yoksullara nasıl yardım ettiğini anlatayım.

Kubilay Han, Han-balık'ta yaşayan bir ailenin şu veya bu sebeble yoksul kaldığını öğrenir. Yalnız bu ailenin namuslu ve dürüst olması gerekir. Yoksa iyi şöhreti olmayan ahlâksız kişileri asla himaye etmiyor. Büyük Hükümdar.

İşte dediğim gibi, dürüst namuslu bir ailenin aç kaldığını, yoksullaştığını öğrenince nasıl yardıma koşuyor?

Olur ya, insan hastalık veya yaşlılık sebebiyle çalışamayacak duruma da düşebilir. Bu gibi aileler isterse sekiz on çocuklu olsun; hemen Kubilay Han onlara yardım eder.

Hükümdarın hazinesine bakan, O'nun adına harcamaları idare eden kişiler vardır Han-balık'ta. İşte yoksul düşenler veya işsiz kalanlar hükümdarın hazinesindeki memurlara giderler. Bu gibi memurlar zaten hükümdarın sarayında otururlar, görevleri de hazineyi görüp gözetmektir.

İşte bu gibi memurlara giden yoksul ve işsizler ellerindeki vesikayı onlara verirler. Bu vesika kendilerinin yoksul veya işsiz çalışamıyacak halde olduğunu göstermektedir.

Memurlar bunun üzerine, gerekli yardımı yoksul veya işsiz çalışamıyacak kimselere yaparlar. Bu yardımlar daha çok aynîdir. Aynî yardım da şöyle olur:

Muhtaç kişiye elbise yapması için kumaş verilir. Bu kumaş pamuklu veya gerektiğinde ipekli olur. Yoksul kimse bu kumaşı alır ve hükümdarın adına iş yapan yani çalışan terzilere götürür. Bu terziler haftada bir gün, bu gibi kimselere, yani yoksullara o kumaştan parasız elbise dikmek zorundadırlar.

Askerleri için kumaşı da aşağı yukarı bu biçimde temin eder büyük hükümdar.

Büyük şehirlerde hükümdar için zaman zaman kumaş dokunur. Zaman zaman kumaş dokunur derken şu-

nu kastettim. Belirli zamanlarda kumaş dokuyan atelyeler, Kubilay Han'ın askerleri için kumaş dokur, bunun için de para almazlar. Bu bir nevi askerlere hükümdarın ordusuna, yardım etmek anlamına gelir.

Bu ülkede bir garip şey daha var:

Sadaka isteyen oldu mu müthiş kızıyorlarmış. Bu eski bir Tatar geleneği imiş. Eski Tatar geleneğine göre, dilenciye katiyen sadaka verilmezmiş.

Bu gelenek nereden geliyor? Bilmem ama budistlerin inançlarından geldiğini ifade edebilirim. Budistler dilenen kişilere çok kızarlar. Kapılarına biri gelip de dilendi mi hemen:

«Derhal defol buradan.» diye haykırıyorlar. «Eğer Allah seni sevseydi, Allah beni sevdiği kadar seni sevseydi, az çok malın mülkün olurdu, Allah sana mal mülk ihsan ederdi.»

Sonradan bu gelenek değişmiş, ve içlerinde bir kısmının taptığı Tanrı için sadaka vermenin iyi olacağı kanaati yayılmış.

İşte bu kanaat, eski geleneği bozmuş. Hele son zamanlarda, artık kimse yoksullara sadaka verilmez sözüne aldırmaz olmuş.

Bir zamanlar budistlere uyarak tıpkı onlar gibi kapıyı çalan yoksulu eli boş döndürmek artık kötü bir hareket olarak düşünülmekte ve bugün kim birinin kapısını çalıp bir dilim ekmek istese hemen onun yardımına koşulmaktadır.

Kubilay Han'ın yoksullara yardım elini uzatmasından sonra da hali vakti yerinde olan kişiler ellerinden geldiğince yoksullara yardım ediyorlarmış.

Şimdi sizlere azıcık da falcıların kâhinlerin neler yaptıklarını, nasıl kehanette bulunduklarını anlatayım.

Han-balık'ta aşağı yukarı beş bin kâhin ve falcı

var. Daha doğrusu bu rakamı Han-balık'taki bir yüksek rütbeli memur söyledi. Bu beş bin kâhin veya diğer bir deyimle falcı sadece budist değil; Müslümanı var, Hrıstiyanı var; herkes kendi dinine göre yıldız falına bakıyor. Gökyüzünü gözlüyor.

Bu kâhinler bütün yıl yıldıza bakıyorlar. Hem de gün gün, saat saat hatta dakika dakika. Öyle garip ve bizim bildiğimiz usullerin dışında yıldız falına bakıyorlar ki, neler yaptıklarını bir türlü anlıyamıyorum.

Bu kâhinlerin işi bu zaten: Yıldızlara veya aya bakmak. Hatta güneşe bile bakanlar var. Böylece güneşi, ayı, yıldızları onların hareketlerini takip ederek ileride neler olabileceğini tahmin etmeye çalışıyorlar.

Her yıl Müslüman, Hristiyan ve Budist kâhinler, bir yerde toplanıyorlar. Bütün yıl içinde yıldızlara, aya, ve güneşe bakarak buldukları şeyleri müzakere ediyorlar.

Bu müzakereleri bir hayli sürüyor. Uzun uzun tartışıyorlar, konuşuyorlar. O yılın hangi ayında hangi gününde büyük hakana veya halka veya imparatorluğa neler olabilecek onları tesbite uğraşıyorlar.

Bunda ne kadar başarılı olduklarını bir kâhine sordum:

«Yıldızları ayı ve güneşi bütün yıl, gün be gün takip ediyorsunuz. Neler buluyorsunuz?» diye sordum.

Budist kâhin ciddi ciddi anlattı:

«Her saat ayı ve yıldızları takip ederiz. Onların kendilerine göre bir yolu vardır.»

«Nasıl takip ediyorsunuz bu yıldızların yollarını?»

«Bizim atalarımızdan kalma bazı usullerimiz vardır.»

«Doğrusu çok ilgi çekici, değil mi?»

Budist rahip-ki aslında kâhin dediğim kişi bir rahip idi - gayet ciddi karşılık verdi:

«Biz gözümüzü gökyüzünden ayırmayız. Onları bir

kitapta toplarız. Yani bulduklarımızı takip edebildiklerimizi. Sonra işin bir muhasebesini yaparız. Böylece, ayın hangi günü bizim için uğurlu olacak, Büyük hükümdarımız hangi gün ve saatte bir işe girişecek hep bildiririz kendisine.»

Doğrusu merak çekici bir durum.

«Peki ne gibi şeyler söylüyorsunuz?» diye sordum.

«Mesela hangi gün büyük bir fırtına çıkacak, ortalığı kasıp kavuracak.»

«Demek daha çok gökyüzü olaylarını takip ediyorsunuz?»

«Evet. Yahut büyük bir kasırga çıkacak, seller köyleri kasabaları basacak, halk ve evler sular altında kalacak.»

«Ya, zelzeleyi de önceden bildirebilir misiniz?»

«Elbette. Gökyüzünü, yıldızları, güneşi iyi takip ederseniz siz de zelzelenin ne zamanlar olacağanı iyi bilebilirsiniz.»

İşte böyle aziz okuyucularım. Bu ülkede bizim memlekette pek rastlanmayan işler oluyor. Kâhinler yıldıza bakıyorlar, önceden nelerin olabileceğini tahmin edip bir deftere yazıyorlar hepsini.

Bu deftere, takvim, diyorlar. İsteyen parayla satın alıyor. İleride ay be ay, gün be gün neler olacağını öğreniyor. Yalnız şunu da belirteyim ki, Allah ın takdiri hepsini değiştirebilir. Yani fırtına kuvvetli hasar da yapar, şöyle bir zarar da verebilir. Böyle diyorlar kâhinler. Halk da onlara inanmış.

Bu beşbin kâhinin zaman zaman çıkardığı takvim, başta hükümdar olmak üzere halk tarafından büyük ilgi ile karşılanıyor. Yıldıza bakma ilmi çok ilerlemiş bu ülkede; neler neler yazılmıyor bu takvimlerde.

Bir de şu var:

Bu takvimleri yazıp hazırlayan ve çıkaran kâhinler arasında gizli bir rekâbet oluyormuş.

Halk bilhassa Büyük Hükümdar, hangi takvimdeki olaylar tahminler daha doğru çıkarsa ona rağbet ediyormuş. Bu bakımdan aralarında gizli bir çekişme de sürüp gidiyormuş.

Kâhinlerin gökyüzünü, yıldızları, ayı ve güneşi takip ederken kullandıkları usuller de bir hayli acayip.

Adeta bu işleri bir sanat haline getirmişler. Bu sanattan da öyle gurur duyuyorlar ki, anlatamam sizlere.

Bu kâhinlerin bir başka vazifeleri daha var ki, bize oldukça acayip geliyor. Bakın onu da size anlatayım.

Bir tüccar bir işe girecek, yahut bir iş için mesela bir mal alış verişi için, uzak bir yere gidecek. Hemen bir kâhine koşuyor. Ne gibi bir seyahate çıkacağını neler yapmak istediğini anlatıyor ona.

Kahin de onun yıldız falına bakıyor. Eğer tacirin yıldız falı iyi çıkarsa, kalkıp iş için seyahate çıkıyor adam. Yoksa kahinin dedikleri iyi çıkmazsa tacir seyahate çıkmıyor.

Bu en basit bir misal. Bunun yanı sıra neler neler soruyor kahine tacir.

Bir iş gezisine çıkacak olan yahut bir ticarî teşebbüse girişecek olan bir kimse kâhine gidiyor ve doğduğu günü ve saati söylüyor.

Bunun üzerine kâhin, o kimsenin yıldız falına bakıyor. Bura halkı kâhinlerin söyleyeceği, şeylere öylesine inanıyor ki... Şu gün şuraya gidebilirsin, çünkü yıldızın o gün senin için iyi şeyler söylüyor, dedi mi bir kâhin, o adam yalnız o gün o işi yapıyor.

Yani, herhangi bir iş adamı, bir tüccar, kâhinlerle danışmadan hiç bir işe kalkışmıyor.

Gelelim takvimlerine. Bir yılı oniki aya bölmüşler. Her bir ay, bir hayvan ile temsil ediliyor.

İlk ay, aslan, ikincisi öküz, üçüncüsü canavar, dördüncüsü ay köpek, falan diye gidiyor.

Biri, herhangi birine:

«Sen ne zaman doğdun?» diye sordu mu, o şöyle diyor:

«Aslan ayında doğdum, şu gün ve saatte dünyaya geldim. Ayın durumu şöyle idi.»

Böylece kâhin, tüccarın yıldız falına bakarken onun seyahati boyunca ne gibi olaylarla karşılaşacağını ve işlerinin nasıl gideceğini söylüyor.

Takvim de her yıl aynı biçimde devrî olarak devam ediyor. Yani, bir oniki ay bittikten sonra gene aslan ayı geliyor.

Bazan bir yıldız o kişinin işlerini aksatacak şekilde yolunu kesiyor. Yani, adamın yıldızının önüne kımi zaman bir engel çıkıyor. Mesela falan yıldız.

İşte o zaman kâhin, o adama:

«Yıldızının önünde hafif bir karanlık görünüyor. Onun için o işi falan zamanda yap, yahut yapma.» diyor.

Bunun üzerine o kimse mesela bir tacir, önceden tasarladığı teşebbüse girişmek istemiyor. Yahut zamanını beklemeyi tercih ediyor.

Kısaca şunu belirtmek istiyorum: Halk kâhinlerinin ve falcıların hemen hepsi rahip, veya din adamı. Halk dediklerinden bir adım bile dışarı çıkmıyor.

Kahinlerin söyledikleri şeylere çok inançları var, dedim. Bir şehirden başka bir şehre gidecek olsalar bile gene bir din adamına gidip, seyahatlerinin nasıl olacağını soruyorlar.

Bir rahip anlattı. Rahip de aslında kâhinlerden biri.

«Bir kimse bize sormadan şurdan şuraya gitmez.

Biz o kişinin yıldızına bakarız, başına neler gelecek söyleriz.»

«Nasıl olur bu?» diye sordum.

«Yolda başına bir iş gelecek, veya bir tüccar mal yüklü kervanla bir şehre gidecek. Biz onun falına bakarız, yani yıldızına bakarız. Yolda haydutlar tarafından soyulup soyulmayacağını söyleriz.»

Gerçekten, tüccar, sadece işinin iyi veya kötü gideceğini öğrenmek için kâhinlere başvurmuyor; üstelik yolda başına bir felaket gelecek mi gelmiyecek mi onu da öğrenmek için rahiplere yıldız falı baktırıyor.

Kataylılar'ın budist olduğunu daha önce söylemiştim. Yalnız Kataylılar dinlerine çok bağlı; her evde özel bir oda var, bu odanın duvarında bir tasvir asılı.

Bu tasvir onların taptıkları Allah'ı ve cenneti dile getiriyor. Bir de büyük bir tablet veya düz tabağa benzer bir şey bulunuyor.

Kataylılar her sabah bu duvardaki tasvire yaklaşıp önünde hürmetle eğiliyorlar. Sonra elleri yukarıda ona ibadet ediyorlar.

Dua etmeleri veya ibadet etmeleri de şöyle; dişlerini üç kere şöyle bir gıcırdatıyorlar, sonra başlarını eğip Allah'ın uzun ömür vermesini diliyorlar.

Sıhhat ve para diliyorlar, bir de bunun yanı sıra akıl ve anlayış ihsan etmesini istiyorlar. Başka bir şey diledikleri yok.

Bu büyük tasvirin altında ikinci bir tasvir var: Adı Natigay.

Natigay, yeryüzünde Kataylılar'a doğru yol gösteren Allah.

Yeryüzünde olan şeylerin Allah'ı belki bize anlamsız gelecek ama, size daha iyi açıklıyayım.

Natigay, yeryüzünde olan herşeyin, dünyada bulunan herhangi bir şeyin yaratıcısı, işte Kataylılar, yeryüzünde olan bir şeyin ihsan edilmesi için bir istekte

bulununca, Natigay'a dua ediyorlar.

Mesela, biri iyi bir karı vermesini, iyi ve itaatli bir çocuk sahibi olmasını isterse, hemen Natigay'ın önünde diz çöküyor, dişlerini üç kere gıcırdatıyor, ellerini yukarı kaldırıp, dua ediyor.

Bilgi, ilim...

Bu konularda diyebilirim ki, dünyada herhangi bir milletten çok daha ileri gitmişler.

Hemen her konuda derin bilgi ve tecrübe sahibi rahipler; Sosyal hareketleri ve davranışları da mükemmel. Bunun sebeblerinden biri şu:

Zamanlarının çoğunu okumaya, öğrenmeye araştırmaya hasretmişler. Bu bakımdan ilimde çok ileriler. Hatta ilimin hemen her dalında ileri durumdalar diyebilirim.

Kendilerini ilme adadıkları için de mütevazı insanlar. Daima öğrenmek istiyorlar.

Birbirlerine de daima saygılı davranıyorlar. Yolda bir tanıdıklarına rastlayınca eğilip saygıyla selâm veriyorlar. Konuşmaları da kibarca; parlak canlı ve neşeli bir yüzle birbirlerini selâmladıktan sonra yumuşak ve alçak bir sesle konuşuyorlar.

Evdeki hayatları da öyle ya; sakin, gürültüsüz, kavgasız hep neşeli ve güler yüzlü olmaya çalışıyorlar. Birbirlerini kırmadan evde konuşuyorlar.

Esas gayeleri şudur:

En iyi biçimde ruhlarını doyurmak, ve bedenlerinin ihtiyacı olan şeyleri temin etmek.

Yaşayışlarına göre en iyi besin neyse onu temin edip yiyorlar. Bundan başka ruhlarının da temiz kalmasına özellikle dikkat ediyorlar.

Onlara göre ruh ölümsüzdür. Bu bakımdan, temiz bir ruh hep temiz kalacaktır.

Bir beden fanidir, diyorlar. Beden fanidir ama ruh ölümsüzdür.

Ve bir insan ölünce onun ruhu başka bir bedene geçer. Bunun içindir ki, eğer bir kimse iyi bir hayat sürer, faziletli yaşarsa ruhu da iyi kalır; iyi faziletli ruh, sahibi olan beden ölse bile yine iyi bir ruh olarak başkasının bedenine geçer ve orada mesut olur.

İşte özet olarak böyle düşünüyorlar. İnançları böyle

Ailede büyüklere karşı büyük saygı var. Küçükler anne ve babalarına daima hürmet ediyorlar. ve bu hürmeti de isteyerek yerine getiriyorlar. İtaat küçükler için en mukaddes bir vazife sayılıyor.

Eğer bir çocuk anne ve babasının dediklerini yerine getirmezse veya onların istediği gibi hareket etmeyip ebeveynini üzerse anne-babası çocuğu doğru hükümetin tayin ettiği bir mürebbiyeye götürüyor.

Bu mürebbiyenin görevi, çocuğa gerektiği zaman bir ceza vermek; tabii önce çocuğu ve tarafları dinliyor, eğer kusur ve hata çocukta ise ona ceza veriyor. Yoksa anne ve baba çocuğu o yola itmişlerse, o zaman çocuğa ceza vermiyor.

Bu mürebbiyenin bir başka görevi de anne ve babayı da dolaylı biçimde kontrol altına almak. O da şöyle oluyor:

Eğer anne babayla çocuklar arasında ciddi bir uçurum meydana gelmişse ve çocuklar ebeveynini dinlemiyorsa o zaman kusurun kimde, hangi tarafta olduğu araştırılıyor. Yani sadece çocuğa ceza verilmiyor, kusurlu iyi terbiye vermemiş anne ve babaya da ceza veriliyor.

Ceza verilmek akla gelmişken şunu da araya sıkıştırayım:

Burada, herhangi bir kimse bir suçtan dolayı cezaya çarptırılırsa veya hapse atılırsa, suçlunun bir yan-

dan da nefsini doğru yola sevkini sağlamak için ceza evlerinde türlü usüller denenir.

Bazan Kubilay Han, bu nevi suçluları affeder. Bu her zaman olmaz ama ara sıra büyük hükümdar suçluları affedermiş. Bir rahip büyük hükümdarın hemen her üç yılda bir bazı suçluları affettiğini söyledi. Bu adeta bir gelenek haline gelmiş.

Yalnız şunu da ekliyeyim. Bazı suçlarda mahkum olmuş suçlular, büyük hakanın ihsanıyle affedilseler bile, yahut cezalarını çekip bitirseler bile, çenelerine bir işaret yapılıyor.

Kızgın demirle bir nevi dağlıyorlar suçluların çenelerini, bir işaret koyuyorlar. Böylece suçlular çenelerindeki dağlanmış gibi duran işaretten tanınıyor.

Kubilay Han en çok kumar oynamaya kızıyormuş. Rahipler dediler ki:

«Büyük hükümdarımız, daha çok kumar oyununu yasaklamıştır. Özellikle kumara çok kızar.»

«Peki neden en çok kumar oynamaya kızar?» diye sordum.

«Bir kere sanıyoruz ki ülkemizde kumar oynamak diğer ülkelerden daha çok yaygındır. Sonra bu kötü alışkanlığın önüne geçmek lâzım.»

«Bunu nereden biliyorsunuz?»

«Biz halkımızın kumara karşı düşkün olduğunu biliyoruz. Bütün gayemiz kumar alışkanlığını azaltmaktır.»

«Bunun için ne gibi tedbirler alıyorsunuz?»

«Önce Büyük Hükümdarımız, kumarı hiç sevmediği için şiddetle yasaklamıştır. Sonra bir yandan zorla ve cezayla, bir yandan telkinle kumarın kötülüğünü anlatıyoruz.»

Bana, rahipler ve Han-balık'taki bazı kişiler Büyük Hükümdarın kumara karşı şiddetle mücadele ettiğini anlattı. Onlara göre Kubilay Han dermiş ki:

«Sizin bütün malınız mülkünüz, benimdir. Kumar oynamakla benim malım ve mülkümle kumar oynamış oluyorsunuz.»

Bu düşüncenin ne derece doğru olduğunu bilmem ama, Kubilay Han, kumar oynayanları yakalatırsa aynı zamanda kumar oynayanların malını mülkünü de elinden alırmış. Yani sizin anlayacağınız müsadere edermiş.

Burada bana şöyle dediler:

«Kubilay Han, herhangi bir kimsenin malını mülkünü elinden almak, müsadere etmek için böyle bir bahane uyduracak insan değildir. Bu bakımdan ciddî olarak, kendisinin kumarı hiç sevmediğine inanabilirsiniz.»

Tabii buna inanmak ister insan ama oldukça da güçtür hani; yalnız Kubilay Han'ı görüp tanıdıktan sonra ben de şuna inandım ki hükümdar, başkalarının malını mülkünü müsadere etmek için böyle bir bahane ileri sürecek karakterde değildir.

Şimdi sizlere halkın Kubilay Han'ın huzurunda nasıl davrandıklarını anlatayım.

Halk ve asiller büyük hükümdarın huzuruna bazı protokola uygun olarak çıkar.

İlkin saraydan en az altıyüz metre ötede bulunan bir kimse hükümdarın huzuruna çıkarken nasıl büyük hürmet gösterecekse, onun gibi hürmet göstermeye başlar.

Büyük saygıyle eğilir, sanki bambaşka bir insandır artık o; hareketleri jestleri ağırdır, sakindir. Ne gürültü, ne patırdı, hükümdarın huzuruna çıkacak kimse sakin O'nu göreceği anı bekler.

İşte, saraya en az altıyüz metre ileriden hürmet başlar. Hükümdar tarafından bizzat davet edilmiş asil-

ler veya halktan herhangi bir kişi, saraya yaklaşır; sonra da muhafızlar tarafından dış kapıdan içeri alınır.

Sarayın daha dış kapısından itibaren iç avlusu, bile tertemizdir. Yerlerde en ufak bir çöp bile yoktur. Bunun için ziyaretçiler çok dikkatli olurlar. Hiç kimseyi incitmeden, yerleri kirletmeden ilerlerler.

Artık ziyaretçi hükümdarın huzuruna çıkmak için Saray'ın büyük holüne gelmiştir.

Burada asiller yanlarında hizmetkarlarıyle hole geçer. Hizmetkarlarıyle dedim, çünkü asillerin hizmetkârları yanlarında birer hokka gibi bir şey taşırlar. Bu hokka gibi şeylerin ne işe yaradıkları da epey acayip hani.

Hükümdarın huzuruna çıkmak isteyen asiller, kazara yere tükküreceği tutarsa, işte bu hokkalara tükürmek zorundadır. Onun için hizmetkarlar yanlarında böyle bir hokka taşırlar.

Bu hokkanın yanında daha neler getirirler ziyaretçiler: Beyaz birer terlik getirmek zorundadırlar.

Çünkü, hükümdarın kabul salonu öylesine temiz ve yerlerde altın ve ipek işlemeli nice kıymetli halı vardır ki, bunlar kirlenmesin diye, ziyaretçiler, yanlarında getirdikleri beyaz terlikleri giyer, ayakkabılarını, muhafızlara bırakırlar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PEKİN'DEN BENGAL'E

Sanıyorum ki sizlere Han-balık'ı bir hayli geniş anlattım. Şimdi Han-balık dışındaki yerleri, bu yerlerin nasıl olduklarını anlatsam.

Han-balık'tan çıkalım, Katay'ın içlerine doğru şöyle bir uzanalım. Ülkenin büyüklüğünü o zaman daha iyi öğreneceksiniz.

Bir şey ilâve etmeyi uygun buldum. Büyük hükümdar Kubilay Han, bana büyük bir vazife vermişti. Batı-ya gidecek ve hükümdarın dileklerini onlara anlatacaktım. Bir çeşit Kubilay Han'ın elçisi olacaktım.

Bu bakımdan Han-balık'tan çıktıktan ve yola koyulduktan sonra nice ilgi çekici yer gördüm. Bunları anlatsam sizler de başımdan neler geçtiğini öğrenirsiniz.

Kolay demeyin; Han-balık'tan yola koyulduktan sonra dört ay sürdü seyahatimiz. Nece olaylar geçti başımızdan, nice iyi ve kötü yerler gördük.

Bu dört aylık seyahat boyunca giderken ve Han-balık'a dönerken neler gördüğümü, hepsini anlatacağım.

Han-balık'tan yola çıktıktan sonra şöyle böyle

yirmi kilometre kadar ötede, büyük bir nehire varırsınız. Adı, Pulisanghin'dir. Okyanusa akar. Çok büyük ve geniş bir nehir olduğu için üzerinde kavıklar falan gider gelir; yani tüccar bu nehir yoluyla malını taşır.

Bu büyük ve geniş nehir üstünde muhkem bir taş köprü var. Dünyada pek çok yer gezdim, birçok şehir ve ülke gördüm. Böylesine güzel ve mükemmel bir taş köprü görmedim.

Neden mi? Size nedenini anlatayım da bakın.

Taş köprünün uzunluğu 90 metre, genişliği de 9 metre kadar. Yani sekiz on atlı yanyana bu köprüden rahatça geçebilir. Gördüğüm kadarıyle köprü gri mermerden yapılmış.

Köprü hafif yay gibi, kavisli; her iki tarafında taş daha doğrusu mermerden basık bir duvar var. Kavisin tam orta yerinde her iki yanda da birer kolon yükseliyor.

Gerek köprünün kavisi, gerek mermer kolonlar görülecek bir şey doğrusu. Sonra şunu da ilave edeyim; kolon da geçenlerin düşmemesi için yapılmış olan duvar da nefis gri mermerden be üstü de oymalı.

Bu mermer köprüyü geçip batıya doğru elli kilometre kadar giderseniz, bahçelik, bağlık yeşillikler içın de birbirinden güzel evler görürsünüz.

Bu evlerin çoğu handır; onları geçince de güzel bir şehire varırsınız: Ço-çau.

Bu bir ticaret ve sanayi şehridir. Aynı zamanda çok sayıda da budist manastırı var. Ayrıca nefis ipekli kumaşlar dokuyorlar; ayrıca çok güzel altın işlemeler de yapılıyor burada.

Dediğim gibi, Ço-çau hem ticaret hem de sanayi merkezi. Bunun yanı sıra gelen tüccarlar için temiz ve güzel hanlar var şehirde.

Şehirden çıktıktan sonra iki kilometre kadar gider-

seniz yolun çatal biçiminde ikiye ayrıldığını görürsünüz.

Yolun biri batıya, diğeri ise güney doğuya gider. Güney doğuya giden yol Manzi bölgesinden geçer.

Batıya giden yol ise Katay'dan geçer ve Taviyuan-fu'ya ulaşır. Yol boyunca birbirinden güzel şehirler görürsünüz. Şehirlerin çoğu ticaret ve iş merkezleridir. Aynı zamanda pek çok kasabanın yakınında büyük bağlar vardır.

Bu bağlardan üretilen üzümlerden nefis şarap yapılır.

Şehirler arasındaki arazi de karış karış ekilmiştir adeta. Bundan başka da önemli olarak kayda değer bir şey yok. Bütün bu bölge halkı çok medeni doğrusu. Sonra, şehirler birbirine çok yakın. Bu yüzden yolda gidip gelen taşıtlar bir hayli.

Şehirlerden mal alıp diğerine götürenler, mal satmak isteyenler, öylesine yoğun bir trafik meydana getiriyor ki... Bir de bu sanayi ve ticaret merkezi olan şehirlerde sık sık fuarlar kuruluyor. Fuar dediğim de şu; belirli zamanlarda büyük pazarlar kuruluyor, komşu şehirlerden bu pazarlara satmak için mal getiriyorlar.

Batıya giden yolun hemen sonunda büyük bir şehir var: Ak-balık.

Bu bölge, Büyük hükümdarın av sahasının hemen son sınırını teşkil ediyor. Bu avlanma sınırı içinde kimse avlanmaya cesaret edemez. Çünkü buraları tamamen Kubilay Han'ın avlanma sınırı içinde.

Bir de saraya mensup asil bir kimseyseniz o zaman bu bölgede avlanabilirsiniz. Bununla birlikte Kubilay Han'ın bu bölgeye avlanmak için hemen hemen geldiği görülmemiş.

Bunun için bütün bu güzel arazi, hele avlanmak için kısmen bakılmış olan yerler zamanla bozulmuş,

yabani hayvanlar doldurmuş buraları.

Kataylı bir rehberim vardı, anlattı:

«Bir zamanlar buralarda sadece az sayıda av hayvanı yaşıyordu. Çünkü Hükümdar veya asiller sık sık buraya gelir avlanırlardı.

«Peki şimdi neden avlanmaya gelmiyorlar?»

Benim bu sorum üzerine rehberim başını salladı:

«Efendim, aslında bu bölge Büyük Hükümdarımızın avlanmak için sevdiği yerlerden biridir.»

«Peki neden eskiden geliyordu da şimdi gelmez oldu?»

«Son zamanlarda nedense buraları ihmal etti, hiç avlanmaya gelmiyor.»

«Bunun zararı oluyor tabii değil mi?»

«Elbette. Çünkü bir zamanlar bölgede av hayvanı var demiştim ama çoğu zararlı hayvanlardı. Bugün ise ekinlerimize zarar veren hayvanlar türedi buralarda.»

«Mesela ne gibi zararlı hayvan?»

«Hükümdarımızın gelmediği zamanlar buralarda tavşan bollaşır. Tavşanlar da bura ekinlerine çok zarar veriyor.»

«O zaman ne yapıyorsunuz?»

Rehberim sonunda anlattı:

«Efendim, bir defa daha olmuştu. Tavşanlar ekinlerimizi zarar verecek hale gelince, bu defa ne yapacağımızı şaşırdık ve hükümdarımızı davet ettik.»

«Peki hükümdar geldi mi?»

«Evet. Maiyeti ile geldi, ve büyük bir çay töreni düzenlendi. Böylece kısa zamanda ekinlere zarar veren yabanı av hayvanlarının kökünü de kazıdık.»

Doğrusu ilgi çekici bir şey, dedim. Öyle ya, yıllarca bizzat kendi avlanma bölgesi olan yere gelmiyor sonra maiyetiyle gelip burada türemiş ne kadar zararlı hayvan varsa hepsini yok ediyor.

Ak-balık'tan yola koyulduktan on gün kadar sonra bir ülkeye varırsınız. Tay-yuan-fu. Bu ülkenin başşehrinin adı da Tay-yuan-fu'dur.

Büyük ve zengin bir şehir burası doğrusu. Ticaret ve sanayi merkezi. Özellikle silâh imalâtında başta gelen şehirlerden biri kabul ediliyor.

Şehrin dolaylarında da çok büyük üzüm bağları var. Dediklerine göre, Tay-yuan-fu'nun şarapları ünlüymüş, bu civarda çok aranıyormuş.

Zaten, sorup soruşturduğum zaman da bunu öğrendim: Bu bölgede sadece Tay-yuan-fu'da şarap yapılıyor, diğer bölge ve şehirlerde de şarap yapıyorlar ama çok az miktarda. Asıl ticaret için, yani satmak ve pazar için en bol miktarda şarap bu şehirde yapılıyor.

Nefis şaraplarından başka ipeklileriyle de ünlü bir şehir Tay-yuan-fu.

Şehrin civarında çok sayıda dut ağacı gördüm. Bu dut ağaçlarında ipek böceği yetiştiriyorlar. Bu bakımdan Tay-yuan-fu' ipek üretmede de bu bölgenin sayılı şehirlerinden biri haline gelmiş.

Tay-yuan-fu şehrini gezip görmüştük artık; bir sabah batıya doğru yola koyulduk. Yedi gün gittik, büyücek bir şehire vardık: Ping-yang-fu.

Bu şehir de bölgenin sayılı ticaret ve sanayi merkezlerinden biri; Tay-yuan-fu kadar büyük değil fakat güzel ve geniş evler, bağlar var. Şehrin dolaylarında Tay-yuan-fu'daki gibi dut ağaçlarına rastladık.

Ping-yang-fu, yabancı tüccar için büyük bir pazar. Diğer bölgelerden veya ülkelerden gelen tüccar burada daha çok sanayi mallarını alıyor; ipekli kumaşlar elbiseler, süslü kakmalı silâhlar, nefis Çin işi porselenler...

Şehir yol üstünde olduğu için kısa zamanda gelişmiş genişlemiş büyümüş; adeta bu bölgenin belli başlı bir ticaret merkezi haline gelmiş.

Ping-yang-fu şehrine iki günlük mesafede yol üstünde büyük bir kale var. Kalenin adı Kayçu.

Kale, bundan bir zaman önce Altın Kral tarafından yaptırılmış. Altın Kral bu kaleyi yaptıran hükümdarın lakabı. Kalede muhteşem bir hol var, holde de geçmişte ülkeyi yönetmiş kralların yağlı boya tabloları asılı.

Doğrusu bu holü görünce hoşuma gitti. İnsan geçmişte ülkeyi yönetmiş hükümdarların resimlerini gördüğü zaman onlara gösterilen vefa karşısında duygulanıyor.

İzin verirseniz şimdi size kısaca Altın Kraldan söz edeyim.

Altın Kral, güçlü bir hükümdarmış. Çok da âdilmiş. Bu kaledeki güzel ve muhteşem sarayda haremiyle birlikte yaşıyormuş. Sarayında öyle bir sıkı nizam kurmuş ki, pek az kimse sarayın özel dairesine girebilirmiş.

Haremi de bir hali genişmiş. Yani birbirinden güzel yüzlerce odalık bulunuyormuş. Bir zevki de şu imiş; küçük bir zafer arabası varmış Altın Kral'ın; ve bazan sarayın avlusunda bu zafer arabasıyle dolaşırmış. Tabiî yanında hareminden güzel kızlarla birlikte.

Güzel odalıklarla düşüp kalkmayı severmiş, fakat ülkesini de iyi ve adilâne yönetirmiş.

Burada tanıştığım bir ihtiyar bana şu hikâyeyi anlattı, ben de sizlere nakledeyim.

Altın Kral'ın hükümran olduğu topraklar fazla büyük değil, aslında Ung Han'a bağlı Altın Kral. Fakat nedense bir türlü geçinemezmiş Ung Han ile ve zaman zaman da başkaldırmak sevdasına kapılırmış.

İşte hikâye de böyle başlıyor:

Günlerden bir gün, Altın Kral iyiden iyiye kendi başına buyruk hareket etmeye başlar. Bu da Ung Han'ın kulağına gider. Ung Han, kendisine tâbi bir kralın

basına buvruk hareket ettiğini duyunca da çok kızar, hemen adamlarını çağırır:

«Bu Altın Kral'ın yaptıkları fazla geldi artık. Buna bir son vermek lâzım.» der.

Muhafızlarından biri cevap verir:

«Ne yapmamızı istiyorsunuz hükümdarım?»

«Bu Altın Kral'a iyi bir ders vermek ister. Benimle alay ediyor adeta. Benim buyruklarımı hiçe sayıyor.»

Adamlarından biri şöyle konuşur:

«İsterseniz emir verin, en güvendiğim yedi adamım var, bir oyunla O'nu alt edelim.»

Ung Han sorar merakla:

«Nasıl bir oyun?»

«Yedi adamımı Altın Kral'a göndereceğim, zamanla onun itimadını kazanacaklar bu adamlarımız, sonra bir oyunla O'nu ele geçirip, buraya getirecekler.»

Ung Han'ın bu fikir hoşuna gider:

«Hemen adamlarını gönder,» diye buyurur.

Ung Han'ın yedi adamı, yola koyulur, Altın Kral'a varıp hizmetine girmek istediğini söyler.

Altın kral iyi karşılar bu yedi adamı, kabul eder.

Gel zaman git zaman, bu yedi adam, öylesine Altın Kral'a kendilerini sevdirir ki, Altın Kral onlar olmadan bir yere gitmez bir iş yapmaz olur.

Bir karar mı verilecek, çağırır yedi adamını:

«Şu iş için ne dersiniz?» diye sorar.

Yahut bir sürek avı düzenleyecek:

«Şu gün bir sürek avına çıksak nasıl olur?» diye sorar.

Yani sizin anlayacağınız, onlarsız bir yere adım bile atmaz.

Oysa bu yedi hainin neler düşündüğünü, neler tasarladığını bir bilse, hemen o anda kafalarını uçurur ama nereden bilsin.

Günler ayları kovalar. Bu arada bu yedi hain Altın Kral'ın muhafızlarının olmadığı bir anı bekler durur. Muhafızlarının olmadığı Altın Kral'ın tek başına olduğu bir zaman O'nu kıstırıp hemen hükümdarları Ung Han'a götürecekler; işte hep bu anı beklerler.

Bir gün Altın Kral bir av partisi düzenler. Hemen bu adamları çağırır:

«Haydi hazır olun,» der. «Bir sürek avı düzenledim.»

Yedi hain, hemen kafa kafaya karar verir:

«Artık zamanı geldi. Bu sürek avında bir fırsatını bulup bu Altın Kralı hükümdarımıza götürelim.»

Plan hazırlarlar, beklemeye başlarlar.

Altın Kral maiyetiyle birlikte ava çıkar, bu yedi hain de beraber tabii. Giderler, ormana dalarlar, av avlarlar. Herkes neşeli tam dönecekler; hainler bakarlar ki bir ara Altın Kral yalnız.

Hemen kılıçlarını çeker önünü keserler:

«Bak, eğer bir hareket yaparsan, kendini ölmüş bil.»

Kral şaşırır:

«Ne demek istiyorsunuz? Her halde şaka yapıyorsunuz?»

«Hayır, şaka falan değil. Kendini ölmüş bil kımıldama.»

Altın Kral, adamların sesinin tonundan ciddi olduklarını anlar, kıpırdamaz. Bir yandan da konuşur:

«Bu yaptıklarınızdan bir şey anlamıyorum. Bana ne yapmayı düşünüyorsunuz dostlarım?»

Hainlerden biri hemen Kralın yanına gider, silâhlarını alır, ellerini bağlar:

«Seni hükümdarımız Ung Han'a götüreceğiz.»

Altın Kral büsbütün şaşırır buna:

«Ung Han'a mı götüreceksiniz? Peki ama niye?»

«Sen bir zamanlar bizim hükümdarımıza karşı

gelmek istedin, ona saygısızlık ettin, kötü davrandın.»
Altın Kral şaşırır:
«Ama nasıl olur, siz yanılıyorsunuz?»
Yedi hain kralı ata bir güzel bağlarlar:
«Haydi, adamların gelmeden buradan uzaklaşmak zorundayız.»
Altın Kral büyük bir üzüntüyle söylenir:
«Yazıklar olsun sizlere. Size sarayımda iş verdim, sizlere itimat ettim, iltifât ettim. Bu mu bana yaptığınız karşılık?»
Hainler bu sözlere aldırmazlar bile:
«Haydi çok konuşma da yorulma.» diye tersler-ler .
Ung Han, Altın Kral'ı karşısında görünce pek sevinir:
«Nihayet istediğim oldu, seni böyle kıskıvrak ele geçirdim.» der.
Altın Kral sorar:
«Bütün bunların sebebi nedir?»
Ung Han anlatır:
«Bir zamanlar bana karşı gelmek istedin. Baş kaldırdın. Benimle alay ettin.»
Altın Kral bir şey söylemez buna, öylece durur.
«İşte onun için sana ceza verdireceğim» der Ung Han. Sonra buyurur:
«Bu adamı alın, hayvan bakıcısı yapın. Benim öküzlerime sığırlarıma bakacak.»
Altın Kral'ı alıp götürürler.
Böylece iki yıl Altın Kral Ung Han'ın sığırlarına bakar onun hayvan bakıcısı olur. Bu arada kaçmasın diye de çok sıkı muhafaza ederler.
İki yıl Altın Kral en ağır işlerde çalıştırılır. Böylece Ung Han'a baş kaldıranın yahut kafa tutmanın bir tür kefaretini öder.
Ung Han da onu en adî ve süflî işlerde çalıştırta-

rak her zaman kendisinin üstün olduğunu hatırlatır. Demek ister ki:

«Ben hükümdarım, sen de bana tâbi bir kişisin. Ben ne istersem o olur.»

İki yıl sonunda bir gün Ung Han Altın Kralı huzuruna çağırtır:

«Şimdi anladın mı kendinin hiç bir şey olmadığını?»

Altın Kral başını önüne eğer:

«Büyük hükümdar, ben eskiden beri senin üstün bir otorite olduğunu kabul ederdim, hep de böyle söylerdim.»

«Peki neden bana kafa tutmak istedin?»

Altın Kral şu karşılığı verir:

«Yer yüzünde sana baş kaldıracak bir kişi olabilir mi? Böyle bir şeyi aklımdan dahi geçiremem.»

Ung Han bunun üzerine:

«Demek kendinin ne olduğunu anladın. Onun icin de seni affettim.» der.

Derken, Altın Kral'ı maiyetindeki muhafızlarla birlikte ülkesine gönderir.

Altın Kral da bundan sonra tâbi olduğu hükümdara baş kaldırmamaya söz verir.

Hikâye burada bitiyor. Biz de yolumuza devam edelim.

Kaleden yola çıkar ve batıya doğru 30 kilometre kadar giderseniz zengin ağaçlı, yemyeşil büyük bir nehirin gürül gürül aktığı bir düzlüğe varırsınız.

Bu nehrin adı Kara-moran'dır. Nehir o kadar geniş ve derindir ki, köprü kurup geçmek güç olduğu için belirli yerlerinde taşıtlarla karşıdan karşıya geçilir.

Nehrin her iki yakasında zengin münbit araziler uzanır gider. Her iki yakada da büyük şehirler, kasaba-

lar vardır. Kara-moran nehri de okyanusa akar zaten; her bakımdan bu bölgeye zenginlik getirir.

Şehirlerin çoğu ticaret merkezidir. Çok alış veriş olur, yabancı tüccar buralara mal alıp satmaya gelir. Hele ipekli kumaşları çok ünlüdür. Birçok pazarlarda bura ipeklileri aranır.

Belli başlı şehirleri dolaşıyordum, çok kıymetli taşlarla bezenmiş silâhlar, süs eşyası gördüm. Hele ipekli kumaşların nefisliği... Gezip gördüğüm şehirlerde çok az böyle ipeklilere rastladım.

Nehrin her iki yakasındaki şehirlerde birbirinden güzel şeyler var. Sim ve altın işlemeli kumaşlar, ipek halılar, ağır şark kumaşları.

Bir de nefis bastonlar gördüm çoğunlukla bu şehirlerde. Öyle nefis kamış bastonlar var ki; sonra bu şehirlerde nehirden çıkarılan kamışlarla neler yapmıyorlar, neler. Kamışların kimi çok kalın, kimi ipince, ama hepsi düzgün.

Nehrin civarında ne kadar da çok kuş yaşıyor; görülecek şey doğrusu. Cins cins kuşlar uçuşup duruyor; hatta her şehirde ayrı cins kuşa rastladım.

İktisat bakımından şunu ilâve edeyim: Malî durumu iyi parası kıymetli, sağlam. Bizim Venedik parasıyle şöyle bir karşılaştırdım da oradan biliyorum. Bizim bir Venedik altını ile burada üç altın değiştiriliyor.

Nehrin batı yakasına geçip yola koyulduk, gene.

İki gün gittik, büyük bir şehre vardık: Ho-çung-fu.

Güzel bir şehir doğrusu. Halkı, bütün Kataylılar gibi budist. Şehir de bu bölgenin öteki şehirlerine benziyor: önemli bir ticaret ve sanayi merkezi.

Bura şehirlerinin özelliklerinden biri de şu: Hemen nereye gitsen birbirinden güzel ve nefis ipekli kumaşlara rastlıyorsunuz. Kimi de öyle ince dokunmuş ki,

tülbent gibi adeta. Hem de simle dokunmuş bazısı.

Bunun yanı sıra kumaş çeşitleri arasında bir de ince ipekliye benzer kumaşları sayabilirim. Müslin, opal gibi tülbente benzer kumaşlar da bu şehirde çok ünlü.

Zaten bu şehrin özelliği de bu; ince ipekli kumaşlar, nefis sim ve altın işlemeli elbiseler.

Ho-çung-fu'dan yola çıkıp da batıya doğru sekiz gün at koşturursanız Si-ngan-fu şehrine ulaşırsınız.

Size şimdi azıcık buradan bahsedeyim.

Önce şunu belirtmek yerinde olur. Bu şehre varıncaya kadar nice güzel manzaralı yerlerden geçersiniz. Meyva bahçeleri, üzüm bağları, yemyeşil ağaçlar; bı arada irili ufaklı köy ve kasabaya da uğrarsınız.

Çoğu ticaret ve sanayi şehridir bunların. Orta kısımlarında büyük bir pazar vardır, şehrin dolayları da meyva bahçeleriyle doludur.

Bir de bazı şehirlerin civarında çok sayıda dut ağacı görürsünüz. Biliyorsunuz, dut ağacı ipek böceği için hayattır. Zaten bunun içindir ki, bütün bu bölgedeki şehirler ipekli kumaş ticaretinin merkezi sayılır.

Şehirler arasında da yemyeşil çayırlar, düzlükler çıkar karşınıza. Pek çoğu ekili arazidir. Yani buralarda gezerken her karış toprağın kullanıldığını gördüm.

Halkın hemen hepsi budist; güzel mabetleri var. Büyük bahçeler içindeki bu mabetler gerçekten nefis birer sanat eseri sayılabilir.

Halk daha çok ticaret ve el sanatlarıyle meşgul, bu bakımdan hayvan ve kuş avına düşkün olana pek rastlamadım. Bununla beraber yılın belirli zamanlarında ava çıkılırmış bu bölgede.

Gelelim idare tarzına:

İdare tarzı da şöyle, bir zamanlar ülkeyi Mangalay idare ediyormuş. Mangalay da Kubilay Han'ın oğulla-

rından biri. Babası yani Büyük Hakan, bu ülkeyi ona vermiş.

Ülkenin başşehrinin adı da Si-ngan-fu. Soylular yaşarmış burada, bana öyle anlattılar. Dediler ki, ülkenin başşehri burası olduğu için saraya yakın soylu aileler hep bu şehirde oturur.

Si-ngan-fu, bu bölgenin en hareketli pazarlarından biri; ticaret ve sanayi merkezi.

Beni gezdiren tanıdıklardan biri şöyle anlattı:

«Si-ngan-fu, bu geniş bölgenin ipekli kumaş deposudur. Yani bu civardaki bütün şehirlerde dokunan kumaştan daha fazlası burada dokunur.»

«Bu kadar hammaddeyi nereden buluyorsunuz?» diye sordum.

«Herhalde civardaki dut ağaçlarını gördünüz,» dedi.

«Bu bölgede hangi şehre gitsem, dolaylarında hep dut ağacı gördüm.»

«Öyledir. İmparatorluğun hemen en nefis ipekli kumaşları bu bölgede dokunur. Sonra miktar itibariyle de çok fazladır.»

«Ya alış verişler?»

«Gerek başşehir, gerek civardaki şehirler ipekli kumaşlarıyle ünlü olduğu için, ülkenin birçok yerinden buraya alış verişe gelirler.»

«Ya sim ve altın işlemeli kumaşlar? Onlar da pek çok alınıp satılıyor burada.»

«Si-ngan-fu'nun özelliklerinden biri de bu işte. İpekli kumaşlarımız kadar altın ve gümüş işlemeli kumaşlarımızla da ünlüyüz.»

Şehirde bir de ucuz yaşamak için ne gerekirse bol bol bulunuyor. Yani bir aile reisi için cennet sayılabilir. Yalnız bir şey daha hatırlatayım size; gümüş ve altın işlemeli ipekli kumaşlar kadar silâh yapımında da epey usta ve ünlü bir şehir burası.

Bölgenin en namlı silâh yapan ustaları burada toplanmış sanki; hem de öyle ucuz ki...

Şimdi Si-ngan-fu'dan çıkalım ve gene batıya doğru gidelim.

Şehrin az ilerisinde Mangalay'ın sarayı var. Güzel mi güzel bir saray doğrusu. Şöylesine bir tasvir edeyim isterseniz.

Sarayın bulunduğu yer dümdüz bir ova, hiç bir engebesi falan yok. Civarda nehirler, çaylar akıyor; yemyeşil, iç açıcı bir yer, cennet gibi.

Şöyle bir açılın ve dolaşın etrafını sarayın, nehirler ve ırmakların yanı sıra küçük pınarlar, göller görürsünüz. İşte böylesine binbir yeşilin içinde yaşıyor hükümdar Mangalay.

Sarayın çevresinde kalın duvarlar var, uzanıp gidiyor. Çok sağlam bir duvar, sarayın iç kısmında da sağlam barikatlar kurulmuş.

Tıpkı Kubilay Han'ın sarayında olduğu gibi bu sarayın iç kısmında da büyük bir park var; hatta park bile değil de orman demek daha doğru.

Ne cins hayvan ararsanız bulunur bu ormanda; ehli hayvanlar, ehlileştirilmemiş hayvanlar, nice kuşlar, çeşit çeşit atlar.

Mangalay'ın sarayı işte böylesine nefis bir ormanın içlerinde inşa edilmiş. Başka bir deyimle, saray olarak duvarla ayrılmış yerin tam ortasında kurulmuş.

Kubilay Han'ın sarayı kadar güzel ve muhteşem bir yapı burası. İç içe geçmiş holler, muhteşem büyük odalar, kabul salonları...

Odalar da salonlar da nefis resim yahut duvar resimleriyle bezenmiş; yani duvarlarda çok kıymetli tablolar asılı. Yer mermer, duvarların bir kısmı mermer; bu mermer üzerine altın çerçeveli resimler asılı.

Anladığım kadarıyle Mangalay, ülkesini sessiz sedasız idare ediyor; zaten kiminle konuştuysam böyle dedi. İyi bir hükümdar olduğunu söylediler.

Halk Mangalay'ı severmiş, itaat edermiş. Hükümdarın askerleri de sarayının hemen yanı başındaki garnizonda oturuyor. Sarayı adeta çepeçevre sarmışlar.

Boş zamanlarında askerler ava çıkıyorlar. Talim ve eğitim dışında en çok avla ilgileniyorlar zaten.

Sanırım Mangalay ve Si-ngan-fu hakkında iyi kötü bir şeyler anlattım. Şimdi yolumuza devam edelim.

Şehirden çıkar da üç gün batıya doğru giderseniz bir düzlüğe ulaşırsınız. Bu düzlük daha doğrusu ovada nice kasaba ve köy vardır. Halkı ticaret ve zanaat ile uğraşır. Bu bölgedeki hemen bütün şehirlerde olduğu gibi, burada da halk nefis ipekli kumaş dokur; hele altın işlemeli ipekli kumaşlar şahanedir.

Derken ova ile dağlar bir yerde birbirleriyle kucaklaşırlar adeta; işte buraya Han-Çung derler.

Gerek dağlık bölgede, gerekse ovada sayısız kasaba ve köye rastlarsınız. Halk budisttir. Kasaba ve köylerin dış kısımlarında araziyi ekip biçmişler. İyi de mahsül alıyorlarmış. Bir de meyva bahçeleri bol bu çevrede.

Bu gibi işlerin yanı sıra, ava çıkıyor ve ormandan odun keserek ağaç işleri yapıyorlar. Bu bölgenin hususiyetlerinden biri de balta girmemiş ormanlara sahip olması; bu ormanlarda nice av hayvanı varmış, halk da ava pek düşkünmüş.

Aslan, kaplan, sırtlan, ayı, tilki... İşte ormanlarda çok sayıda yaşıyan vahşi hayvanlar; halk bol bol ava çıkarmış ve hayvanların postundan kürkünden epey kâr sağlıyormuş. Hele kürk harmaniler, ceketler, yakası kürklü paltolar iyi fiyatla satılıyor.

Böyle ormanlı, vadi ve dağlarla kaplı bir bölgeden tam yirmi gün geçersiniz ve dağlar arasında sıkışmış bir bölgeye gelirsiniz; buraya Akbalık Manzi derler.

Ak-balık Manzi, dağlık değildir; şehirler batıya doğru yayılmıştır. İrili ufaklıdır şehir ve kasabalar; halkı budisttir. Çoğunluğu da ticaret ve zanaatla geçiniyor.

Ticaret ve zanaat dedim ama, ziraî faaliyetleri de bir hayli ilerlemiş ve gelişmiş bura halkının. Çoğunlukla buğday, pirinç yetiştiriyorlar. Bu arada diğer tanıl çeşitlerine de rastladık. Mahsül iyi olduğu için fiyatları da çok ucuz.

Bu bölgenin baş şehri Ak-balık Manzi. «Beyaz şehir» anlamına geliyor. Başşehrin civarında yemyeşil ovalar uzanıyor; çok münbit ve sulak bir arazi olduğunu söylediler.

Ovaların büyüklüğü için bir misal vereyim. Basşehir Ak-balık Manzi'den yola çıkıyorsunuz, iki gün iki gece gidiyorsunuz, alçak bir tepeye bile rastlamıyorsunuz. Herhalde bu ovanın genişliği ve azameti hakkında bir fikir verir sizlere.

Bu büyük ve geniş ovada küçük küçük kasaba ve köyler var. Bu kasaba ve köylerin nüfusu da epey hani; hepsi de budist. Yalnız hayvancılık ve ziraat ile geçimlerini sağlıyorlar. Bir de civardaki ormanlarda ava çıkıyorlar. Avcılık da epey kârlı bir iş bu bölgede.

Gözün alabildiğine uzanan yemyeşil ova sonunda iki yüksek dağ ile çevreleniyor. Dağlar sık ağaçlarla kaplı; birkaç insan boyunda ağaçlar yükseliyor gökyüzüne doğru. Yabani hayvan avcılığı için en uygun yermiş bu bölge

Ak-balık Manzi'den yola çıkmış, batıya doğru gidiyorduk; yanımızdaki rehber parmağıyle uzaktaki ormanla kaplı yüce dağları işaret etti:

«Nice yabani hayvan yaşar buralarda» dedi.

«İşe yarar mı bari?» diye sorduk.

«Elbet işe yarar. Niye yaramasın. Aslan avlarız, postu işe yarar, ayı vururuz, postunu evlerde kullanırız. Sonra tilki, sırtlan gibi hayvanlar da boldur, kürkleri derileri birçok işte kullanılır.»

«Ne yapıyorsunuz bu hayvanların postlarını?»

«İşimize yarayacak kadarını saklıyoruz, gerisini pazarda satarız.»

«Bu bölgede hep yabani hayvan avcıları gördüm. Çok aile avcılıkla geçiniyor galiba.» dedim.

«Elbette. Eğer orman bölgesiyse yaşadığı yer, avcılık çok kârlı bir iştir.» dedi.

«Vurduğunuz hayvanların postlarını yabancı tüccara satıyorsunuz, öyle mi?»

«Çoğunlukla öyle. Fakat yerli halk da bu hayvan postlarını alıp evlerinde kullanır.»

Ormanlarla kaplı yüce dağların aralarında sıkışmış ova ve vadileri tam yirmi günde aştık ve sonunda Manzi'nin sınırlarına ulaştık.

Manzi'nin komşusu Çeng-tu-fu. Başşehrinin adı da aynı: Çeng-tu-fu.

Kırk kilometre genişliğinde bir şehir burası; büyük bir vadinin hemen tam ortasında kurulmuş. Çok da güzel bir şehir.

Eski devirlerde çok daha ihtişamlı imiş, öyle anlattılar. Hatta eski devirlerde burada çok zengin ve güçlü bir hükümdar da yaşıyormuş, sonra hükümdar ölünce Başşehir de bu ülkede eski gücünü kaybetmiş.

Şehrin eski sakinlerinden biri şöyle dedi:

«Eskiden görecektiniz burasını, o ne ihtişam idi. Ne yazık ki şimdi o ihtişamdan bir eser bile kalmadı.»

«Peki neden böyle oldu?» diye sordum.

«Yaşlı adam başını salladı:

«İnhitat, beyim.» dedi. «Hükümdar ölünce şehir inhitat etti.»

«Herhalde bir hikâyesi vardır. Anlatın» dedim.

Yaşlı adam anlattı:

«Zamanın birinde büyük bir hükümdar yaşıyordu, Çok güçlü bir hükümdardı hani. Çok da âdildi. Şehir gelişmiş, ülke zenginleşmişti. Herkes mesut yaşayıp gidiyordu. Derken, günlerden bir gün bu adil ve güçlü hükümdar öldü. Hükümdarın üç oğlu vardı. Bunun üzerine ülke üç kısma bölündü her birinin başına bir oğlu geçti.»

«Peki, bu üç oğlu da babaları gibi iyi idare etmedi mi ülkeyi ve şehri?» diye sordum.

«Etmesine ettiler. Çünkü zengin bir ülke bırakmıştı babaları, hazine ağzına kadar dolu idi. İnsanda para oldu mu, gül gibi idare eder ülkesini.»

«Peki, neden inhitat etti» dedim?

Yaşlı adam durdu bir, sonra anlatmaya devam etti:

«Hükümdarın üç oğlu da iyi idi, babaları gibi adilane idare ediyorlardı ülkeyi. Başşehri de bölüşmüşlerdi. Hazineleri de dolu olduğu için refah içindeydiler. Gel zaman git zaman, Büyük Hakan, Kubilay Han, bu zengin ülkeye göz dikti. Sonra ülkeyi kendi hükümranlığı içine aldı.»

«Kubilay Han'ın hükümranlığı içindeki ülkeler hep mesut yaşıyor da burası neden mesut değil, diyorsun?» dedim.

«Ben sana, eski devirlerde, ülkede iyi bir hükümdar varmış zengin ve ihtişamlı imiş şehir dedim. Sonra inhitat etti, dedim. Var sen ne dediğimi anla.»

İşte böyle. Yaşlı adama göre, şehir eski hükümdarları devrinde daha ihtişamlı ve zengin imiş.

Sizlere azıcık da Çeng-tu-fu şehrini anlatayım:

Şehrin ortasından birkaç nehir geçiyor, hepsi de gürül gürül akıyor doğrusu. Büyük geniş nehirler. Suyu masmavi, içinde bol balık varmış, bu bakımdan nehirlerde balık avlıyorlarmış.

Nehirler, şehrin az ötesindeki yüce dağlardan geliyor, birkaç kola ayrılıyor. Kimi, şehrin tam ortasından, kimi kenarından kimi de içinden geçiyor.

Şehrin tam ortasından akıp geçen nehir en derin olan imiş; otuz yahut kırk metre falan, dediler. Diğer nehirler ise o kadar derin değilmiş.

Şehri geziyorduk; ileri gelen idarecilerden biri ile de konuşuyorduk. Şöyle dedi bana:

«Aslında bu nehirler var ya, bunlar şehrimizin en kıymetli şeylerinden biridir. Halkımız bu nehirlerde balık tutar, ayrıca şehre bir başka güzellik verir nehirler.»

«Bu nehirler nereye akıyor?»

«Şehrin sırtını dayadığı şu yüce dağlardan gelir ve tek büyük bir kol halinde akar. Sonra birkaç kola ayrılır şehirden geçerken; daha sonra da şu düzlükte, yani şehrin epey ilerisindeki vadide birleşir, gene tek kol halinde yoluna devam eder.»

Şehrin dışında birleşip tek kol halinde akmaya başlayan nehire Kiang-sui diyorlar. Merak ettim de sordum:

«Nice geniş ve muazzam bir nehre benzer; nereye dökülür acaba?»

«Kiang-sui gerçekten çok büyük bir nehirdir. Kilometrelerce akar gider.»

«Nereye dökülür ki?»

Anlattılar:

«Sana şöyle söyliyelim. Çıkarsın buradan yola, nehri takip edersin; gidersin, gidersin, sonunda okyanusa ulaşırsın. İşte bu nehir de okyanusa dökülür.»

«Ne kadar yol giderim?» dedim.

«Üç ay kadar gidersin. Ancak okyanusa ulaşırsın, nehir de bu genişlikte akar durur.»

Nehrin her iki yakasında da kasabalar köyler şehirler varmış. Bu şehir köy ve kasabalar ticaret ve zanaat alanında çok gelişmişler. Sebebi de şu:

Bura halkı, bu geniş ve muazzam nehir yoluyla mal nakilediyor. Tâ okyanustan tekneler buralara kadar mal getiriyorlar. Şehirler ve kasabalar arasından da deniz yoluyla, tekne ve diğer deniz taşıtlarıyle mal taşıyorlar.

Sizlere nasıl anlatayım. Buradaki tekneleri, gemileri deniz taşıtlarını, görmeniz lâzım ki, gerçeğe inanasınız. Öyle muhayyileyle anlaşılır şey değil doğrusu.

Avrupada böylesi yok diyebilirim. Bu kadar geniş bir nehrin upuzun aktığını, ben görmedim.

Sanki bir deniz, sanki dar bir boğaz... İki yakasında şehirler olan bir boğaz. Oysa nehir işte; basbayağı nehir, geniş, büyük, ulu.

Şehrin içinden geçen birkaç nehirden sözetmiştim ya. Belki merak etmişsinizdir diye anlatayım.

Bu nehirler üzerinde taş köprü yapmışlar. Öyle küçük falan sanmayın taş köprüleri. Büyük, geniş, usta bir mimarın elinden çıktığı besbelli.

Kiminin genişliği beş yahut altı metreden başlıyor. Tâ on yahut oniki metreye kadar varıyor. Genişliğine gelince; sizlere nasıl rakam vereyim. Tahminen beş altı yüz metre uzunluğunda diyebilirim.

Bu altı yüz metre uzunluğundaki taş köprünün üstü tahta bir tavanla örtülü. Tahta tavan da nefis işlemeler, süslerle bezenmiş. Tahta tavanı tutan ince sütunlar köprünün tabanına tutturulmuş.

Bir de şu dikkatimi çekti: Köprülerin üzerlerindeki tahta tavanlar hep kırmızı renkte. Sonra bu kırmızı

renkteki tavanları da öyle ince süslerle bezemişler ki, insanın durup hayran kalmaması elden gelmiyor.

Tahta tavanların üstü de nefis çinilerle kaplanmış. Renk renk çiniler, apayrı bir güzellik veriyor. Ayrıca, şunu da belirteyim; taş köprülerin ayakları, kenarları hep mermer, hem de en nefisinden doğrusu.

Köprü boyunca yer yer kulübeler yapmışlar; merak edip sordum, bu kulübeler ne işe yarar diye.

«Bazı tacirler buralarda alış veriş yaparlar.» diye anlattılar.

Bayağı ilgi çekici şey doğrusu, nasıl alış veriş yapılırmış, bu küçük kulübelerde.

Meğer bu kulübelerin bir başka özelliği daha varmış. Köprü üstündeki kulübeler sabahın er saatinde kurulur, gece, de geç saatlerde sökülürmüş. Tuhaf bir hareket tarzı, doğrusu.

Dediler ki bana:

«Bu küçük kulübelerde tüccar, diğer şehirlerden getirdiği malları satar. Hemen her tüccarın sattığı malın türüne göre, ayrı kulübeleri veya yeri vardır.

Sırası gelmişken söyliyeyim: Kubilay Han'ın vergi memurları için de özel yerler yapılmış bu köprülerde. Vergi memurları, eğer Büyük Hakan emretmişse, hangi alış verişten veya bir muameleden vergi alacaklarsa onu tesbit ediyor ve hemen vergi olarak ne belirlenmişse onu alıyorlar.

Bir köprünün hasılatı aşağı yukarı bin altını buluyormuş yalnız yılda mı, yoksa ayda mı bu miktar gelir sağlıyor, onu kesin belirtmediler.

Çeng-tu-fu ve civarındaki şehirlerde yaşayan halk budist. Parmakla gösterilecek kadar az sayıda Müslüman veya Hristiyan da varmış.

Şu küçücük Çeng-tu-fu şehrinden de epey sözet-

tim doğrusu, Onun için bunu burada keselim de yolumuza devam edelim.

Çeng-tu-fu'dan yola çıktıktan sonra atla şöyle böyle beş gün kadar gidersiniz. Geçtiğiniz yerler vadi veya yemyeşil ovadır. Küçük kasaba ve köyler görürsünüz, uzaktan yeşillik arasında küçük köyler hemen dikkati çeker. Beyaz evler gündüzün, uzaktan göz kırpar gibi parlar adeta.

Halk ziraatle uğraşır, geçimini de ziraatle sağlar. Eker biçer; çoğunlukla da tahıl üretilir. Hububat, buğday arpa, bol yetiştirilir. Mahsül, gerekirse civar köy ve kasabalara satılır; elde edilen parayla da ihtiyaçlar görülür.

Kasaba ve şehirlerin epey uzağında ise vahşi hayvanlar yaşarmış; bunların asıl barınakları şüphesiz civardaki ormanlar. Koca koca ağaçların bulunduğu bu ormanlarda ayı, aslan, kaplan, sırtlan, tilki, ayı gibi hemen her tür hayvanın yaşadığını söylediler.

Çeng-tu-fu, tarım ve avcılık kadar bazı zanaat türünde de ileri bir bölge. Misal mi istiyorsunuz, işte bir ikisi:

Kendir kenevir cinsinden iplikten dokunmuş kumaşlar epey rağbette. Bunların yanı sıra, pamuklu kumaşlar da bu bölgenin en belli başlı pazar mallarından sayılıyor.

İrili ufaklı pazarlarda komşu bölgelerden getirilmiş mallar buralarda satılırken, bu bölgenin dokuduğu kumaşlar da rağbet görüyor.

Burada şunu ekliyeyim:

Büyük Hakan'ın adamları daha doğrusu gümrükçüleri, köprünün başlarında gelen geçenden belirli bir para alıyorlar, bir de satılan maldan bir tür vergi alıyorlar. Söylediklerine bakılırsa günlük hasılat bin altını geçiyormuş.

Çeng-tu-fu'dan yola çıktık; beş gün kadar at sırtında yol aldık. Hep düzlük, yemyeşil ova. Köyler, kasabalar, birbirlerine bir hayli yakın.

Bölgenin toprağı çok verimliymiş, bu yüzden de halk toprağı ekip biçerek çok kazanıyormuş. Mahsül boldur, dediler. Çoğunlukla, tahıl, hububat ekiyorlar.

Her yanı düz yemyeşil ova, dedim ama ara sıra büyük ormanlara da rastlıyorsunuz. Rehberim:

«Bu ormanlarda aslan, kaplan, gibi vahşi hayvanlar yaşar,» dedi. «Hele ayıları görmeyin, birbuçuk adam boyundadır. Gözü pek bir avcı değilseniz, bu ormandan geçemezsiniz.»

Bu bölgenin bir başka özelliği de halkın küçük el sanatlarında başarılı oluşu. Halk çiftçiliğin yanı sıra, kumaş da dokuyor.

Beş gün at sırtında yol aldık dedim ya; sonunda Tibet'e vardık. Çok korkunç bir şey doğrusu: Tibet, talan edilmiş âdeta. Birçok sanat eseri sayılan yapıları binaları yerle bir edilmiş.

Mongu Han, günün birinde Tibet'i ele geçirmek ister, bunun üzerine bir orduyla Tibet'e yürür; önüne çıkan köyü kasabayı da yakar yıkar.

Pek çok harap halde köy ve kasaba gördük. Aradan bunca zaman geçmesine rağmen hiç biri değişmemiş. Sanki düşman yeni köyden veya kasabadan çekilip gitmiş gibi.

Tibet'in bir özelliği var: İri, kalın kamışlar üretiliyor burada. Boyları şöyle-böyle dört buçuk metreyi buluyor. Bu kamışları geceleyin yakıyorlar; iyi aydınlatıyor ortalığı hani. Hatta dediklerine göre, kamışlar yanarken çıkan parlak alevden vahşi hayvanlar bile ürküyormuş ve ateşe yaklaşmıyorlarmış.

Bu kamışları yeşilken kesiyorlar, sonra bir yerde istif ediyorlar. Yeşil kamışlar yanarken de öyle garip

ve korku verici bir ses adeta bir ıslık çıkarıyor ki, bu sese alışık olmayan atlar bile ürküyor.

Tibet'ten geçen yabancılar, yolcular zamanla bu yeşil kamışın yanarken çıkardığı ıslığa alışıyorlarmış. Hele vahşi hayvanların bu ıslıktan korkması geceleyin yolculuk eden tüccarın korkusuzca bir yerde konaklamasını kolaylaştırıyormuş.

Bu yeşil kamışın yanarken çıkardığı ıslığı ilk duyduğum zaman ne yalan söyliyeyim içime garip bir korku düştü; hışırtılı genizden çıkan tüyler ürpertici bir ıslık bu, birkaç gece sonra ben de alıştım bu ıslığa da geceleri oldukça rahat uyuyabildim.

Bir zamanlar ne mamur, ne güzel bir ülkeymiş Tibet; yirmi günde ancak bir ucundan ötekine gidebiliyorsunuz, öylesine de büyük bir ülke.

Ancak üç yahut dört gün yol alıyorsunuz da, şöyle küçük bir kasabaya rastlıyorsunuz. Ne alacaksanız bu kasabadan tedarik ediyorsunuz. O da küçük yer yer boşalmış kasabalar. Anlattıklarına bakılırsa bir zamanlar bu kasabalar çok kalabalıkmış, el sanatları da epey ileri imiş.

Yirmi gün kadar yol aldıktan sonra sık sık güzel kasaba ve şehirlere rastlayabileceğiniz bir ülkeye gelirsiniz; işte asıl Tibet burasıdır.

Size az önce, yanmış yıkılmış, hatta kısmen talan edilmiş Tibet'ten bahsettim ama, burasının asıl Tibet olmadığını söyledi rehberimiz:

«İşte şimdi girdiğimiz bölge asıl Tibettir, zengin, mamur, birçok bakımdan ileri bir ülke. Yirmi gündür yol aldığımız yanmış talan edilmiş il ise eskiden Tibet'e bağlı idi, ve orası da asıl Tibet kadar güzeldi. Moğollar istilâ edip talan edince, halkı buraya göçetti;»

Asıl zengin mamur Tibet'in bize çok garip ve acayip gelen bir âdetinden sözedeyim.

Evlenme hiç de bizim anladığımız manada kabul edilmiyor burada. Evlilik, kadın erkek münasebetlerini anlattılar da ağzım bir karış açık kaldı doğrusu.

Tibetli erkekler, evlenmeden önce alacakları kadının cinsî bakımdan tecrübeli olmasını, istiyorlar. Yani, bâkire olmamasını, cinsî münasebette bir hayli tecrübeli olmasını istiyorlar.

Bunu, böylece anlattılar da, bir zaman ne demek istediklerini düşünüp durdum. Meğer Tibet'te olanlar, bizim Avrupa'da olanlardan, biz Avrupalılar'ın alıştığı sosyal gelenekten çok farklıymış.

Tibet'te kadınlar, evlenmeden önce cinsî münasebette bulunur, tecrübe kazanırmış, ancak bundan sonradır ki evlenebilirmiş Tibetli erkekler, evleneceği kadının cinsî münasebette tecrübeli usta olmasını nitelik olarak arıyormuş.

Bunun sebeblerinden biri de şu: Tibetli erkekler, eğer kadınlar yabancılarla cinsî münasebette bulunursa, Tanrıları memnun edeceğine inanıyorlar.

Bu inanış onları bizim Avrupalılar'ın hiç de alışmadığı bir hareket tarzına sürüklüyor. Köylerinin kasabalarının yakınlarına kamp kurarak konaklayan yabancılara o köy ve kasabanın erkekleri gidip hemen kızlarını ikram etmek istiyorlar.

Nedendir diye bir hayli merak ettim; sonra buranın yerlilerinden birine sordum. Yerli şöyle anlattı:

«Köy veya kasabanın yakınına çadır kuran bir yabancı olursa o köyün veya kasabanın erkekleri hemen konak yerini ziyaret eder ve yabancılara kızlarını takdim ederler. Bunun sebebleri de şudur: Buradaki inanışa göre, kimin kızı, sevişmede ustaysa, daha çabuk koca bulup evlenir. Yabancılar köy veya kasabanın yakınında konakladığı sürece, babaları tarafından takdim edilen kızlarla gönüllerini hoş ederler, eğlenirler. Gi-

derken de kızlara birer nişan verirler. Kızlar bu nişanları bir ipe dizip kolye gibi boyunlarına takarlar.»

Kızların evlenmeleri de bir hayli ilgi çekicidir. Kızların koca bulmaları, bana dediklerine göre, daha önce cinsel bakımdan usta oluşlarına bağlıymış. Hangi kızın boynunda, erkeklerin kendisine verdiği nişanlardan kolye varsa, onlar daha çabuk koca buluyormuş.

Hatta, kızlar boyunlarına taktıkları bu kolyelerle iftihar ederlermiş. Gene bir inanışlarına göre, kızların yabancı erkeklerle cinsi münasebette bulunmaları Tanrıları hoşnut kılıyormuş. İşte bu yüzdendir ki babalar kızlarını yabancı erkeklere takdim ederlermiş.

Tibetli bir erkek evlendiği zaman eşinin boynundaki bu cins kolyelerden iftihar etmektedir. Ancak bu bölgeyi gezerken bana şunu da anlattılar; dediler ki:

«Evlendikten sonra bir kadının başka erkeklerle cinsî münasebette bulunması şiddetli yasaklanmıştır. Başkasının karısına karşı sarkıntılık yapmak yahut böyle bir suç işlemek ağır cezayı müstelzimdir.»

Bana göre, hiç de fena bir ülkeye benzemiyor burası, hele onaltı ile yirmidört yaşları arasındaki gençler için ziyaret edilecek bir memleket.

Tibetliler'in hemen hepsi Budist. Bir kötü yanları, elbet bizim anlayışımıza göre, var; hemen hepsi doğuştan soyguncu, şakî, hırsız. Diyebilirim ki, dünyanın en zalim, en merhametsiz soyguncuları Tibetliler'dir.

Yerleşik bir cemiyet olmakla birlikte çoğunluğu avcılık, ve hayvancılıkla geçiniyor. Bir de civarlarındaki tabii ürünleri toplayıp hayatlarını sürdürüyorlar.

Ormanlarında pek çok hayvan yaşıyormuş, öyle dediler. Tibetliler de bu hayvanları avlayıp etini yiyor postunu da çeşitli işlerde kullanıyorlar.

Bunun yanısıra Tibetliler ehlileştirilmiş hayvan sürülerine de sahip; yol boyunca nice büyük sürü gördüm. Zaten en başlıca gıdaları et.

Bir garip durum da şu; burada para yok. Kubilay Han'ın bastırdığı kâğıt parayı da kullanmıyorlar. Para olarak kullandıkları araç, tuz; ekonomik bakımdan durumlarının iyi olduğunu söyliyemem. Giyinişleri çok fakir, yalın kat hayvan postu giyiyorlar; pamuklu kumaştan elbiseleri de çok iptidaî dokunmuş kumaşdan..

Dilleri de bir acayip doğrusu; Tibetçe denen bir dil konuşuyorlar.

Yalnız Tibet epey büyük bir ülke. İrili ufaklı eyâletleri kucaklıyor, içine alıyor. Bütün bu eyâletlerde yaşayanlar Budist. Çoğu da câhil. İşleri güçleri yol kesmek, tüccar kervanlarını soymak.

Tibet'te sekiz krallık var; birbirinden güzel ve geniş şehre ve kasabaya rastlıyorsunuz. Dağlık bir bölge, nehirler, göller... Göllerde bol miktarda mercan bulunuyor. Bu mercanlar da buralarda çok kıymetli, sıra sıra mercan kolyeler taşıyor Tibetli kadınlar.

Tibetin bazı gelişmiş şehirlerinde ve kasabalarında ipekli kumaşlar dokunuyor. Kimi ipekli kumaşları güzel desenler ve altın ve gümüş varaklarla beziyorlar. Bizim memleketimiz için çok kıymetli bu kumaşlar.

Bura halkının bir merakı da av. Ne de iri köpekleri var, hepsi de daha av kokusunu tâ nereden alıyor. Av hayvanları da kuşlar da bol burada.

Tibet'ten ayrılıyoruz.

Tibet, Büyük hükümdar Kubilay Han'ın idaresinde; esas Tibet'in sınırları içinde bulunan irili ufaklı eyâletler de O'na tâbi.

Şimdi sizlere, Tibet'in batısındaki büyük bir ülke olan Kayndu'dan bahsedeyim.

Halkı budist ve Büyük hükümdar Kubilay Han'a tâbi. Gelişmiş sehirleri ve irili ufaklı birçok kasaba var.

Başşehrinin de adı, Kayndu. ve Tibet' sınırına çok yakın.

Ülkenin hemen tam ortasında büyük bir göle rastlıyorsunuz. Gölde pek çok balık ve istiridye ile midye cinsinden şeyler varmış. Hatta halk bu göle akın akın gelip midye istiridye çıkartıp içinde inci ararmış. Dediklerine bakılırsa, çok iri ve bembeyaz inci çıkarmış bu gölden.

Yaşlı bir şehirli bana şöyle anlattı:

«Bu gölde sanıldığından çok iri ve güzel inciler var, buna eminiz. Yalnız Büyük hükümdar, Kubilay Han, kimsenin buradan inci çıkarmasına izin vermez. Ancak kendi özel izniyle belirli zamanlarda inci çıkartılır.»

«Peki buna sebeb ne?» diye soracak oldum.

«Büyük hükümdar, eğer herkes buradan inci çıkartırsa, incilerin bollaşacağına ve böylece piyasada değerini kaybedeceğine inanıyor. Bu yüzden kimseye inci çıkartmak için izin vermez.»

«Yani bu gölden hiç mi hiç inci çıkartılmaz?»

«Yok canım, öyle değil. Kubilay Han'ın canı isterse yahut bir komşu hükümdara inci kolye hediye etmek isterse, o zaman buraya adamlarını gönderir.»

«Peki, ya biri buradan izinsiz inci çıkartmaya kalkışırsa, o vakit ne olur?»

Yaşlı adam başını salladı:

«Eğer yakalanırsa, hemen başı uçurulur. Zaten çıkartsa, kime satacak?»

Kayndu'da gölü geçtikten sonra büyük bir dağa rastlarsınız. Gene bana söylediklerine göre, bu dağda çok değerli bir taş bulunuyormuş, yakut veya zümrüt ayarında ama rengi hafif kırmızıya çalan bu taşı da çıkarmak yasakmış.

Şimdi Tibet'te gördüğüm ve bir hayli şaştığım bir durumu anlatayım.

Tibet'te yabancıların Tibetli kadınlar veya kızlarla

serbestçe cinsi münasebette bulunduklarını söylemiştim ya; işte buna benzer bu durum da burada var.

Kayndu veya herhangi bir kasabaya bir yabancı gelse de bir evin kapısını vurup, birkaç gün orada kalacağını söylese, evin erkeği bundan büyük memnunluk duyar.

Bunun sebeblerinden biri, Tanrıların, yabancı erkekle ev sahibinin karısının yatmasını hoş karşılamaları; elbette bu bir inanç. Ama eski bir inanç olduğu için hemen bütün ülkede ne yapılsa önüne geçilmiyormuş.

Bana şöyle anlattılar:

«Buraya bir yabancı geldi mi ev sahibi erkek yabancıyı büyük memnunlukla karşılar ve buyur eder. Yabancı erkekse, ev sahibi hemen evden çıkar ve karısına yabancının gönlünü hoş etmesini tenbih eder.»

«Evet, buna benzer bir hadiseyle Tibet'te karşılaştım.» dedim.

«Kayndu ile Tibet' halkının birçok ortak yanları ve yaşama tarzı var. İşte, yabancıya evin erkeğinin karısını veya kızını takdim etmesi de bunlardan biridir. Bizim ülkemizde bir yabancı erkek kapıyı çalıp, misafir olmak isterse, evin erkeği bundan memnunluk duyar.»

«Bu çeşit hareket tarzı bize çok ters geliyor. Bizim memleketimizde böyle bir hareket ahlâksızlık olarak kabul edilir.»

«Bizim ülkemizde, hiç de öyle sayılmaz.»

«Tibet'te görmüştüm. Yabancı erkeklerle aşk yapan kadınlar boyunlarına birer kolye gibi bir şey takıyor. Kolyenin üzerinde de çeşitli işaretler veya taşlar falan var.»

«Evet öyledir. Bu o kolyeyi taşıyan kadının kaç yabancı erkekle aşk yaptığını belirtir. Zaten kızlar da bu kolyeleri boyunlarında taşır ve öyle koca bulurlar.»

Aziz okuyucularım, Tibet ile Kayndu'da bize garıp

görünen bir hareket tarzı bu. Yalnız şu var, büyük hükümdar Kubilay Han, bir emirle bu davranışı yasaklamış. Bunu da sordum.

«Evet yasakladı ama dinleyen yok ki.» diye karşılık verdiler.

«Neden?» diye sordum.

«Bizim atalarımızdan gelen bir âdettir. Sonra inanıyoruz ki tanrı, bu şekilde hareket edersek, ülkemize bolluk ihsan edecek. Onun için bu çeşit yasaklara uymuyorlar.»

Kayndu'dan geçtik, sınıra yaklaştık. Bir şey dikkatimi çekti. Kimi evlerin kapısında, külah yahut şapka gibi şeylerin bir çiviye asılmış olduklarını gördüm. Merak ettim, sordum. Rehber.

«Efendim, bunlar işarettir.» dedi.

«Ne işareti?»

«Eve bir yabancı erkek gelmiştir, ve evin sahibi karısını yabancı erkeğe takdim edip dışarı çıkmıştır. İşte bu işaret odur. Yani evde yabancı bir erkek var.»

Dedim, ya; bizim alıştığımız geleneklere hiç de uymuyor diye.

«Peki, Tibet'te bir şey görmüştük, kadınlar yabancı erkeklerle aşk yaparsa yabancı erkeklerden bazı şeyler alıyorlar. Bu adet Kayndu'da var mı?» diye sordum.

«Evet,» diye cevap verdiler. «Bizim kadınlarımız da yabancı erkeklerden bir işaret falan alırlar. Sonra bu hediyeleri boyunlarına veya kollarına takarlar.»

Size azıcık da Kayndu'nun ekonomik ve sosyal hayatından söz edeyim.

İrili ufaklı altın sikke kullanıyorlar. Altın sikkenin değeri de ağırlığı ile ölçülüyor. Yalnız bu altın sikkelerin üstünde herhangi bir mühür yahut işaret bulunmuyor.

Küçük daha doğrusu ufaklık para işini şöyle halletmişler.

Kayndu'da büyük ve zengin tuz yatakları varmış; suları da bir hayli tuzlu; işte bu tuz yataklarından tuzlu suyu alıyor, kaynatıyor sonra tuzu kaynattıkları kabın dibine çökertiyorlarmış.

Artık bundan sonrası kolay. Katılaşmış tuzu piramit biçiminde kesip para yapıyorlarmış. Yani ufak para. Sadece bu ufak paranın üstünde Kubilay Han'ın mührünü basıyorlar. Bu işi de hükümdarın Kayndu'daki memuru yapıyor.

Bu küçük tuz parçalarının da sekseni bir altın sikkeye muadil. Yalnız dağlık ve küçük kasabalarda halk elli altmış tuz parçasını bir altın sikke sayıyormuş. Çünkü dilerlerse yasak da olsa, civar nehir veya göllerde altın buluyorlarmış.

Bura halkının bir merakı da şu: Misk. Daha çok köy veya kasaba halkı amber çiçeğini seviyor, onu arıyor. Bu bakımdan, ellerinde nesi var nesi yok, verip misk almaya çalışıyorlar.

Sözü bitirmeden, azıcık da bölgenin durumunu anlatayım.

Kayndu av hayvanı bakımından bir hayli zengin bir memleket. Hemen her çeşit hayvanı bol bol bulunuyor. Halk da zaten avcılık ve meyvecilikle geçimini sağlıyor.

Nehirler ve göllerde de bol miktarda balık varmış, öyle dediler. Hatta yukarıda anlattığım gibi Büyük gölde, inci bile bulunuyormuş.

Halk bu çeşit kıymetli taşları serbestçe alıp satamıyor, hepsi de Büyük Hükümdar, Kubilay Han'ın özel iznine tâbi olduğu için, ne inci çıkarıyorlar, ne de kıymetli taş.

Kayndu aynı zamanda zengin ormanları olan bir memleket. Bu ormanlarda da arslan, kaplan, ayı gibi vahşi hayvanlar yaşıyor. Kayndulular ve yabancı avcılar için bir cennet adeta. Yerli halk, avladıkları yabani

hayvanların postlarını kullanıyor, etlerini de yiyor.

Kayndu'da öyle büyük üzüm bağı görmedim. Ama şarapları çok nefis geldi bana, sordum.

«Bizim memlekette üzüm bağı bulunmaz. Ama biz şaraplarımızı buğday ve pirinçten yaparız.» diye anlattılar.

«Peki, buğday veya pirinçten nasıl şarap yapıyorsunuz?» diye sordum.

«Buğday veya pirinçi dinlendiririz, sonra içine çeşitli kokulu otlar falan koyarız. Nasıl yapıldığını sadece biz biliriz.» diye karşılık verdiler.

Bir de Kayndu'da bol miktarda ot ve yeşillik var. Bu ot veya yeşilliği çeşitli işlerde kullanıyorlarmış. Mesela yemek pişiriyorlar yahut bazı yemek ve içkilerin içine koyuyorlarmış.

Kayndu geniş ve büyük bir ülke dedim ama en fazla on günde bir baştan ötekine gidebiliyorsunuz.

Yabancı tacirler ve seyyahlar için doğrusu bulunmaz bir memleket burası. Yolda yahut civarda bol av hayvanına rastlıyorsunuz; sonra suyu güzel.

On gün hayvan sırtında yol aldıktan sonra çok geniş bir nehire ulaşırsınız. İşte burası Kayndu ülkesinin sınırıdır.

Nehrin adı Bıryus. Dosdoğru Okyanus'a dökülüyor. Geniş mi geniş bir nehir.

Bu nehrin öteki yakası Kara-yang ülkesine ait. Kara-yang büyük bir ülke, içinde ydi hükümdarlık bulunuyor. Ancak, hepsi de Kubilay Han'a tâbi.

Halk budist; bu yedi küçük eyâletin başı olan hükümdar Kubilay Han'ın oğlu, Timur. Büyük ve sevilen bir hükümdar, halk Timur'un çok zengin ve iyi kalbli olduğunu söyledi.

Bıryus nehrini geçtikten sonra beş gün kadar hayvan sırtında gidiyorsunuz; zengin kasaba ve şehirlerden

geçiyorsunuz. Kasabalar bile şehir gibi, büyük geniş; evleri de öyle tertemiz pırıl pırıl.

En çok ne hoşuma gitti biliyor musunuz, bu beş günlük seyahatimizde, durun anlatayım. Çok rahat hayvan yemi bulduk. Yani bu bölgede, hayvan yemi bol bulunuyor demek istiyorum.

Bura halkı hayvancılık ve çiftçilikle geçimini sağlıyor. Ekiyor, biçiyor. Bir de meyvecilik gelişmiş. Yabani hayvanları da gerektiği zaman ehlileştiriyorlar.

Beş gün sonra Kara-yang'ın başşehrine ulaştık. Odı Yaçi, çok büyük ve güzel bir şehir.

Halk, garip bir dil konuşuyor. Anlamak için gayret ettim fakat bir türlü anlıyamadım. Bildiğim bir lehçeye hiç benzemiyor. Başşehirde usta sanatçılar var. Dokunan kumaşlar, kumaşların üzerlerine yaptıkları süsler, işlemeler çok nefis.

Yaçi, aynı zamanda bir ticaret merkezi. Ülkenin en zengin tüccarı, burada, memleketin dört köşesinden gelen tüccar, Yaçi'ye alış veriş yapmaya geliyor. Bir de yabancı tüccar var.

Yaçi'de, Müslüman da Hristiyan da Budist de yaşıyor. Oysa sınırdan buyana geçtiğimiz yerlerde hiç bir Müslüman veya Hristiyan'a rastlamadım.

Ülkede buğday ve pirinç ekiyorlar. Gerek buğdayları gerekse pirinçleri çok lezzetli. Bununla birlikte halk evlerinde buğday ekmeği yemiyor da bol bol pirinç yiyor.

Pirinç aynı zamanda içki yapımında da kullanılıyor. Pirinci suda ıslatıyorlar, içine bir takım otlar atıyorlar, pirinç zamanla bozuluyor, garip tatlı bir içki oluyor.

Bir garip şey de şu: hani bildiğimiz istiridye var ya, işte onu burada para olarak kullanıyorlar.

İstiridye kabuklarından yapılmış kolye ve bilezikleri de kadınlar süs eşyası olarak boyunlarına veya bi-

leklerine takıyorlar. Anladım ki, halk, istiridye kabuklarını çok seviyor.

Yaçi sokaklarını dolaşıyordum. Karşıma yaşlı bir adam çıktı. Tanıştık, konuşmaya başladık, tabiî yanımdaki rehberin tercümanlığı ile konuşuyorduk.

«Neden istiridye kabuklarını para olarak kullanıyorsunuz?» diye sordum.

Yaşlı adam:

«Bizim nehir ve göllerimizden çıkardığımız istiridye kabukları bunlar. Hükümdarın izniyle çıkarırız. Bizce çok değerlidir.» dedi.

«Kadınların boynunda da kolye olarak gördüm.»

«Evet kadınlarımız da inci ve istiridye kabuklarına bayılırlar. Zaten izinle çıkartıldığı için kıymetlidir.»

«Bu istiridye kabuklarını nasıl değiş tokuşta kullanıyorsunuz?» dedim.

«80 istiridye kabuğu bir gümüş liraya eşittir. 3 gümüş lira da bir altın sikkeye muadildir.?»

Karacan'ı terketmeden önce size bir şey anlatayım.

Kocaman bir göl var burada. İçinde pek çok balık varmış. Bir tanıdık yerli bizi yemeğe çağırdı, oturduğu kasaba da işte bu büyük gölün yakınında. İri beyaz etli balıklar tutmuş.

Yabancı olduğumuz için de bize ikrâm edecek. Bir baktım, balıkları gölden tuttuğu gibi pişirmeden sofraya getirmiş. Hayretle sordum:

«Peki siz balıkları pişirmeden mi yersiniz?»

Yaşlı adam başını salladı:

«Elbette pişirmeden yeriz. Hattâ etleri de öyle yeriz?»

Ben büsbütün şaşırdım.

«Nasıl etleri de öyle yeriz? Anlamadım.»

«Et, tavuk, koyun eti, sığır eti; bütün etleri öyle çiğ yeriz. Pişirmeyiz.»

«Peki neden pişirmiyorsunuz?» dedim.

«Çiğ eti, mesela koyun etini parça parça keseriz, onu, kendimize göre bir takım otlar ve kokulu baharatla şöyle bir çeviririz. Nefis olur.»

Bu sırada yanımızda bulunan rehberim şöyle anlattı:

«Bir de yoksul kişileri görseniz. Onlar, koyun veya sığırların karaciğerlerini alırlar, lokma lokma doğrarlar, bunu otlar ve baharatla çevirirler, ve öyle çiğ yerler.»

Yaçi'den yola çıktıktan on gün sonra esas Karacan'a ulaşırsınız. Aslında Karacan'ın sınırları içinde dediğim gibi, yedi eyalet vardır, hepsinin de ayrı başşehri ve hükümdarı bulunur.

Karacan ülkesinin başşehrinin adı da Karacan. Halkı Budist ve Büyük Hükümdar Kubilay Han'a tâbi. Karacan'ın asıl hükümdarı Kubilay Han'ın oğlu Hukaci.

Karacan'daki nehir ve göllerde çok altın madeni bulunuyormuş. Hele nehirlerinde altın tozu pek bolmuş; dağ veya göllerde ise toz halinde olmayıp, parmak iriliğinde imiş.

Burada da istiridye kabuklarını para olarak kullanıyorlar. Yalnız istiridye Karacan'da çıkmıyormuş, bu yüzden de Hindistan'dan getiriyorlarmış.

Karacan şehrinin yakınında büyük bir orman var. Gee söylediklerine göre, ormanda iri iri yılanlar yaşıyormuş. Şehirde oturan birine bu yılanlardan sözedecek oldum, elini hırsla salladı:

«Aman, ismini bile ağzına alma bu yılanların.» dedi.

Doğrusu hayret ettim.

«Peki neden?» diye sordum.

«Öyle büyük ve tehlikelidirler ki insanı bir kere yakalamıya görsün, elinden kurtulamazsın.»

«Ne kadar büyük?»

«Boyu aşağı yukarı üç dört metre kadardır. Kalınlığı da bir insanın boynu kadardır.»

Hayretle kaşlarımı kaldırmışım. Yaşlı adam hayretimi anlamış olacak ki dikleşti:

«Belki sözlerime inanmıyorsunuz ama bu gerçek işte. Kocaman yılanlar bunlar. Ağızlarını görseniz korkarsınız.»

«Ağızlarında ne varmış?» diye sordum.

«Öyle büyük ağızları var ki açtı mı bir çocuğu yutacakmış sanırsınız.»

«Peki bu yılanları nasıl yakalıyorsunuz? Yahut daha doğrusu nasıl avlıyorsunuz.» dedim.

Adam anlattı:

«Önce usta avcı olmak lâzım. Hiç hissettirmeden onların yuvalarına yaklaşacaksınız. Sonra yılanlar sizin yaklaştığınızı da hissetmemeli haa...»

«O zaman çok mu tehlikeli oluyor?»

«Tabii tehlikeli olur ya. Yılanlara yaklaşmak önce cesaret ister, bu bir. Sonra onlar nasıl yakalanır, bunu bileceksiniz.»

«Peki sonra?»

«Sonra onu zararsız hale getireceksiniz. Böylece yılanı yakaladınız mı, gerisi kolay artık. Derisini biz bazı malların yapımında kullanırız.»

«Yani derisi kıymetli mi sizin memlekette?» diye sordum.

«Elbette kıymetlidir. Bir de eti yenir.»

«Etini de mi yersiniz?»

«Evet. Yılanın etini de yeriz. Lezzetli olur hani.»

Burada bir başka şey de şu; atları çok iyi yetiştiriyorlar. Hatta tayların çoğunu Hindistan'a satıyorlar. Orada iyi para ediyormuş.

Gelelim, savaş kılıklarına:

Sığır derisinden çok sağlam elbiseler daha doğrusu zırh gibi kavi şeyler giyiyorlar. Kalın sığır derisini

tuzla pişiriyorlar, adeta ince demir zırh kadar dayanıklı oluyor.

Bir de savaşta kalkan kılıç taşıyorlar. Ayrıca ok ve yay da kullanıyorlar. Okların uçlarını şiddetli bir zehire buluyorlarmış. Hem burada kuvvetli zehir kullanmak oldukça yaygın doğrusu.

Sebebi de şu:

Savaşta okların ucuna zehir bulamaları belki normal karşılanır. Bu şiddetli zehirleri de bir takım otlardan falan elde ediyorlar.

Savaş halinden başka bir de bu şiddetli zehiri hemen bütün Karacan halkı kullanıyor diyebilirim. Nasıl mı, bakın anlatayım.

Halk, bu şiddetli zehiri yanında taşıyor. Gizli bir yerine saklıyor zehiri; çünkü bir suç işler de yakalanırsa, işkence edilmekten korktuğu için zehiri gizli bir yerinde saklıyor.

Yalnız Kubilay Han'ın adamları artık bu işleri öylesine öğrenmiş ki, yanlarında zehire karşı bir panzehir taşır olmuşlar.

Şehrin ileri gelenlerinden biri şöyle anlattı:

«Hükümdarın adamları, bu oyunları öğrendiği için yanlarında zehire karşı panzehir taşıyor. Yahut zehir içeni kusturmanın yollarını arıyorlar.»

«Nasıl olduğunu iyice anlatır mısınız?» diye sordum.

«Bazı suçlular, hapishanede zehir içerler. Bunun için memurlar artık bu işi öğrendiler. Hemen zehir içeni kusturmaya çalışıyorlar. Böylece zehirin tesirini ortadan kaldırmak istiyorlar.»

«Belki bu doğru ama neden herkes burada zehir taşıyor?»

«Şu yahut bu sebepten zehir taşıyabilir ama gerçek sebebi dediğim gibi, kendisini başka tesirlerden korumak içindir.»

Kubilay Han, bu gibi işlere çok kızarmış; buraları işgâl ettikten sonra durumu öğrenir ve bunu yasak eder ama pek dinletemez sözünü.

Bu arada, Kubilay Han'ın yasak ettiği bir geleneği anlatayım:

Karacan'da garip bir adet var. Tesadüfen birinin evini güzel, yakışıklı bir insan ziyaret ederse, ne yapıp edip o adamı geceleyin öldürüyorlarmış.

Bu adeti işitince tüylerim dikenlendi adeta. Nasıl olur bile diyemedim. Donmuş kalmışım. Neden sonradır ki tanıdığım bir Karacan'lıya sormaya cesaret ettim.

«Anlat, bir şeyler işittim, ben.» dedim.

Adamcağız beni hiç bu kadar heyecanlı görmemişti.

«Anlatayım ama bu çok eski bir gelenektir; yanlış yorumlamayınız.» dedi.

«Hayır, yorumlamam.» dedim. «Yeter ki sen, bu iş nasıl oluyor anlat bana.»

«Efendim, ülkede hemen her aklı başında insan, yanında zehir taşır; hatta gizli yerinde taşır zehiri. Sebebi de bulunmasın diye.»

«O kadarını biliyorum. Yalnız siz bana anlatın ki, bilgili, yakışıklı, bir adam evinizi ziyaret etti mi neden öldürürler?»

Adamcağız, biran gözlerini kıstı; baktım ki cevap vermeye hiç de niyeti yok görünüyor.

«Bana öyle anlattılar da asıl sebebini öğrenmek istedim.» dedim. «İstersen anlatma canım.»

Yanlış anlaşılmasın diye anlatmak istemiyormuş. Sonra konuşmaya başladı:

«Yakışıklı, güzel, kültürlü bir adam evinizi ziyarete gelirse, zehirle veya başka şeylerle onu öldürürsünüz. Sebebi nedir bilir misiniz. Çünkü bizde bir inanç vardır, böyle evimizi ziyaret eden yakışıklı ve bilgili

kültürlü bir adamın ruhu daima evimizde kalır. İşte bunun için böyle bir ziyaretçiyi öldürürüz.»

Bunları işitince tüylerim dikenlendi.

«Peki ya şimdi gene bu adeti yerine getiriyor musunuz?» diye soracak oldum.

«Hayır.» dedi. «Büyük hükümdar bunu yasakladı.»

Karacan'dan çıktıktan sonra beş gün kadar batıya gidersiniz. Sonra karşınıza zengin büyük bir ülke çıkar: Zar-dandan.

Zar-dandan ülkesinin başşehri Voçan. Halkı, budist. Bir garip adetleri de şu. Erkekleri bütün dişlerini altın kaplıyorlar.

Bu da bize oldukça garip geldi. Sorduk.

«Biz bir işaret olmak üzere dişlerimizi altın kaplarız.» dediler.

Üst ve alt dişlerini altın kaplıyorlar. Yalnız erkekler dişlerini altın kaplıyor, yoksa kadınlar için böyle bir adet yok.

Erkekler için garip bir adet daha gördük. Kollarında yahut başka yerlerinde dövme yaptırmayı seviyorlar.

Uzun uzun nasıl dövme yaptıklarını anlattılar.

Burada işleri sadece kadınlar bir de esirler görüyor. Erkekler ise savaş talimleri yapıyor, bir de ava çıkıyorlar.

Bir garip adetleri daha var. Sırası gelmişken onu da nakledeyim sizlere.

Bir kadın çocuk doğurdu mu, kocası hemen yatağa giriyor. Çocuğu da yanına alıyor, sonra tam kırk gün yatakta yatıyor.

Bu arada tanıdıkları, akrabaları, falan kendisini ziyarete geliyor; eğleniyorlar, vurup şarkı söylüyorlar. Böylece doğan çocuğu kutlamış oluyorlar.

Bunun sebebi de şu imiş.

Kadın çocuğu karnında taşır, her türlü eziyete kat-

lanır tahammül edermiş. Çocuk doğduktan sonra artık bir kırk gün daha çocuğa bakmaya tahammülü kalmazmış. Bunun için, karısının yerine kocası çocuğu alır, ona bakarmış.

Halk, her çeşit et yiyor. Bazen çiğ, bazan pişmiş. Etle birlikte pirinç de yiyorlar. Pirinçi suda haşlıyorlar, içine de parça parça doğranmış et koyuyorlar, pişirip yiyorlar.

Yalnız içkileri çok nefis. Pirinç şarabı içtik burada. Bir de hoş kokuyordu ki...

Memlekette gümüş madenleri olmadığı için gümüş eşya falan çok kıymetli. Ta beş aylık yolda bir gümüş madeni varmış, ülkenin bütün gümüş ihtiyacı oradan karşılanıyormuş.

Bana dediler ki:

Dışarıdan altın getirin burada çok ehven fiyata değiştirirsiniz. Çünkü gümüş burada altından daha kıymetlidir.»

«Nasıl değiştiriyorlar?» diye sordum.

«Başka şehirlerde belirli altın sikkeyi gümüş parayla değiştirirler. Ama burada gümüş en kıymetli madendir. Bunun için daha önceden tesbit edilmiş ölçüyle altını gümüş parayla değiştirmezler.»

«Peki neden?»

«Burada gümüş kıymetlidir. Altını nasıl olsa bulabiliyoruz. Ama gümüş çok uzaklarda bulunuyor.»

Halk çok cahil. Okuyup yazması bile yok. Hatta diyebilirim ki alfabeleri bile yok. Bunun için iki Karacanlı bir iş üzerinde birbirlerine söz verdiler mi, bir odun parçasını alıyor ikiye kesiyor. Böylece borçlu borcunu ödediği zaman alacaklıya bıraktığı odunun diğer parçasını alıyor.

Son olarak size şunu nakledeyim.

Burada doktor falan yok. Biri hastalandı mı, sihirbazı çağırıyorlar. O da geliyor, hastayı hangi kötü

ruhun bu hale getirdiğini araştırıyor. Bir takım büyüler yapıyor, sonunda:

«Seni şu fena ruh bu hale getirdi, ben şimdi büyü ile o fena ruhu kovarım.» diyor.

Karacan'dan yola çıktık, batıya doğru gidiyoruz. Önümüzde yeni ufuklar, yeni yerler, bilmediğimiz insanlar var.

BİRİNCİ CİLDİN SONU

İÇİNDEKİLER

TERCÜMAN 1001 TEMEL ESER SERİSİNDEN ÇIKAN KİTAPLAR

1—YUNUS EMRE
2—HUZUR
3—18. YÜZYIL TÜRK ÖRF VE ADETLERİ
4—EŞREFOĞLU DİVANI
5—ORUÇ BEĞ TARİHİ
6—BOZGUN
7—MEVLANA
8—EMİR SULTAN
9—BUHRANLARIMIZ
10—TÜRKLERİN MANEVİ GÜCÜ
11—BİR ZAMANLAR İSTANBUL
12—TÜRKİYE MEKTUPLARI
13—NECATİ BEY DİVANI
14—BARBAROS HAYRETTİN PAŞA I
15—BARBAROS HAYRETTİN PAŞA II
16—SOSYALİST ÜLKELERDE FİKİR SANATIN KADERİ
17—TEŞRİFAT VE TEŞKİLATIMIZ
18—TÜRKİYE'NİN DÖRT YILI
19—KİTAB—I BAHRİYE I
KİTAB—I BAHRİYE II
20—GECE HİKAYELERİ (Müsameretname)
21—FATİH'İN TARİHİ
22—RAMAZANNAME
23—GAZİ MUSTAFA KEMAL
24—ZAĞRA MÜFTÜSÜNÜN HATIRALARI
25—EVRAK—I PERİŞAN
26—KARACAOĞLAN
27—CAN ÇEKİŞEN TÜRKİYE
28—BUDİN KANUNNAMESİ
29—İSLAM MEDENİYETİ
30—AHLAK
31—TÜRKİYE'Yİ BÖYLE GÖRDÜM
32—LEHÇETÜ'L HAKAYIK
33—TÜRKLERİN SOY KÜTÜĞÜ
34—AHMET HARAMİ DESTANI
35—A'MAK—I HAYAL
36—KABUSNAME I
KABISNAME II
37—MÜNECCİM BAŞI TARİHİ I
MÜNECCİM BAŞI TARİHİ II
38—AŞİRETTEN DEVLETE (Türkiye Tarihi I)
39—İMPARATORLUK YOLU (Türkiye tarihi II)
40—CİHAN HAKİMİYETİ(Türkiye tarihi III)
41—OLGUNLUK ÇAĞI(Türkiye tarihi IV)
42—SONUN BAŞLANGICI (Türkiye tarihi V)
43—SONA DOĞRU(Türkiye tarihi VI)
44—DÜŞERKEN(türkiye tarihi VII)
45—BÜYÜK SANCAĞIN GÖLGESİNDE
46—BİZANS TARİHİ I
47—BİZANS TARİHİ II
48—ENVARU'L AŞIKIN I
49—ENVARU'L AŞIKIN II
50—ENVARU'L AŞIKIN III
51—1001 HADİS I
52—1001 HADİS II
53—MEVLANA CELALEDDİN RUMİ
54—İSTANBUL TÜRK KALELERİ
55—MUHAMMEDİYE I
56—MUHAMMEDİYE II
57—MUHAMMEDİYE III
58—MUHAMMEDİYE IV
59—TÜRKİYE'DE SANATLAR VE ZENEATLAR
60—DELHİ TÜRK İMPARATORLUĞU
61—MİR—AT—ÜL MEMALİK
62—TAVSİR—İ AHLAK
63—TÜRKİYE 1850 CİLT I
64—TÜRKİYE 1850 CİLT II
65—ESLAF
66—SÖMÜRÜLEN TOPRAKLAR SOVYET İMPARATORLUĞU
67—SÖMÜRÜLEN MİLLETLER SOVYET İMPARATORLUĞU 2 CİLT
68—ZAFERNAME
69—DEVLET VE AİLE AHLAKI
70—VAKA—I—CEDİD
71—HUZUR—U AKLÜ FENDE MADDİYUN MESLEK—İ DELALETİ
72—KOCA SEKBANBAŞI
73—HAYDAR ÇELEBİ RUZNAMESİ
74—TARİHİ GİLMANİ
75—GİZLİ NOTLAR
76—FATİH SULTAN MEHMEDE NASİHATLER
77—KIRIM HARBİ
78 — ÇANAKKALE İÇİNDE VURDULAR BENİ
79 — ESİR ORTA ASYA
80 — YÖNETENLERİN YÖNETİMİ
81 — TÜRKLERİN SİYASİ DÜSTURLARI
82 — YİRMİSEKİZ ÇELEBİ MEHMED EFENDİ SEFARETNAMESİ
83 — TÜRK İSLAM TARİHİNDEN ÇİLT 1
84 — TÜRK İSLAM TARİHİNDEN CİLT 2
85 — ESKİ YURT
86 — YENİKAPI MEVLEVİHANESİ

FİATI 10 TL.